

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE ÅRBØGER

58. BIND

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XVII BIND 1. ARGANG

1964

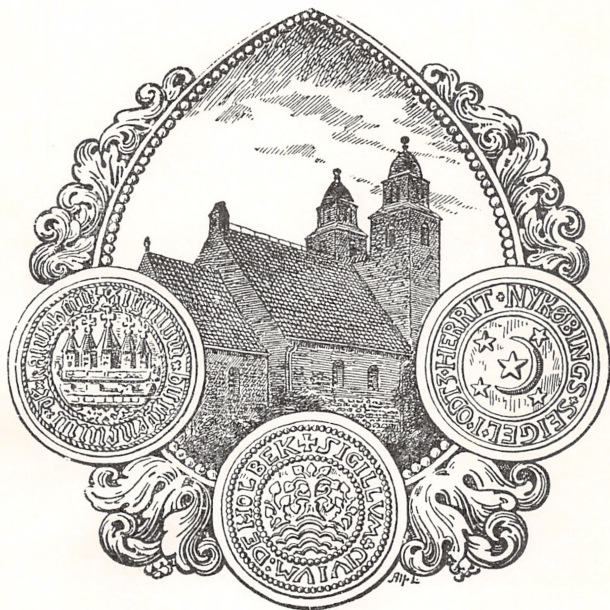
FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE ÅRBØGER

58. BIND

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XVII BIND 1. ÅRGANG

1964

INDHOLD

<i>De gamle veteraner af Sophus Jensen</i>	6
<i>Nogle minder fra krigen 1864</i>	11
<i>Pastor Julius Theodor Borup af Inuk Luplau Janssen</i>	22
<i>Knabstrup og dets Ejere af oberst C. D. O. Lunn, Knabstrup</i> ..	37
<i>Træk fra udviklingen i Tømmerup sogn 1802—1880 af Peder Pedersen, Ubberup</i>	75
<i>Medlemsliste 1964</i>	101
<i>Historisk Samfund i 1963</i>	115
<i>Sammendrag af Historisk Samfunds regnskab 1963</i>	116
<i>Historisk Samfunds styrelse</i>	117

LOKALHISTORIKEREN SOPHUS JENSEN, NYKØBING

Lokalhistorikeren *Sophus Jensen*, Nykøbing, døde den 6. oktober 1964 af et hjertetilfælde. Dagen før havde han færdiggjort denne efterfølgende artikel om Veteranerne i Nykøbing. Han havde endog skrevet konvolut til forsendelsen, som undertegnede modtog dagen efter hans død.

Sophus Jensen var en flittig skribent, i pressen og i de historiske årbøger fik han meget stof optaget. Han var fortæller, og meget af hans stof byggede på hans egne erindringer om folk og begivenheder, som han beskrev.

Nedenstående artikel hidsættes som et minde om en tidsepokes historiker, som er ved at uddø. Her om en, der arbejdede til det sidste.

Ove Bruun Jørgensen.

DE GAMLE VETERANER HAR VÆRET NOGLE HÅRDE HALSE

Af lokalhistorikeren SOPHUS JENSEN

Blandt de gamle veteraner fra 48 og 64 fandtes mange stoute typer imellem. De var nogle hårde halse og i besiddelse af et stærkt legemligt helbred og kunne døje savn og kulde, som vi i vor forpylede tid ikke kender mere. Men de fleste havde fra deltagelse i de to slesvigske krige fået en forkærlighed for den danske snaps, som dengang var et universalmiddel mod alt. I de gamle billeder fra krigen ser man da ofte marketenderskerne med deres brændevinsdunke, selv ude ved ildlinien. Grunden til, at jeg har haft nærmere bekendtskab med flere af de gamle veteraner, er, at min bedstefar, gårdmand Kristian Hansen i Ledstrup, som gammel mand fik ophold hos min fader, Niels Jensen, som havde en af de rigtig gammeldags beværtninger i Lindeallé her i Nykøbing. Og da min bedstefader var med i styrelsen for de gamle våbenbrødre, kom disse ofte ned hos os. Bedstefader var nemlig veteran fra tre-årskrigen. Jeg ser endnu tydelig for mig de gamle kærnekarle i deres vadmelstøj, når de sad og drak deres kaffepunche ved det store bord i beværtningen. Og da hændte det ofte, når diverse punche havde sat fart i samtalerne om krigen, at de gæve krigere fra 48 begyndte at bebrejde dem fra 64 med, at de ikke kunne tampe tyskerne, som de havde gjort. Så kan det nok være, at bølgerne kom til at gå højt.

For sagen var nemlig den, at de, som havde været med i 48, allerede i 1906 fik en hædersgave af staten på 100 kr., som blev

dem udbetalt oppe på skovkassererkontoret. Men først i 1914 viste det danske samfund sin taknemlighed over for de soldater, som var med i 64. Man regnede i nævnte år med, at der var mellem 10—20.000 veteraner tilbage. Denne hædersgave, der også var på 100 kr., tilkom enhver, der gjorde tjeneste i hæren 1864, og uanset, om han havde kæmpet på Dybbøl eller striglet heste på en kaserne i København.

Mange kom fra fattiggårdene.

Men betingelsen var, at han levede på udbetalingsdagen den 15. februar. En af veteranernes enker mødte op med mandens soldaterpapirer for at få gaven udbetalt, men hendes mand var død dagen før, den 14. februar. Hun viste ikke, hvor hun skulle skaffe pengene fra til begravelsen. (Dengang kendtes jo ikke socialkontor, det blev så på sognets fattigvæsens regning.) Men den stakkels enke blev skarpt afvist med denne ansøgning. Men var der en invalid fra krigen, som havde mistet et ben eller en arm, så var staten så flot at give ham en lirekasse at humpe rundt med, men han måtte sandelig betale denne spillekasse, og kunne han ikke, ja så måtte han aflevere den igen; ja og så var der ikke andet end fattiggården tilbage for ham — det var takken for det, han havde mistet sin førlighed i kampen for Danmark, mod den prøjsiske overmagt. Der var mange veteraner, som aldrig havde ejet den famøse sum af 100 kroner på en gang. Mange af dem kom også fra fattiggårdene og hentede deres penge. Der var flere, som havde deltaget i begge krige, og de fik derfor dobbelt hædersgave. Den gamle hærordning var jo sådan, at byboerne havde flere forrettigheder for at slippe for at springe soldat, mens landboerne næsten alle måtte gøre militærtjeneste. Ligesom den urimelige ordning, at de velhavende kunne stille en mand for sig i krigstilfælde.

De veteraner, som jeg personligt kendte godt, var her fra Nykøbing og dens omegn. Her skal kort gives en lille omtale af nogle af de gamle fædrelandsforsvarere.

Veteranen arrestforvarer Tvede.

Denne mand havde været underofficer både i 48 og 64. Han var fra Flensborg, og som arrestforvarer fik han 340 kr. om året. Han

var en stor og kraftig mand med en vældig knebelsbart. Når han gik på gaden og skulle dreje om et hjørne, kommanderede han f. eks. sig selv på sit sydslesvigske mål: Til højre drej af! Og kom han ind på en restauration, hvad der skete hver dag, sagde han: Kgl. underofficer og dannebrogsmænd Tvende skal fluks have på bordet en folkebajer og en Brama bitter. Når han så havde drukket det og betalt, kommanderede han: Træd af!

Veteranen Niels Petersen.

Han havde også tilnavnet Niels Vrøvl og stod gerne hver formiddag nede ved Landmandsbankens port, med sin gamle soldaterkasket på og tiggede 2 øre af kunder, som gik ind i banken (banken var, hvor nu Ford har til huse).

Denne gamle, gæve gut havde også været med i begge slesvigske krige. I 64 som stillingsmand. En anden stillingsmand, som også havde været med i 48, var husmand Jens Nielsen på Nykøbing V. Lyng. For en betaling af 400 rdl. af en rig gårdmand gik han med i 64. Han blev dræbt af en granat ved Dybbøl og efterlod sig enke og flere børn. For Odsherreds vedkommende var det særlig Vig sogn, der havde de fleste faldne og sårede.

Nede i Nykøbings daværende fattighus boede to gamle kæmper, også veteraner. Og kuriøst nok den ene, Smede-Lars, som havde været hestegarder, og Peder Larsen, som havde været ved fodgarden, som det kaldtes dengang vi også havde hestegarden.

Når de fik for mange danske, blev de fulde to gange, nemlig også ondsksfulde, og så var de hele byens skræk, og byens styrelse havde mange vanskeligheder med dem.

Veteranen møllebygger Carl Bang.

Han var en meget dygtig og anset håndværker, men af vagebondnatur lige til sin død, 84 år gammel. Hans mundheld var: Nattelogi behøver jeg ikke, jorden er min underdyne, himlen min overdyne, og så kan man altid finde en hestepære at hvile sit hoved på! Og det var ikke mundsvejr, for når han havde fået en tår for meget, lagde han sig til at sove ved et gærde eller i landevejsgroften, og ofte om vinteren, så de vejfarende om morgenen fandt

den gode Carl Bang føjet til af sne. En vinterdag, efter at det havde sneet hele natten, stod gamle snedker Rasmussen i sit værksted nede på Algade og undrede sig over, at i en stor snedrive ude i gården var en mørk plet, som stadig tøede. Han gik ud og rodede op i snebunken, og til hans store forbavselse så han, at det var Carl Bang, der nok så fredelig lå og sov. Han blev vækket, kom ind og fik en stor snaps i værkstedet. Og så var Bang klar igen. Da Carl første gang fik udbetalt hædersgaven på de 100 kr., kom han ind i en forretning og ville købe en flaske snaps, men det var så uheldigt, at der netop i de dage var lukket for alt spiritussalg grundet en forestående prisforhøjelse. Carl Bang rystede på hovedet og sagde med sin dybe basstemme: Ja, verden er vel nok løjerlig, før havde jeg ingen penge, og da var der brændevin nok, og i dag har jeg penge, og så er der ingen snaps at få. Sig mig: hvad i alverden skal man så med hædersgaven!

Hvad den gamle sandmand fortalte mig.

Jeg kunne nævne alle Nykøbings veteraner, men i dag er det jo kun glemte navne. Men en skal nævnes her, nemlig Niels Jensen i Lindeallé. Jeg sad ofte hos ham som stor dreng i hans lille stue med bornholmeruret og hans store himmelseng med omhæng, og det hvidskurede gulv med sand drysset på. Og lyttede til hans mange eventyr; han var en glimrende fortæller, skade, man ikke dengang havde sans for at skrive dem op. Men dog: hans beretning fra Dannevirke og Dybbøl fik jeg noteret op. Og meget står endnu i min erindring. Den 17. april, dagen før Dybbøl-stormen, gik general du Plat til general Gerlach og bad om lov til at rømme skanserne, men generalen, der var syg, sagde nej. Og resultatet blev dagen efter 5000 døde, og med dem faldt du Plat. De samme betragtninger er nu ved 100-års mindet også kommet til lyd i militærtidsskrifter. Jeg skrev: den gamle sandmand, et navn, han fik, fordi han handlede med sand.

De sidste veteraner i Odsherred og Holbæk amt.

Og når så de gamle veteraner kom til Nykøbing og hentede deres hædersgave, skulle de som før nævnt ned og betale kontin-

gent til våbenbrødrene hos bedstefader. Og så var der højt i loftet i de lave stuer i det lille værtshus i Lindeallé.

På genforeningsdagen i 1920 var der kun fire veteraner tilbage her i Nykøbing. Og på denne dag blev de kørt i æresrunde gennem byens gader, og vi musikere havde fået ordre på kun at spille: »Den tapre landsoldat« og »I natten klam og kold«. Men lige som vi skulle til at starte, kom der en regnbyge, og et par af byens velmenende damer kom og ville give to af de gamle en paraply; men de sagde fornærmet: »Tror I, vi vil køres rundt i byen og fremvises som et par gamle kællinger? Vi har aldrig ejet et sådant monstrum at tage over hovedet«.

De sidste på skansen.

Den sidste officersveteran fra 64 var rigsgreve, postmester Leopold Spønnech, som døde i 1933. Han var postmester i Nykøbing fra 1876—1891.

Odsherreds sidste veteran døde også i 33; det var drejer Peter Hansen i Vig, der blev 94 år. Og Holbæk amts sidste veteran døde i 1937, 97 år gammel. Det var så den sidste, der gik til general Ryes brigade, som man sagde, når en veteran døde.

NOGLE MINDER FRA KRIGEN 1864

SMEDEN I UGERLØSE OG KRIGEN 1864

Der er i år udkommet mange bøger, skrevet mange artikler i anledning af 100-året for krigen i 1864. I årbogen for 1964 vil vi mindes dette 100 år med nogle få utrykte bidrag, som ikke gør sig ud for at være krigshistorie, men blot meddeler nogle folkelige nedslag af begivenhederne. Det er de menige soldaters oplevelser, det her gælder. Først en slægtserindring og et brev og dernæst en vise. Til sidst nogle optegnelser om et par faldne fra Østrup, Undløse sogn.

Den 5. april 1963 optog undertegnede på bånd følgende fortælling fra krigen 1864, fortalt af forhenværende smedemester Jens Frederik Christiansen sådan, som hans far, smed Jens Christiansen, har fortalt sine oplevelser.

Jens Frederik Christiansens søn, gartner og graver Gunnar Christiansen, Ugerløse, var behjælpelig ved optagelsen, således at fortællingen fik den form, som både han og hans far kan huske, at smed Jens Christiansen brugte.

Fortællingerne har ikke tidligere været trykt. Det er episoder, som smed Jens Christiansen som menig soldat selv oplevede.

Ove Bruun Jørgensen.

Den 17. april 1864 holdt Far på en sidevej, der løber op til en stor vej. Der kom to regimenter, der skulle på forpost ud på Dybbøl. Lige som de kom op til, hvor han holdt, gjorde de holdt og jog bajonetten i jorden — de ville ikke mere ud på de slagtebænke, sagde de. Når de måtte skyde som de ville, når de kom derud, så ville de derud. Det blev der stort postyr over. De måtte have fat i en af de højere officerer, og det blev læst op for dem,

at de var respektstridige, og officererne havde lov til at skyde hver tiende mand ned. Så råbte de langt nede i gelederne — de var 3200 mand — så råbte de: »Så véd hr. generalen, hvem den anden bliver — vi har skarpladt allesammen«.

Dagen efter kom han på lazaret i Sønderborg, hvor han talte med en, som havde været med et af kompagnierne ude på Dybbøl, og han havde sagt, at han vidste ikke, om der havde været en eller to mand til, der var sluppet derudefra. Ellers var de taget til fange eller skudt allesammen.

Fhv. smedemester
Jens Frederik Christiansen, Ugerløse.

Den 18. april skulle Far have kørt for general du Plat derud. Der kom så bud, at generalen ville ride, så det blev ikke til noget. General du Plat faldt jo den dag og ligger begravet henne på Soderup kirkegård.

Så begyndte tilbagetoget op gennem Jylland. Det var en meget streng tur for dem. Han var jo ved trainet, og de havde flere hundrede vogne i følge. Rytteriet var foran og fodfolket bagefter, og de skulle holde fjenden i skak. Alle vegne, hvor de kom, var der så godt som ikke noget at få at spise, fordi rytteriet, som var foran, havde taget det hele, spist alt, hvad der var.

De nåede et depot, og der fik de lov til at gå ind og tage, hvad de ville — det måtte være deres ejendom. Far havde taget to dejlige tæpper. De andre tog, hvad de syntes, ellers skulle Preusserne have det. Men de havde ikke gået ret langt, så smed han det ene og kort efter det andet. For vejen var lige så glat som et spejl — det var ikke til at stå fast.

Hestene manglede sko, og hver gang de nåede til en by, skulle de hen at smede sko; men det blev næsten aldrig til noget. Et sted troede de, at de skulle blive. De tog en smedie, der var i byen, og der begyndte de at hugge jern ud til sko, men de fik ikke mere end

lige begyndt, så blev der blæst til udrykning igen. Så måtte de forlade den by, efterladende alt, hvad de havde begyndt på, for Preusserne pressede på der bag ude, så de kunne ikke få lavet noget videre.

Og sådan gik det stadigvæk. Hver gang de kom til en by, kneb det med at få noget at spise. Når de endelig nåede at komme i seng en gang imellem, måtte de næsten op med det samme igen. I en by, min far og en kammerat kom til, gik de ind på en gård, og der kom de i seng. Det vil sige: det var to unge piger, der var stået op. De gik i deres seng. Den var varm og god. De var så meget forkomne. Men de havde ikke ligget ret længe, før der blev blæst igen, så måtte de ud igen. Derefter kom min far og hans kammerat, som han fulgtes en del med, til en anden by. De var enten gående eller kørende i vognene. Der var de kommet ned og havde fået en lille smule mad et sted. Da de igen kom op på gaden, var der ikke en soldat at se noget sted. Så kom der en korporal ridende. Han spurgte, om ikke de ville med. Jo, det ville de godt, men hvor skulle de henad? »Jo, vi skal der og der hen«, sagde han, »og Preusserne er lige bagefter. Men der holder en gammel mand heroppe i en gæstgivergård med et køretøj med seletøj. Han skal køre med to mil endnu, så er han fri. Men han vil ikke mere. Så vi tager hans køretøj«. Så kom de derop, men gårdskarlen ville ikke udlevere hans heste, men så red korporalen hen ved stalddøren og trak sin sabel og sagde: »Nu kan I tage hvad for to heste, I vil«. Der var heste nok inde i stalden. Den gamle mand kom så grædende ud inde fra beværtningen og bad, om ikke en af dem ville køre, for han kunne ikke se. De havde modvind og føgvej hele vejen op igennem de egne. Det var en forfærdelig tur. De lovede, at de skulle nok køre. De red vistnok på hestene. Og min far fortalte, at de holdt for et øje ad gangen, for de kunne slet ikke se fremad. Da de havde kørt de to mil, fik den gamle mand sin frihed. Og min far sagde: »Hvordan han er sluppet tilbage igennem Preussernes linier, det forstod jeg ikke. Men måske han er sluppet udenom«.

De spurgte senere en af officererne, om ikke de måtte brække en ammunitionsvogn. Det var nogle vogne ligesom med et kistelåg

Smed Jens
Christiansen, Ugerløse,
med sin familie.

over. Der kunne lige sidde fire mand nede i den. De fik lov til det. Den ene havde et lille stykke spegepølse, og den anden havde lidt andet, og den tredje havde en pægl snaps. Og så holdt de måltid der. Lige som de nu kører, jager den vogn, der kørte bagved, vognstangen ind igennem bagsmækken, hvor de sad. Men til alt held ramte den ingen af dem, og kusken lovede, at han skulle nok gøre, hvad han kunne, for at holde tilbage. Der var jo et farligt virvar med alle de vogne.

I en af de byer, hvor de gjorde holdt, var de indkvarteret på en gård i flere dage. Det kneb med at få noget at spise, men så opdagede de, at der var kommet en proviantvogn, som stod henne i i en anden gård. De blev så enige om — de var en 17—18 mand

— at hver aften skulle en mand gå hen til vognen og tage et stykke flæsk af vognen og se at slippe godt fra det. Bonden havde en 30 tønder kartofler i en kule og sagde til soldaterne: »Kan I skaffe flæsk, så skal jeg nok skaffe kartofler«. Og så spiste de kartofler og flæsk der hver dag. Hvor de var indkvarterede hos tysksindede, fik de jo slet ikke noget. Men så tog de selv, hvad der var til hestene.

De lå, hvor de kunne komme af sted med det. En nat havde de ligget i et fårehus, og der blev en af soldaterne bidt i næsen af en rotte. Rotterne rendte over dem hele tiden.

Efter store besværligheder nåede de helt op til Frederikshavn. Der lå en damper, som skulle tage imod dem. Far fortalte, at der kom 2400 mand ombord i damperen. De stod lige så tæt de kunne, og de stod og brækkede sig op ad hinanden, da de kom ud på vandet. Far lå selv på en transportbåd, der gik et langt stykke bagefter damperen. De havde 56 heste nede i lasten. De 56 mand lå på lastelugerne. De yderste holdt sig fast ved at have armene ind i noget tovværk, og de inderste holdt så fast i dem igen. Bagefter dem igen gik en anden transportbåd i et tov, den var fyldt med vogne i lasten og soldater ovenpå. Søerne vaskede ind over dem, medens de lå der i de 36 timer, turen tog til Als. Preusserne havde været tæt efter dem. Da de var kommet lidt ud, kunne de se, at Preusserne var begyndt at stille kanoner op inde på havnen. Men der var en af officererne på bådene, som vendte sig imod land og klappede sig i enden ad dem og viste dermed, at Preusserne ikke kunne nå dem.

BREV FRA EN KARL TIL HANS HUSBOND, JENS RASMUSSEN, TJØRNTVED

Cappelen, d. 17. Jan. 1864.

Gode Husbond.

Da jeg har Tid og Lejlighed til at skrive, saa vil jeg lade jer vide, hvorledes jeg har det her ovre, i denne haarde Vinter.

Vi er indkvarteret hos Bønderne. De har det rigtignok ikke saa roligt, som I har det. Flere Gaarde har 24—25 Mand indkvarteret. Vi maa rigtignok ligge i Halm, men vi kan jo ikke nære os for

Kuld i denne haarde Frost, — saa bærer vi Halmen ind i Stuen og lægger et Lag over hele Gulvet, og saa faar vi Selskab af Manden og Konen.

Det første Sted, vi var indkvarteret herovre, det var paa en Herregaard, som hed »Vindebygaard«, der laa vi 75 Mand i nogen Halm i en Lade, og de fleste af os maatte gaa ude i Gaarden hele Natten, — vi kunde ikke nære os for Kulde. Saa rejste vi derfra og ind til Ekernførde, der, hvor vi blev indkvarteret, var der dog Senge at ligge i. Der laa vi fra d. 17. til d. 31, saa rejste vi derfra og til Coseli den Dag, som det var Nytaarsaften, der kunde vi hverken faa Spise eller Drikke, vi laa 27 Mand hos vor Bonde.

Kostald, Svinehus og Hestestald og Køkken, det var ud i eet alt-sammen, saa naar vi kom ind ad Porten, saa kunde vi se dem staa inde i Skorstenen. Flæskeskinkerne hænger helt ind igennem Kostalden, der trækker Røgen ind igennem og skal røge det. — Der laa vi i fire Dage. Vi fik Blodsuppe til Middag Nytaarsdag, men den kunde ingen af os spise, for det var Blod, der var kogt, og saa var der lagt Grisetæer, Grisehovedet og Benene af Hjernen, Grise-øren og Gud ved, hvad det var for noget, for vi kendte det ikke, kunde heller ikke spise det.

Saa rejste vi derfra og til Grødersby, der havde vi det godt. Men nu er vi rejst derfra og til Cappelen, der har vi det ogsaa nogenledes.

Krigen ved vi ikke noget om. Nu ender jeg min ringe Skrivelse for denne Gang, og I hilses mange Gange fra mig og hils eders Datter og Mand og Marte Margrethe og hendes Mand.

Min Adresse er: N. Nielsen, 2 Infanteriregiment 5 Coggagni No. 427 og skriv mig snart til.

I afskriften er foretaget enkelte sproglige rettelser.

Ryeshus, Farendløse, i marts 1964.

N. Fr. Rasmussen.

EN SØRGELIG VISE FRA 1864

Hr. Jørgen Rasmussen, Kundby, meddeler her en vise fra 1864 og skriver om den: »Forfatteren kender jeg ikke, har aldrig set Sangen paa Tryk, men min Mor (f. 1855) sang den for os Børn omkring Aarhundredskiftet. Ej heller ved jeg, om Sangen dækker over en virkelig Begiven-

hed, som har fundet Sted mellem Kongen og den døende Soldat, maaske — hvem ved? Som voksen skrev jeg Sangen ned, men i Vers 8, Linie 3 og 4, er jeg usikker med Hensyn til Ordstillingen. Jeg mener at kunne forstaa, at Gud til sin Tid vil belønne Kongen for sin gode Gerning mod Soldaten«.

1.

I Faaborg paa Lazarettet
der laa en dansk Soldat,
ham havde en fjendtlig Jæger
en Kugle i Barmen sat,
men skønt han vaaned sig saare,
og Døden var ganske nær,
i Øjet dog blinkede en Taare
for dem, han havde saa kær.

2.

Da traadte Kong Kristian stille
i Smertenskammeret ind,
de saarede trøste han vilde,
selv var han saa sorgfuld i Sind,
og til den døende Kriger
han rakte venlig sin Haand,
»Gud skænke dig Trøst«, han siger,
»og lindre dit Smertensbaand«.

3.

»Min Konge«, den døde sagde,
»ej maa du tænke, at Frygt
mig Taaren paa Kinden bragte,
nej, Døden skued jeg trygt,
blot ikke der sad derhjemme
mine Kone med fire smaa,
naar jeg er i Dødens Gemme,
hvor skal de da Føden faa«.

4.

»Og det er din eneste Kvide«,
saa lød da Kong Kristians Ord,
»da skal du blot lade mig vide
alt hvor dine kære bor«.
Saa opskrev han alting troligt
i Bogen, han tog frem.
»Dø du, Kammerat, kun roligt.
Jeg skal nok sørge for dem.«

5.

Soldaten lukked sit Øje
 »Gud signe dig, ædle Drot,
 og Han, som bor i det høje,
 nu vil lønne dig for alt godt.«
 Da svarede Kongen saa fager:
 »En Fader jeg bliver dit Hjem,
 og en af de første Dage
 en Hilsen jeg bringer dem«.

6.

Soldaten trykkede Haanden:
 »Farvel, min Konge saa god,
 nu er jeg trøstet i Aanden,
 for dig gav jeg glad mit Blod,
 saa trofast du lindred min Smerte,
 og i min sidste Stund
 jeg med et taknemmeligt Hjerte
 vil lukke mit Øje til Blund.«

7.

Straks efter Sjælen bortilte
 op til Guds Himmerig,
 endnu i Døden han smilte,
 han døde saa let og fri,
 Kong Kristians Navn var det sidste
 han nævnte, før han gik bort,
 nu dem forsørget han vidste,
 der laa for hans Hjerter saa haardt.

8.

Hav Tak, o Konge, for alle
 de tunge Skridt, du har gjort.
 Soldaten vil Gud paakalde
 for dig ved Himmerigs Port,
 saa mange Smerter du lindred,
 da du til de saarede gik,
 og trøstet enhver erindred'
 dit milde og venlige Blik.

Arkivar, mag. art. *Iørn Piø*, Dansk Folkemindesamling, oplyser følgende om visen:

Visen kendes i flere forskellige tryk, men ingen af disse tryk har, såvidt jeg ved, været genoptrykt i bøger eller tidsskriftartikler.

Mange mennesker har kunnet synge denne vise, bl. a. Selma Nielsen fra Kalundborg, hvis viserepertoire, både tekster og melodier, professor Nils Schiørring udgav i 1956 i Foreningen Danmarks Folkeminders skrift-række:

Nils Schiørring (udg.): Selma Niensens viser. Et repertoire af folkelige sange fra det 19. årh.s slutning. 1956 (= DFm nr. 66), s. 114 f.

Sidst er visen blevet behandlet i en sognehistorie:

H. P. Sørensen: Træk af Gram sogns historie. Eget forlag. I kommission hos Gram boghandel v. Jes Hansen, 1963, s. 395 f. H. P. Sørensen, der er pens. førstelærer i Gram by, skriver her om Hans Tjellesen Schmidt, en af de 5 mænd fra Gram sogn, som faldt i 64. Schmidt var gårdmandssøn fra Tiset, og det var ham, der døde på lazarettet i Fåborg, og »et minde derfra har han efterladt i en sang, som i kladde blev fundet hos ham, da han var død.«

ET MINDEDIGT

I Undløse kirke findes en tavle med følgende inskription:

FALDNE I KRIGEN 1864

Jens Jensen

født i Østrup d. 30. Aug. 1837, saaret i Slaget
ved Dybbøl d. 2. død d. 20. April 1864.

Christian Jensen

født i Østrup d. 21. Decbr. 1841, saaret og fangen
d. 14. Marts 1864 og død i Fangenskabet.
Disse Brødre vare Sønner af Gaardmand Jens
Sørensen og Hustru Karen Jensen i Østrup.

Hans Jensen

En Søn af Gaardmand Jens Hansen og Hustru
Kirsten Larsen i Ulvig, født d. 21. Novbr. 1840,
saaret og fangen ved Dybbøl d. 18. April 1864
og død i Fangenskabet.

Nu hvile de Trende i Jordens Skjød;
De strede for Landet med Ære;
I Kampen de fandt deres Heltedød:
Gud trøste Forældrene kjære.

Om Hans Jensen fra Ulvig har jeg fået oplyst, at han var fra en gård, som efter hans mor i lange tider derefter blev kaldt »Kirstens gård«. Tilbage af gården er nu stuehuset, der nu under Ulviggården udlejes under navnet »Jægerhuset«.

Om de to brødre fra Østrup er følgende blevet mig meddelt af fru Anna Katrine Mathilde Larsen, født Petersen, Vesterbro 20. Nykøbing Sj.:

Karen, f. Hansdatter (på tavlen står Jensen), og Jens Sørensen boede i Østrup på den første gård på venstre hånd, når man kommer fra Undløse. Det var den gang en fæstegård fra Baroniet Løvenborg. Den gang den største i Østrup, men meget forsømt, da Jens Sørensen var meget drikfældig.

I 1850'erne kom en ung mand, Hans Larsen, fra Vedde til Jens Sørensen som avlskarl. Efter Jens Sørensens død, vel omkring 1860, giftede han sig med Karen og blev så stedfader til de to brødre. Hans Larsen var født 20. marts 1830. Karen døde i 1880. 1883 giftede Hans Larsen sig igen med en ung kvinde fra Hagested: Mette Kirstine Larsen. I 1891 kom jeg i deres hjem, da jeg mistede min mor. Jeg tilbragte mine første barndomsår i deres hjem, og min viden er jo kun, hvad min plejefar fortalte.

Jeg husker, at han fortalte, at han rejste til Als, da han fik budskab om, at Jens lå såret på lazarettet i Sønderborg. Plejefar talte også med Jens, som så døde kort efter. Kristian døde i fangenskab. Plejefar fortalte, at han fra et højdepunkt havde overværet tyskernes erobring af Augustenborg. Hans Larsen døde 22. november 1899. Dermed blev kontakten med den slægt afbrudt. Der var også en søster til de to brødre. Hun var noget yngre. Anna Margrethe hed hun. Jeg rejste hjemmefra i 1904. Min plejemor giftede sig igen med en mand ved navn Anders Larsen. I 1913 lagde en ildsvåde 4 gårde i Østrup i aske, og dermed er jo alle papirer, som kunne give oplysninger, gået tabt. Efter branden solgtes jorden til udstykning og fik dermed det udseende, den nu har.

Følgende digt hang i mit barndomshjem med guldtrykte bogstaver i glas og ramme. Det er digtet af en fattig kvinde, der boede i Søndersted, kaldet »Maren Villads«, som havde den evne på stående fod at kunne fremsige og digte vers. Måske har Maren Vil-

lads også digtet mindeordene, som står på mindetavlen, der hænger i Undløse kirke. Jeg synes, der er lighed i versefødderne.

O, elskede brødre, som døde
på valen i fremmed land.
For Danmark I her måtte bløde,
thi faldt der så mangan mand.

Her græder så brændende tårer
en moder for sønnerne to,
en søsterlil sørger så såre,
for brødrene hende forlod.

Men håbet står plantet på graven.
I elskede ynglinge to.
Vi mødes i Himmerigshaven,
hvor paradisroserne gro.
Ak, elskede, gem jeres tårer,
det mildne vil eders kval.

I Ugerløse sogns historie af Kristian Boers kaldes hun Marie Villads, født i Eskebjerghuset i Nyrup. I 1890 flyttede hun til København, hvor hun som kildekone solgte sine digte i Søndermarken. Nogle venner lod udgive en samling af hendes digte, »Kildekonens Sange«. Hun døde hos sine børn i North Dakota, U. S. A., ca. 1910.

Som redaktør siger jeg tak for de her meddelte bidrag, der som stifter i en mosaik er med til at danne et billede af de nu hundredårige begivenheder og de menneskeskæbner, de berørte.

Ove Bruun Jørgensen.

PASTOR JULIUS THEODOR BORUP

1.1.1814 — 11.3.1904

Optegnelser af sektionsingeniør ved Statsbanerne

INUK LUPLAU JANSSEN

Borups slægt.

Nytårsdag er det 150 år siden, Borup fødtes i København som søn af overretsprokurator Niels Borup (1787—1860) og Hanne Sophie Hambro, datter af klædekræmmer Calmer Joachim Hambro (1747—1806), som iøvrigt er tipoldefar til den norske professor Francis Bull (f. 1887), hvis farmor var kusine til Julius Th. Borup.

Niels Borup var søn af stolemager Lars Borup (f. 1757). Det er muligt, at det var lokaler i hans hus, der blev benyttet af det i 1789 af Rahbek og Thaarup stiftede dramatisk-litterære selskab, som sædvanlig kaldtes Borups Selskab.

Stolemagerens far, Frans Andersen Borup, boede i den nord for Randers liggende landsby Borup, hvorfra slægtsnavnet må have sin oprindelse.

Hanne Sophie Hambro var første gang gift med den velhavende købmand Lazarus Raphael, med hvem hun fik to børn. Efter skilsmisse blev hun antagelig i 1806 gift med Wulff Marcus Wulff, med hvem hun fik tre børn, der alle antog navnet Wulff-Borup:

1. Carl Wilhelm Wulff-Borup (1806—1859), som i 1827 rejste til Amerika, hvor han døde.

2. Gustav Julius Wulff-Borup.
3. Wulffine Marcusine Wulff-Borup (1810—1888), som døde ugift hos sin halvbror, pastor Borup i Skamstrup, hvor hun kaldtes tante Fine.

Efter Wulffs død i 1809 blev hun antagelig 1813 gift med Niels Borup, hvem hun 1. januar 1814 fødte to tvillingsønner: Niels Harald, der døde $\frac{3}{4}$ år efter, og Julius Theodor, som nåede den høje alder af 90 år.

Sorø.

Borup blev student fra Metropolitanskolen i 1831 og cand. theol. 1836, hvorefter han virkede som lærer i København. I 1838 foretog han en rejse til Tyskland og Schweiz. Han var medstifter af Studentersangforeningen og blev fra 1839 dennes første dirigent*), indtil han i 1843 flyttede til Sorø som lærer i musik og engelsk ved akademiet. Inden tiltrædelsen af denne lærerpost foretog han en rejse til England med understøttelse af universitetsdirektionen. I 1847 blev han organist ved Sorø kirke. Med Ingemann har han naturligt haft forbindelse. Jeg ejer Borups samling af Ingemanns værker med forfatterens dedikation i nogle af bøgerne.

Julius Theodor Borup (1814—1904)
Malet af Luplau Janssen, ophængt i
Skamstrup kirke.

Under opholdet i Sorø blev Borup i 1848 gift med Marie Trier (1827—1897), datter af tømmerhandler J. S. Trier (1799—1886) og Bella Trier (1801—1878), som var den ældste datter af Mendel Levin Nathanson (1780—

*) »Musikdirektør«, som det betegnes i Borups levnedberetning til ordenskapitlet.

1868), grosserer, finansmand og redaktør af Berlingske Tidende fra 1838 til 1858. Trier boede Vesterbrogade 5, hvor nu Panoptikonbygningen ligger, og havde tømmerplads ved Frihedsstøtten på en del af det nuværende jernbaneterræn ved Hovedbanegården. Marie Trier havde to yngre brødre: Frits (1830—1896), som blev tømmerhandler, og Ernst (1837—1893), som blev højskoleforstander i Vallekilde.

I Sorø fik Borups 4 sønner:

1. Theodor (1849—1922), der rejste til Amerika og blev hotelejer i Milwaukee til sin død.
2. Wilhelm (1850—1921), som blev ejer af Holmgaard nord for Viborg og senere forpagter af Bernstorff Avlsgård i Gentofte.
3. Johan (1853—1946), der grundlagde Borups Højskole i København.
4. Frits (1857—1895), som blev civilingeniør hos F. L. Schmith og Co.

Skamstrup.

I 1857 udnævntes Borup til sognepræst i Skamstrup og Fryden dal mellem Holbæk og Kalundborg, og her oplevedes hovedafsnittet i den Borup'ske families tilværelse. I 40 år øvede Borup her en velsignelsesrig manddomsgerning som præst i det store sogn i en meget naturskøn egn med høje bakker, vide udsigter, skønne, frodige agre, skøve og moser og med den dejlige herregård Fryden dal, nu Torbenfelt.

Præstegårdens bygninger, som efter angivelse i en fyldig artikel om gårdens historie i 800 år af pastor Borregaard i Holbæk Amtstidende 24. december 1848 skal være opført efter en brand i 1775, bestod af et stuehus og tre sammenbyggede udlænger, der indrammede den firkantede gårdsplads med adgang fra vejen gennem en port midt i længen vis-a-vis stuehuset. Alle fire længer var opført af bindingsværk med stråtag af den type, som dengang var almindelig for præstegårde og større bondegårde. Tømmerhandler Trier anså ikke det gamle, lavloftede stuehus for passende til hans datter Marie og hendes familie med de 4 små drenge. Derfor har han medvirket til, at der i 1858 blev opført et nyt, højere

Skamstrup
præstegård og
kirketårn

og mere rummeligt stuehus af mursten med tegltag, hvortil han selv leverede tømmeret. Denne bygning benyttes den dag i dag, mens udlængerne måtte nedrives for et par år siden.

I Skamstrup fik Borups endnu 3 børn — foruden en lille pige, der døde året efter sin fødsel — og disse var:

5. Elisabeth (1860—1905), som blev gift med maleren Viggo Pedersen (1854—1926).
6. Julius (1865—1938), der blev kgl. kapelmusikus og formand for Privat Kammermusikforening.
7. Marie (1870—1932), som blev gift med maleren Luplau Jansen (1869—1927).

Ingen af børnene blev præster, og blandt børnebørnene findes heller ingen. Derimod er der nu en ny pastor Borup blandt oldebørnene: Sognepræst Niels Henning Borup i Randbøl.

Livet i præstegården har sikkert i mange henseender ikke været anderledes end i talrige præstegårde landet over, selv om det for mange forekom at være omgivet af en særlig stråleglans med de elskelige præstefolk i spidsen; og børnene vedblev at være tilbøjelige til at betragte Skamstrup som tilværelsens midtpunkt.

Borup var en meget afholdt præst. Livlig og venlig færdedes han flittigt på husbesøg i det store sogn — til fods eller kørende, alt efter afstand og vejrlig — og hos hans kloge og forstående kone, der ikke var så mobil, har mange i årenes løb hentet trøst og gode råd.

Borup styrede selv gårdens landbrug ved en avlskarl med to karle og en dreng. Så var der en husjomfru og tre piger foruden ekstrahjælp ved høst og vask m. m. og til den store, smukke have med de gamle træer og med udsigtshøje og lysthuse. I de senere år gav sønnen Vilhelm fra Holmgaard landbrugsmæssige råd — næppe altid efter avlskarlens hoved.

Besætningen bestod af heste, køer, får, geder, svin, høns og duer. hvortil der var stalde i udhusene, som desuden rummede lo og lade. vognporte, karlekamre og pigekamre m. m.

I stuehuset fandtes — foruden entre og en mørk, langsgående gang — en havestue, spisestue, dagligstue, konfirmandstue, studerekammer — som præsteværelset kaldtes — soveværelser, børne- og gæsteværelser både nede og på loftet. Gårdens klosetter lå i den ene udlænge med sædvanlig adgang over gårdspladsen, dog således at man i dårligt vejr og om vinteren kunne gå tørskoet derud gennem bryggerset og en overdækket forbindelsesgang fra stuehuset. Natpotter og natstole var dog for hånden i påtrængende tilfælde. Ligesom der naturligvis ikke fandtes gas, elektricitet, centralvarme og telefon, savnedes også w. c. og rindende vand i øvrigt. Alt vand måtte med håndkraft pumpes op fra brønden på gårdspladsen og bæres i hus i kar og spande. For nutidsmennesker lyder dette yderst besværligt.

Forbindelsen med omverdenen har også været vanskelig. Jern-

banen fra København til Roskilde åbnedes i 1847 og fortsattes til Korsør 1856, så Sorø, der ligger 20 km syd for Skamstrup, var den nærmeste jernbanestation indtil 1874 ved Kalundborgbanens åbning, da Mørkøv station i kun 4 km's afstand kunne benyttes. Tænker man på de dårlige veje og på, at færdslen ad disse enten måtte foregå til fods eller med heste, kan man begribe, at det var et vanskeligt og langvarigt foretagende at begive sig til Sorø, Holbæk eller København — selv med præstens store kalechevogn som hjælpemiddel. Cykler og biler nåede aldrig at få betydning for Borups.

Trods isolation var der livligt i præstegården med hyppigt samkvem med nabopræster, herremænd, bønder og andre og med Vallekilde højskole, 15 km nord for Skamstrup, som fru Borups yngre bror havde oprettet. Desuden var der sammenkomster i landsbyens forsamlingshus med foredrag, koncerter og komedie. Fra København og andre steder var der ofte stort rykind af venner, der følte sig velkomne i det gæstfrie præstehjem. Efterhånden som børnene voksede til, flyttede hjemmefra og stiftede familie, var det en selvfølge, at de kom til Skamstrup alle mand ved højtider og ferier, så det særligt i julen og om sommeren vrimlede med gæster. Viggo Pedersens boede på en af Frydendals gårde, »Antoinettes Minde«, kaldet »Mindet«, hvor de 1,5 km syd for præstegården førte et stort og gæstfrit malerhjem, der kunne virke som et smukt anneks til det Borupske. Som for mange andre præstehjem dengang må det indrømmes, at Skamstrup virkede som et lille kulturcentrum, hvor der samledes mange af datidens kendte mænd. Borups jævnaldrende kreds suppleredes med børnenes venner. Theologer, musikere, malere og andre var med i kredsen, hvoraf en del navne skal nævnes nedenfor blandt gæsterne ved Borups 90 års fødselsdag.

I maj 1892 blev Borup ridder af Dannebrog og afgav i juli s. å. en kortfattet levnedberetning til ordenshistoriografen.

I sommeren 1897 døde fru Borup, og den gamle præst søgte og fik sin afsked fra lang og trofast tjeneste. Efter datidens sædvane blev han boende endnu et år, det såkaldte nådensår, i hvilket han skulle sætte sin eftermand ind i embedets sager. Sommeren 1898 samledes da hele den store Borupske familie for sidste gang i den

herlige, gamle præstegård. Min far skriver om, »hvordan 14 Børnebørn marcherede syngende gennem Havens Gange med Kæppe og Faner, I var i det hele stærkt syngende, og så legede I alle mulige Danse og Lege næsten altid i Flok. Det kunde se så smukt ud i den gamle Have«.

Mange tårer har sikkert flydt den sommer ved tanken om den kommende afsked med det kære, gamle hjem. Spændingen om, hvem der skulle flytte ind i præstegården, og om det blev en acceptabel arvtager, var allerede udløst ved den lykkelige kendsgerning, at C. F. J. Wegener (1851—1930), den senere biskop på Lolland-Falster, havde fået embedet. Han havde oplevet, at hans eget barndomshjem i en lollandsk præstegård var blevet opløst, og havde derfor forudsætningerne for medfølelse og forståelse af sindenes tilstand i Skamstrup ved opbruddet. De to præster kunne godt sammen, og venskabet mellem dem forplantedes til deres familier, som lærte hinanden at kende i 1898. Det stærkeste udtryk herfor var den begivenhed, at Wegeners søn, den nuværende sognepræst ved Christiansborg Slotskirke, provst C. C. Wegener (f. 1894), efter 7 års forlovelse i 1921 blev gift med Borups datterdatter, min søster Esther (1896—1959).

København.

Fru Borup havde i 1894 skrevet: »For det Tilfælde, at min Mand skulde overleve mig, saa ligger det mig paa Sinde at raade til, at han tager sin Afsked fra Embedet og tilbringer sin sidste Tid i Marie's og Luplau's Hjem og der betaler saa rigeligt for sig, at hans Bidrag kan blive en betydelig Støtte. Dog bedes denne Udtalelse ikke betragtet som et Paalæg, men som et Raad«.

Borup bosatte sig derfor i mit barndomshjem i København, idet han dog tilbragte hver sommer hos sin anden datter, fru Viggo Pedersen i deres hjem i en gammel, smuk bygning på Karlsberg ved Hillerød.

I hans sidste leveår kom jeg derfor til at stå min kære bedstefar meget nær, og jeg har en række værdifulde minder derom. Ofte var jeg alene inde hos ham om aftenen, hvor han sad i sin lænestol og jeg på en skammel, mens han læste højt for mig eller

fortalte om sine mange oplevelser, mest fra sin ungdom, sine rejser i Tyskland og England, sin halvbror i Amerika, fra hvem han havde en indiansk fredspibe og andre spændende ting, og meget andet. Så havde han en møntsamling, en seglsamling og en kukasse med forskellige billeder foruden en af karton, der viste et panorama af en tunnel under Themsen, som var åbnet i 1843. Jeg tror, han havde fået denne sidste i London under sit studieophold, hvor han antagelig har besøgt sin slægtning Hambro i Hambros bank.

Bedstefar var slank og rank med livlige bevægelser. Hans hår var hvidt, og han lod det vokse så lagt i den ene side, at det kunne redes hen over hans skaldede isse. Han havde kindsæg, som gik rundt under hagen på fiskermaner, men var glatbarberet om mund og hage. Han bar altid sorte bukser og en sort vest, hvor kun de nederste knapper var knappede, så man foroven så hans hvide skjorte. I vesten havde han en guldkæde til lommeuret og i den en medaillon, som indeholdt et billede af hans kone. Jeg husker ham åbne denne lille guldkapsel og sige: »Skal du have lov at kysse den søde bedstemor«. Bedstefar gik ikke med flipper, men bar et halsbind af hvid kammerdug, der sammenlagt gik to gange rundt om halsen og fastholdtes foran af en sirligt bundet sløjfeagtig knude. En lang, ret svær, toradet frakke, som nåede til knæene, fuldendte hans påklædning.

I de 5½ år, bedstefar var hos os, boede vi tre forskellige steder. (Man kunne dengang let finde en bolig efter ønske. For 2 øre købte man huslejelisten, der gerne fyldte fire avissider med angivelse af ledige lejligheder.) Den største af de tre lå i Frederiksholms Kanal nr. 20, hvor vi i øverste etage havde 6 værelser og 3 kamre foruden 3 værelser på loftet. Far havde malerskole, hvortil det største rum og et kammer blev benyttet, og bedstefar havde 2 værelser foruden et kammer til den sygeplejerske ældre dame, der passede ham.

Bedstefar, der havde et forholdsvis godt helbred, var selskabelig anlagt, gik til koncerter, teater og udstillinger, besøgte en del mennesker og havde ikke sjældent visitter og middagsgæster. Han gik dagligt ture, men aldrig uden ledsagelse. Engang var han dog pludselig forsvundet til stor bestyrtelse for hele familien, som sendte

alle afsted for at finde ham. Man fandt ham på gaden — let fornærmet over, at hans dame ikke havde fulgt ham. Undertiden kørte han tur i droche, og jeg kunne sommetider være heldig at komme med. Jeg husker hans glæde over Langelinie og over nye bygninger. Jeg tror, han havde interesse for alt nyt. Fra de daglige middage mindes jeg, at bedstefar alene drak rødvin, som han ofte fik galt i halsen til ængstelse for mor og far, der efter gentagne mislykkede forsøg ikke turde advare ham forud. Selv tog han disse hosteanfald med sindsro.

Traditionerne fra Skamstrup blev så vidt muligt vedligeholdt, ikke mindst om julen, hvor Viggo Pedersens med fire børn kom ned fra Hillerød og boede hos os, og hvor et juletræ efter Skamstrupsk mønster med 80 lys blev rejst i den største stue. Hele fire fødselsdage i familien faldt i julen, afsluttet med bedstefars nytårsdag, så huset var i den højeste feststemning.

90 års fødselsdagen.

Den største og den sidste fest med bedstefar fandt sted i anledning af, at han nytårsdag 1904 nåede den høje alder af 90 år.

Forfatteren Sigurd Trier skrev derom i dagbladet »København«:

»Medens Napoleon endnu sad paa Frankrigs Trone, og medens Norge endnu hørte til det danske Rige, fødtes Pastor J. Borup, der i Dag fylder 90 Aar.

Rask og rørig, aandsfrisk og interesseret for Livet omkring sig kan Pastor Borup se tilbage paa et langt, vel anvendt Liv. Ikke alene har han i 41 Aar været en meget afholdt Præst og Sjælesørger, hvis milde og forstaaende Livssyn skaffede ham utallige Venner, men han har haft særlig Betydning for vort Lands Akademikere, idet han fra 1839—43 var Studenter-Sangforeningens Dirigent, idet han ved Foreningens Stiftelse beredvilligt traadte til, da ingen andre Sangledere kunde findes. Med megen Smag og musikalsk Finfølelse dirigerede han det unge Sangkor, efter hvad alle Samtidige beretter.

Den første Koncert holdtes halvandet Aar efter Sangforeningens Stiftelse og havde den store Sal paa Hotel d'Angleterre til Lokale.

Under en Samtale, jeg har haft med Pastor Borup herom, fortalte han med stor Livfuldhed følgende:

»Det var ikke uden Bæven, at jeg første Gang hævdede Taktstokken for en saa stor Tilhørerkreds. Nede blandt Publikum sad Weyse og Hartmann, J. L. Heiberg, Madvig og H. N. Clausen. Bagved dem saa jeg

H. Hertz, Chr. Winther og Komponisten Krøyer, hvis Melodi: »Der er et yndigt Land« var den første, der blev sunget i vor Forening. — Der var stuvende fuldt, og Folk morede sig meget over vore muntre Sange med de talrige, indflettede latinske Udtryk.«

Dagen efter var Borup oppe hos J. P. E. Hartmann, der på dette Tidspunkt endnu ikke havde med Studenter-Sangforeningen at gøre. Hartmann stillede sig meget imødekommende overfor Borup, hjalp ham med at udsætte Sangene for fire Stemmer, og blev ved Borups Udnævnelse til Musiklærer i Sorø (1843) hans Efterfølger som Dirigent.

Pastor Borup er Æresmedlem af Studenter-Sangforeningen, der optog ham i denne Egenskab ved Ruscilden i 1899. Gamle Hartmann holdt Festtalen for sin 9 Aar yngre Ven. Ved festlige Lejligheder møder Borup endnu, trods sin høje Alder, op i Studenter-Sangforeningen og holder Taler, der altid paahøres af Sangerne med stor Opmærksomhed.

Og i sit Hjem ved Frederiksholm Kanal er Pastor Borup en altid lige gæstfri Vært for sine yngre og ældre Venner, der paa Mandag gør Genæld imod ham og hædrer ham med en stor Fest paa Skydebanen.«

Dagen før indeholdt dagbladet »Dannebrog« en artikel, hvoraf skal angives følgende uddrag:

»Det var ved Udgangen af Aaret 1897, at Pastor Borup tog Afsked fra sin Præstegerning, som han i 40 Aar havde røgtet paa det samme Sted ud fra Skamstrup Præstegaard, æret og anset af sin Menighed, og hvor nøje denne Menighed var knyttet til ham, fik han mange Beviser paa, da han endelig i Efteraaret 98 brød op fra den gamle Præstegaard. Bl. a. lod Menigheden et af Kunstmaler Luplau Janssen udført Billede af ham ophænge i Skamstrup Kirke.

— — —

Af Salmesangen har Pastor Borup indlagt sig ikke ringe Fortjeneste. Navnene F. V. Andersen, J. T. Borup og C. J. Brandt staar under Forordet i den Melodisamling til »Tillæg til Psalmebog for Kirke- og Husandagt«, som sædvanlig kaldes Barnekows Melodisamling, og det var Borup, som ved Roskilde Præstekonvents Efteraarsmøde i 1875 indbragte Forslag om at tilvejebringe en Melodisamling til det af Konventet udgivne Tillæg. Konventet tog sig af Sagen og nedsatte et Udvalg til Fremme heraf, og de nævnte tre Præster udgav da ved Hjælp af Komponisten Chr. Barnekow i Aaret 1878 denne Melodisamling første Gang, efterfulgt af mange senere Udgaver. I alle Landets Kirker er denne Samling blevet kendt og afholdt, og mange af dens Melodier vil gaa over i andre Samlinger, som den nye Salmebog nu vil fremkalde.«

På selve fødselsdagen var vi samlet til frokost hjemme på Danasvej nr. 7 — nu nr. 2 — i en villa ved søerne, hvortil vi var flyttet

og boede under »mere landlige forhold«, som min mor har skrevet, og som der den gang også var. Kun bedstefars nærmeste var indbudt, men det var ikke så få. Midt på bordet stod en mægtig og kunstfærdig fødselsdagskage med 90 lys i tre kredse i forskellige højder. De udstrålede hurtigt en stærk varme, og de nederste lys smeltede de øverste, så stearinen flød rigeligt ned over kagen. Efter en kort fornøjelse måtte festbelysningen derfor slukkes.

Den egentlige fødselsdagsfest fejredes den 4. januar på den Kgl. Skydebane på Vesterbro, hvor der nu er bymuseum, men som den gang rummede Københavns bedste selskabslokaler. Stationsforstander Raffenberg fra Mørkøv havde sat sig i spidsen for at arrangere et sammenskudsgilde til ære for den gamle præst og fik så stor tilslutning, at vi i en stor sal blev 97 voksne og 6 børn til en festmiddag og bagefter til dans i en anden stor sal.

Jeg har gemt et eksemplar af den trykte bordplan, hvorfra jeg blandt de mange navne angiver følgende:

Kammerherre C. Treschow fra Frydendal.

Baron de Geer.

Landstingsmand Villars Lunn.

Borgmester Marstrand.

Lægerne: professor Israel Rosenthal, overlæge Raaschou og dr. Staugaard.

Direktørerne: Troels Marstrand og F. Ølgaard.

Forfatterne: Peter Nansen, Sigurd Trier og Emma Kraft.

Malerne: Viggo Pedersen og hans bror, teatermaler Thorolf Pedersen, Lorentz Hinrichsen, Johannes Kragh, Georg Seligmann, Luplau Janssen, Troels Trier, Marie Thymann og Dagmar Olrik.

Musikerne: kammersanger Niels Juel Simonsen, koncertmester Ludvig Holm og kapelmusikerne Borup, Kr. Sandby og Schjerring.

Bordet bestod af et hovedbord, hvorfra udgik to sidefløje og en midterfløj, hvor vi børn, der på bordplanen var angivet med seks prikker, sad nærmest hovedbordet overfor bedstefar, der havde kammerherreinde Treschow til bords og sin ældste datter Elisabeth på sin anden side med Villars Lunn til bords. Naturligvis blev der holdt mange taler, og det forekommer mig, at kammersangeren lod

sin røst høre. Men talernes række blev pludselig afbrudt, da bedstefars læge, professor Rosenthal, rejste sig og sagde: »Nu kan den gamle præst ikke tåle flere taler«. — Pinlig tavshed, men »ordren« blev efterkommet!

Vi børn fattede selvfølgelig ikke stort af talerne, og meget andet gik også over hovedet på os, men jeg har bevaret mindet om et stærkt indtryk af en usædvanlig festlig dag. Nogle få enkeltheder har jeg lyst at fortælle:

Før balsalen blev åbnet, smuttede vi børn derind og benyttede det blanke parketgulv som en herlig glidebane. Min fætter Stefan på 12 år fandt på at lægge sig på ryggen på gulvet og lade sig trække ved benene salen rundt — med det resultat, at hans hvide matrosbluse fik sorte striber. — Hvordan kunne det fine, glatte gulv dog smitte af på den måde? Det var ubegribeligt!

Min moster Elisabeth Viggo Pedersen fra Hillerød sad i en sofa med Peter Nansen, der var fætter til hendes mor, og som hun bl. a. kendte fra hans ferieophold i Skamstrup. Hendes yngste søn på 7 år blev »indfanget« for at fremvises for Peter. Forundret så drengen på den fremmede, lapsede og stærkt parfumerede herre og sagde: »Mor — hvad er det, den mand lugter af?« Han fik lov at forsvinde hurtigt og fortsætte sin leg med os andre.

Da dansen var begyndt, husker jeg bedstefar forsøge at danse med Elisabeth, mens alle andre stod stille. Som følge af hans høje alder og hendes dårlige helbred blev dansen kun kortvarig.

Festen kom til at danne en smuk afslutning på bedstefars lange og indholdsrige liv. Han havde deltaget intenst og med stor — næsten barnlig — glæde i hele festen. Men det tog på kræfterne, som bagefter svandt gradvis, indtil han i hjemmet på Danasvej d. 11. marts efter kun 14 dages sygeleje gik stille ind i døden.

Hans bisættelse fandt sted i Vartov kirke, hvor mange var mødt. Ved orglet sang Studentersangere.

Begravelsen foregik i Skamstrup, hvor kisten blev nedsat i det store gravsted nord for kirken ved muren mod præstegårdshaven.

I den indmurede store granitsten, hvor Marie Borups navn og navnet på deres lille spæde datter Hanne var indhugget, blev derefter tilføjet:

Julius Theodor Borup.

København i december 1963.

I. Luplau Janssen.

Gravstenen i Skamstrup

EFTERSKRIFT

I 1960 var antallet af Borups efterkommere i de fire slægtled steget til 64 med 37 ægtefæller, i alt 101 personer, hvoraf 75 nulevende.

Sammenholdet mellem efterkommerne medførte, at vi på min søster Esther Wegeners initiativ søndag d. 7. juni 1953 kørte fra København til Skamstrup i en rutebil: fætre og kusiner med familier, i alt 28 personer.

Efter ankomsten til præstegården satte vi os alle ind i kirken og sang »Den signede dag —«, mens fætteren Johannes Viggo Pedersen (f. 1896), der er organist ved Grundtvigskirken, spillede orgel. Sognepræsten, Flensted Andersen, bød os i kordøren venligst velkommen og sagde bl. a., at han følte, at vi havde større tilknytning til Skamstrup end han, som kun havde været der i kort tid. Han bad os ind i præstegården, og derefter bød han og hans frue på kaffe i haven.

Efter gruppevis at have været forskellige steder i nærheden samledes vi atter i den gamle have for at spise vor medbragte aftensmad sammen med de elskværdige præstefolk. Den ældste fætter, instruktør og censor ved Det kgl. Teater, Christen Jul (1887—1955), Viggo Pedersens ældste søn, præsenterede hver enkelt af os for præstens i en livfuld og munter tale. Han var vor selvskevne fører, når vi var sammen. Også andre talte, og vi sluttede dagen med hjemkørsel i rutebilen — et værdifuldt minde rigere.

På bedstefars 150-års fødselsdag, nytårsdag i år, kørte jeg med min søn, ingeniør Erik L. J. (f. 1922), i hans bil til Skamstrup med en laurbærkrans fra slægten, som vi lagde på Borups grav. Derefter var vi til højmesse i kirken, hvor pastor Flensted Andersen umiddelbart efter sin præken fortalte, at det var 150 år siden Borup fødtes, og talte smukke mindeord om ham, hvori han tillige fastslog, at han stadig huskes, bl. a. på grund af portrættet i kirken og det store, smukke gravsted, hvor det er skik hvert år efter høstgudstjenesten at lægge blomster. Præsten bød os ind i præstegården, hvor han og hans frue så venligt fortalte om deres kendskab til og interesse for Borups, også fordi de selv har samme kunstneriske tilbøjeligheder, idet en af deres sønner er maler og en anden dyrker musik, ligesom fruén maler og præsten musicerer.

Dagen efter samledes vi 38 medlemmer af Borup-slægten — børnebørn, oldebørn og tipoldebørn af gamle Borup — på Borups højskole i København i en smukt pyntet sal, hvor vi havde den glæde at møde den sidste af Borup-børnenes slægtled, den nu 93-årige fru Ellen Borup — vor kære tante Ellen — der er enke efter pastor Borups søn Frits. Hun holdt en kort og smuk tale, der lød således:

»Man taler ofte om »at spille en Rolle«, om at »Skæbnen tildeler én en eller anden Rolle«. Jeg har faaet tildelt en Rolle, jeg foretrækker at sige: Guds Bestemmelse har givet mig den Skæbne at blive den sidstlevende af hele den store Flok af Søkende, Svogre og Svigerinder, som samledes i Skamstrup Præstegaard i det gamle, gæstfri Hjem.

Det er en vemodig Rolle, men det er mig dog en Glæde at stå her og vidne om og takke for alt det, jeg modtog og lærte dér.

Jeg mindes Svigerfar »Far« med det venlige Smil, de milde Ord og det optimistiske Sind — og Svigermor »Mor« med det dybe, alvorlige Sind, som altid tog sig Tid til at lytte til vore Beretninger og til at give os kloge og gode Råd.

Disse Ord skal slutte med en inderlig Tak for Minderne fra det kære, så harmoniske, gamle Hjem og Håbet om, at vi alle vil stræbe at leve i Samklang med de gode Traditioner fra Skamstrup Præstegård. Festen i Dag forekommer mig at være et Tegn på, at Viljen dertil lever.»

Højskoleforstander Hans Borup (f. 1893), søn af højskolens grundlægger, pastor Borups søn Johan, fremdrog minder om de gamle, både selvoplevede og genfortalte, og mindedes, at da højskolen i sin tid udvidedes med en tilbygning, blev der i dennes fundament indmuret en sten fra Skamstrup præstegård, som den daværende sognepræst, provst Henry Larsen, der efterfulgte Wegener, havde fundet og sendt. Stenen bærer gamle Triers navnetræk: J. S. T.

I en tale bragte jeg en frisk hilsen fra Skamstrup og fra dens nuværende præstepar efter gårsdagens oplevelser. Desuden talte også jeg om fødselsdagsbarnet og oplæste hans vielsestale for mine forældre ved deres bryllup i Skamstrup i 1893 — en tale, der giver et godt indtryk af hans personlighed.

Maleren Stefan Viggo Pedersen (f. 1891) — Viggo Pedersens næstældste søn — som i øvrigt har malet freskerne i højskolens festsal, fortalte om minder fra sin barndom, ligesom flere andre talte, deriblandt min søn, der sagde, at hans slægtled mere og mere forstod vor trofasthed mod Skamstrup.

Vi sluttede den smukke og fornøjelige fest ved midnat, og tante Ellen holdt ud til det sidste: frisk, munter, vittig og slagfærdig, som vi altid har kendt hende.

København i september 1964.

I. L. J.

KNABSTRUP OG DETS EJERE

Af Oberst C. D. O. LUNN, Knabstrup

Kapitel IV. Tiden 1745—1776.

EJERLISTE

(Forrige Ejerliste findes forrest i Kapitel II.)

	fra	til
Frederik Parsberg, g. m. Mette Dresselberg	1622— ²⁸ / ₉	1653
Verner Parsberg, g. m. Anne Galde	¹⁷ / ₄	1673
Jørgen Parsberg (ugift)	¹² / ₃	1685
Jacob Sidselberg, g. m. Janne Soubruaers	⁹ / ₅	1685
Friederich Viettinghof, g. m. Eleonora Sested . .	⁴ / ₆	1696
Sofie Vittinghof, g. m. Schack Brockdorff	⁶ / ₉	1732
Augusta Brockdorff, g. m. Maximilian Dombrock	⁹ / ₄	1745
Lorenz Castenschiold, g. m. Jacoba v. Holten . .	¹⁹ / ₆	1747
Carl Adolph Castenschiold, g. m. Dorthea de Brøen	³⁹ / ₁	1764
Jørgen Jørgensen, g. m. Mette Marie Therkelsen	⁹ / ₄	1770
Mette Marie Therkelsen, g. m. Jørgen v. Hjelm- crone	⁵ / ₉	1776
Christian Ditlev Lunn, g. m. Dorthea Katrine Knudsen	¹⁴ / ₈	1814

Vi er nu kommet ind i »Landboreformerne«s Tid. Det kan derfor være rimeligt at give en sammentrængt Oversigt over disses Opståen og Forløb, idet jeg som Kilde har benyttet Hans Jensen: Dansk Jordpolitik.

I Året 1660 blev Enevælden indført, og den gamle Adels, Gods-

ejeradelens, politiske Magt blev knækket. Kongeloven af 1665 gav Kongen en meget fri Hånd til at give Love. Men én Ting er at give Love, en anden er at påse, at de efterleves, når man mangler et passende Embedsapparat, f. Eks. en vel uddannet Dommerstand, der kender Loven i alle Enkeltheder.

Her var et svagt Punkt. En juridisk Eksamen for vordende Dommere blev først indført i 1736, og først hen imod Slutningen af 1700-Tallet havde man fået en Dommerstand med passende juridisk Uddannelse. I Processerne mellem Torbenfeld og Knabstrup synes det mig, at man allerede har et Eksempel, der viser, at hverken Dommere eller Sagførere har kendt Loven.

For at faa hele Samfundslivet til at gaa var man nødt til at anvende de Midler, man havde, herunder bl. a. at anvende Godsejerne som en Slags Mellemmænd mellem Statsmagten og den jævne Landbefolkning. Dette gjaldt baade for Skatteopkrævning — hvor Godsejerne var Garanter for Bøndernes Skatter mod selv at være skattefri — og for Udskrivning af Soldater og meget andet.

Som et Led i hele Samfundsordningen under Enevælden og specielt af Hensyn til Skattevæsenet blev der i Tiden 1681—88 udarbejdet en ny Matrikel for hele Landet. I Forbindelse hermed blev det ved en kongelig Forordning af 20. Jan. 1681 forbudt Herremændene at nedlægge Bøndergods uden særlig Tilladelse. Denne Bestemmelse blev optaget i Chr. V's Danske Lov (Bog V Cap. 10, § 48), der udkom i 1683. Vi har allerede set, at Baron v. Vietinghof måtte have kongelig Tilladelse til at inddrage Bonderups 4 Gaarde under Knabstrup Hovedgaard, og saa maatte han endda give Kongen 6 Gaarde for at faa Tilladelsen.

Som et første Skridt paa Vejen mod Bondestandens Ophjælpning blev Vornedskabet ophævet i 1702. Aaret før havde Kong Frederik IV oprettet en Landmilits og havde, som et Hyldestdigt fra Tiden udtalte: »— derved skabt en Vej, hvor Bondesønnen kan faa Ret til Skjold og Hjelm saa vel som Adelsmand«.

Da Regnskabet med de udskrevne Folk vedblev at ligge hos

Godsejerne, kom de to Love imidlertid til en vis Grad til at gribe ind i og delvis modvirke hinanden. Så kom Krigsperioden 1709—20 med alle de deraf følgende Vanskeligheder med Mangel paa Arbejdskraft, med Skatterestancer m. m. Dette søgtes modvirket ved en kgl. Forordning af 16. Marts 1725, hvori samtlige Gods- ejere beordredes til i Løbet af 1—2 Aar at sørge for, at samtlige deres Bøndergaarde blev bortfæstede. Der truedes med strenge Straffe for Undladelse heraf.

Man kan jo læse mellem Linierne, at det må have knebet for Godsejerne at holde Orden paa deres Pligter, f. Eks. at holde Rede paa Fæstere og Værnepligtige, naar disse efter Vornedskabets Op- hævelse kunde rejse hvorhen de vilde. Og Folkeregister var jo ikke opfundet endnu. Man aner, at der er indsendt et betydeligt Antal Protester og Ansøgninger, der har bevirket, at de strenge Bestemmelser i Forordningen af 1725 blev noget mildnede ved en ny Forordning af 10. Februar 1731. Men da hverken den ene eller den anden Forordning syntes at ramme Vanskelighederne i deres Rod, blev Stavnsbåndet, gældende fra det 14.—36. Aar, indført ved Forordning af 4. Februar 1733. Til Gengæld blev den Mild- ning i Straffebestemmelserne, der var indført i 1731, atter op- hævet i 1740. Nu var der altså fuldt Stavnsbaand, men Forskellen mellem Forholdene nu og under Vornedskabet var ikke stor.

Stavnsbaandet skærpedes yderligere paa en for Bønderne ube- hagelig Maade ved en Forordning af 30. Juni 1741, i Følge hvil- ken Godsejerne havde Ret til at afgive afskedigede Landsoldater, der ikke vilde overtage en Gaard, til fleraarig Tjeneste i den lejede Hær.

Man forstaar egentlig godt, at en gammel Soldat som General *Dombrock*, der Livet igennem havde været vant til Orden og rene Linier, ikke har kunnet forliges med den Uorden, som man skim- ter bag alle disse Forordninger, saa han hellere har villet trække sig ud af Godsejertilværelsen for at gaa over i en mere ordnet Til- værelse som Embedsmand. Dette kan maaske have været medvir- kende Aarsag til, at han solgte Knabstrup til Castenschiold i 1745.

Bestemmelsen af 1741 blev ved Forordning af 1. Juli 1746 ænd- ret til, at udtjente Landsoldater havde Pligt til at fæste Jord paa

Stavnsgodset. Saa var der ikke megen Frihed levnet for Bønderne.

Naar hertil kom, at Hoveriet ikke var noget bestemt til bestemte Tider, men noget, man kunde tilsiges til med kort Varsel, og at hele Bondens daglige Liv var præget af Fællesskabet i Jordens Drift, og at denne ordnedes efter Flertalsbeslutninger tagne paa Bystævnet, saa forstaaes det, at hele Livsformen maatte virke dræbende paa den Rest af selvstændig Virkelyst og Virketrang, der endnu boede i den enkelte Mand.

Men man gaar vistnok ikke meget galt ved at mene, at det ikke så meget var Stavnsbaandet — dette at være bundet til den hjemlige Jord — der snærede, men mere det alle Vegne omklamrende Fællesskab, der kvalte Selvstændigheden og dermed Virketrangen hos den enkelte. Før Flertals-Beslutningernes Tid var forbi, kunde den enkelte ikke komme til at udfolde sig.

Imidlertid var der groet en Forstaaelse op af, at noget var galt, og noget maatte der gøres, og saa udgaves den 31. Marts 1755 en Forordning, der opfordrede alle til at skrive og til Overhofmester Moltke indsende Tanker og Meninger om Sager, der var tjenlige til at »opretholde Landets Flor«. Manden bag dette var Erik Pontoppidan. Dette affødte en Del Diskussion, der i Hovedsagen samlede om Emnerne »Frihed og Ejendomsret« ctr. »Fæste og Hoveri«. Som Aarsag til Folkemangel i Danmark fremførtes Stavnsbånd og ufri Tilværelse.

En mere ordnet Undersøgelse af hele Spørgsmålet blev foretaget af en i 1757 nedsat Kommission, der skulde stille Forslag til Landvæsenets Fremme og Nytte. Blandt andet anbefalede den at mageskifte, saa man samlede Godserne om Herregaardene til Lettelse for de Stavnsbundne, og dertil anbefaledes Ophævelse af Fællesskabet.

Jævnside med at Enkeltmand og Kommissioner overvejede og udtalte sig, begyndte også enkelte at skride til Handling og indføre Forbedringer. Bønderne selv var nærmest imod enhver Forandring. Forståeligt nok! De havde været ude for saa mange Ordninger, der alle havde vist sig at medføre øgede Ulemper, saa nu var de mistænksomme overfor enhver Forandring.

Tilliden til Styrelsen helt oven fra svandt, da Stavnsbaandet ved Forordning af 13. April 1764 udvidedes til at gælde fra det fyldte 4. til det 40. Aar.

Flere Godsejere kom i Gang med paa egen Haand at indføre Arvefæste og forsøge sig med noget Hoveriafløsning, men Arvefæsterne vedblev at være stavnsbundne af Hensyn til Militærtjenesten.

Den franskfødte Minister, Greve St. Germain foreslog at ophæve baade Landmilitis og Stavnsbånd, men han mødte Modstand fra den i øvrigt reformvenlige Reverdil, der havde et stort Ord hos den unge Konge Chr. VII, der den Gang var 18 Aar og endnu ikke var blevet sindssyg. Reverdil fandt ikke Tiden moden endnu! Men den 27. Oktober 1767 blev der dannet en Landvæsenskommission med det Hverv at overveje, hvad der kunde forbedre og fremme Landvæsenets og Bøndernes Vilkaar. Man beskæftigede sig meget med Spørgsmaalet om Lettelse i Hoveriet; herunder foresloges det, at Fæstebrevene skulde indeholde Bestemmelser om Grænserne for dette. Dernæst diskuteredes dette, at Ejendomsret gav Fremdrift.

En Indberetning indgaves allerede i Januar 1768, og paa Grundlag heraf oprettedes et nyt Regeringskollegium med det Hverv at gennemføre ny Landbolove.

De ny Landbolove udkom i 1769. Heri bestemtes bl. a., at Bønderne skulde have et fast Hoverireglement med fastsat Antal Dage om Ugen og fastsat Arbejdsydelse pr. Dag. Fællesskabet ophævedes, og hver Lodsejer fik Ret til at afgrænse og indhegne sin Part. Spørgsmaalet om Stavnsbaandet blev skudt noget i Baggrunden, medens man var i Gang med Udskiftningen; men Fællesskabet med alt, hvad det slæbte med sig af nytteløse Diskussioner og anden Tids- og Energispild, det slap man dog af med, og det var jo saadan set det vigtigste.

Men alt dette bevirkede, at mange Tanker blev sat i Gang, og mangen en begyndte i det smaa paa at lave Forandringer og Forbedringer.

I Struense-Perioden skete ingen Ting fra Regeringens Side, og i den efterfølgende Hoegh-Guldberg-Periode skete kun meget lidt

ud over, at man gav nogle yderligere Bestemmelser for Udskiftning og Udflytning samt til Ophævelse af de sidste Rester af Driftsfællesskabet.

Men den 14. April 1784 greb Kronprinsen (Fr. VI) Regeringens Tøjler, og saa kom der mere Gang i Tingene. Blandt hans væsentligste Hjælpere var Greve C. D. Reventlow og den daværende Ejer af Torbenfeld, V. A. Hansen.

Ved en Forordning af 1787 blev det bestemt, at der skulde indføres lovformelig Taksation ved Fæstes Indgaaelse og Ophør. Samtidigt afskaffedes Godsejerens Ret til at straffe Bønderne med Træhest, Fængsel o. a. Til Gengæld bestemtes, at Fæstebønderne ikke maatte modsætte sig Gaardenes Udskiftning og Udflytning.

Nogen Tid gik han med Diskussion med »Generalitetet«, der vilde have, at Værnepligt skulde hvile paa alle og ikke alene paa Bønderne, men endelig kom 20. Juni 1788 Forordningen om Stavnsbaandets Løsning. Det løstes straks for alle under 14 Aar og over 36, og for alle andre fra 1. Januar 1800.

Værnepligt bibeholdes for alle, der var »fødte indenfor en Stand med Bonde-Haandtering« undtagen for »bondefødte Akademikere«. Ved at forpagte 200 Tdr. Land af en Hovedgaard kunde en Mand fri sine Sønner fra at indskrives i Reserverullen.

Omkring 1814—16 fortalte en Mand, der havde tjent hele sit Liv paa Knabstrup, at han huskede, at der havde staaet en Træhest i det S.Ø. Hjørne af Ladegaarden, men ingen havde redet den i hans Levetid. Han havde tjent under 6 Herremænd, men det var »alle sammen gode Herremænd«.

Disse 6 maa være: Lunn, Hjelmcrone, Jørgensen, Castenschiold, Bergen og Castenschiold.

Det nævnte Sted maa være Hjørnet mellem Kostalden og den hvide Længe.

Knabstrup var igen en Gang gaaet i Arv paa Spindesiden, denne Gang gennem Familierne Viettinghof-Brockdorf-Dombrock. Disse havde kunnet opregne en, om end meget fjern, Forbindelse med de

gamle Slægter; men ved Salget i 1745 kom en ganske ny Familie til.

Johan Lorenz Castens var født paa St. Thomas den 10. Maj 1705 som Søn af Plantageejer Castensen fra Flensborg og Margrethe Volkers. Han blev den 19. December 1728 gift med Jacoba v. Holten, Datter af Generalguvernør J. M. v. Holten og M. v. Beverhuth.

Han blev Ejer af Plantagerne Perlen og Crown og af en Plantage i Moskitobugten. Det synes at have været en indbringende Forretning at være Plantageejer paa de vestindiske Øer. Danmark udvidede i 1734 Bedriften ved at købe St. Croix af Frankrig.

Familien forlod Vestindien i Maj 1739 for at vende tilbage til Danmark. De medbragte Datteren Catharina Maria, der var født paa St. Thomas i 1735, og den temmelig nyfødte Søn Carl Adolph, der blev døbt i København. Her i Landet fødtes Børnene Jørgen, Holten og Margrethe henholdsvis i 1741, 42 og 45.

Jeg har ikke forsøgt at udfinde Grunden til, at Familien forlod Vestindien, dette maa høre ind under Studier i et særligt Castenschiold-Arkiv.

Herhen maa ogsaa høre Spørgsmaalet om, hvad Johan Lorenz Castens foretog sig her i Landet, inden han købte Knabstrup. Dog maa det nævnes, at han blev adlet med Navnet Castenschiold ved Patent af 12. Marts 1745.

Det er forhen nævnt, at han købte Knabstrup Gaard og Gods af General Dombrock, saaledes at han overtog Driften ved Underskriften den 9. April 1745.

Min Bedstefader angiver i sin Knabstrup-Historie, at der havde været nogle Vanskeligheder »angaaende nogle Sager, som han (Dombrock) endnu havde staaende paa Gaarden, men som Hr. de Castenschiold ikke til Datum har villet bequeme sig til at lade være følgagtig«. Jeg har ikke fundet, hvad Sagen drejede sig om, og ej heller, hvor min Bedstefader havde det fra. Men der er jo forsvundet saa mange interessante Dokumenter, saa man kan ikke vente at faa Svar paa alle sine Spørgsmaal.

I Følge den i forrige Kapitel omtalte Liste over Inventar m m., der fulgte med i Købet, er en større Samling Bygnings-

tømmer fulgt med. Det er rimeligt at tænke sig, at General Dombrock allerede har forberedt Bygningen af den sydlige Forbindelsesfløj i Borggaarden. Nu byggede Castenschiold den. Dermed fuldendte han Bygningen af den Hovedbygning, det Stuehus, som min Tipoldefader overtog i 1776 og som min Oldefader rev ned og byggede om i 1861—62.

Omtrent samtidig hermed satte han et stort Stakit op, hvor Lindetræerne nu staar, det dannede Skel mellem Borgegaard og Ladegaard.

I den Tid, Knabstrup ejedes af Familien Castenschiold, er der foretaget en Del Arbejder til Gaardens og Godsets Forbedring og Forskønnelse. Det betydeligste var vel nok Bygningen af den søndre Fløj i Borggaarden til Forbindelse mellem østre og vestre Fløj, samt en Del Ombygning i sidstnævnte, hvortil kom ny Paneler og ny Tapeter:

Indgangen til Haven var ad en Port lige ud for Valnøddegangen, d. v. s. lige Nord for vestre Fløj. Portfløjene bares af svære Stolper; ovenpaa hver af dem sad en Løve med en Kugle mellem Poterne og med en lang, rød Tunge ud af Munden. Dette fortæller min Bedstefader.

Haven blev lagt om og udvidet. Valnøddegangen og Bøgegangen stammer fra den Tid. Det enlige, gamle Valnødde træ og Jernæbletræet maa være fra den Tid.

Min Broder Knud har faaet oplyst — men jeg ved ikke hvorfra — at det var typisk moderne i Midten af 1700-Tallet i en Herregårdshave at have en lang, lige Gang, der paa en Strækning gik mellem Hække og saa endte med en Udsigtshøj, der kaldtes »Schneckenberg«, fordi Vejen op til Højens Top snoede sig i Sneglegang. Et saadant Eksempel paa Havearkitektur har vi jo i den lange Gang, der hedder »Kavallergangen« og som jo peger lige mod »Sneglehøj«. I mine meget unge Drengaar troede jeg, at Navnet stammede fra de mange Snegle, der fandtes på Højen.

Godsets Administration overtog Castenschiold jo straks. Det første Spor heraf, der findes i Arkivet, er, at han allerede den 3. Maj

underskrev et nyt Fæstebrev til Husmand Christen Christensen, Bødker i Bakkerup. Sammenlignet med, hvad der er foregået i andre Godsejeres Tid, maa Livet paa Godset have gaaet meget roligt, thi i Løbet af de 2 Aar, Castenschiold levede, har han kun udstedt 6 Fæstebreve, nemlig ét for en Gaard i Vendet, fire for Huse og endelig ét for Vendet Mølle, der den 30. Juli 1745 blev givet til en Mand ved Navn Maximilian Wilhelm Augustus Smit, som jo tydeligt nok var opkaldt efter General Dombrock og Fru Augusta. Smit er dog ikke blevet længe paa Stedet, thi allerede den 17. Februar 1748 er Møllen overdraget til Monsieur Johan David Bruun.

Ved denne Lejlighed faar vi at vide, at Møllen »bestaar af to Kværne, den ene med Vand og den anden med Heste drevne, matrikuleret udi Mølleskyld til 3 Td. 3 Skp. og i Jordskyld Ager og Eng til 3 Skp. 1 Fd. 1 Alb., som med Rette tilforn Stedet underliggende«. Han faar det hele i »den Stand, det samme nu er og forefindes«.

Det fremgaar ikke klart, hvor Mølleren Smit er blevet af, men da der den 24 Sept. 1749 dør en Mand ved Navn Maximilian Holgersen Smit som Husmand i Vendet, maa det vel være Mølleren.

Da Navnet Holger ellers ikke kendes paa Egnen, maa en Holger Smit vel være tilflyttet et eller andet Sted fra, maaske som Kusk eller Tjener hos General Dombrock.

Johan Lorentz Castenschiold fik ikke længe Lov at nyde Livet som Godsejer paa Knabstrup; han døde den 19. Juni 1747, kun 42 Aar gammel.

Om hans Død fortæller min Bedstefader i sine Livserindringer, at en gammel Staldkarl, Hans Nielsen, omkring ved 1812—14 havde fortalt hans ældste Broder Christian, at han, Staldkarlen, en Nat var vaagnet og havde hørt og set, at en sort Karet med 4 sorte Heste for og med sort Kusk og Tjener var kommet kørende med Bulder og Brag op gennem Gaarden til Hoveddøren, hvor den havde holdt stille, og nogen Tid derefter var den kørt igen med samme Bulder. Og næste Morgen var Herremanden godt nok død.

Det var altsaa tydeligt nok, det var enten Troidene fra Rejs-

bjerg eller ogsaa Fanden selv, der havde hentet ham. Samme Historie har jeg truffet i en anden Form, efter hvilken Herremanden skulde være kørt bort med Kareten og aldrig være kommet tilbage. Men paa den ene eller anden Maade var Sagen altsaa tydelig nok i Menigmands Øjne. Imidlertid har jeg ikke fundet nogen Beretning om nogen Gerning af en saadan Art, at den skulde foranledige Fanden til at sende sin egen Karet for at hente ham. Ser man Sdr. Jernløse Kirkebog efter, faar man ingen Løsning paa Spørgsmaalet om, hvad der er sket hin Juninat, thi der staar kun: »10. Juli blev Hr. von Castenschiolds Lig indsat i Sakristiet«, og ikke et Ord mere. Han fandt sit endelige Hvilested i St. Marie Kirken i Helsingør den 29. Februar 1748 sammen med sin yngste Søn, død 10. Maj 1747.

Imidlertid kom mange hjem i de Tider medhavende sorte Tjenestefolk, der af den hjemmeboende Befolkning ikke regnedes for rigtige Mennesker. Mon man ikke kommer Sandheden nogenlunde nær, hvis man regner, at den dødssyge Mand i en sen Nattetime har haft Besøg af en Ven, Sagfører, Læge eller Handelsforbindelse eller lign., der har skullet have Underskrift paa nogle Dokumenter, Testamente eller lignende.

I Mørke er alle Katte graa, og selv i en lys Sommernat kan det have været svært for en nylig vaagnet Staldkarl at se, om en natlig Gæst har været helt saa sort som Satan, eller om det bare har været en Neger.

Castenschiold skal have haft nogle sorte Tjenestefolk med fra Vestindien; disse boede i de til dem byggede St. Thomas Huse. Staldkarlen mente om dem, at de saa nok ud som Mennesker, men det var dog ikke rigtige Mennesker, de var mere som Trolde.

Efter sin Mands Død styrede Fru Jacoba Godset. Hun har dog kun udstedt ét Fæstebrev, nemlig til den førømtalte Monsieur Bruun til Vendet Mølle.

Den 24. November 1747 købte hun af Borgmesteren i Holbæk, Cancelliraad J. Skovgaard en Gaard i Sandby og en Gaard i Ugle-

rup, hvilken sidste hun betalte med 1000 Rdl., hvilket svarede til 117 Rdl. pr. Td. Hartkorn. Til Sammenligning for at vise Pen- genes Forskel i Værdi: Den Jord, som Niels Parsberg i sin Tid maatte afstaa til sin Broder Jørgen, var ansat til 40 Rdl. pr. Td. Hartkorn.

I 1748 indlod Fru Jacoba sig paa en større Handel, idet hun købte Hørbygaard.

I hendes Tid blev Knabstrups Bygninger forsikrede mod Brand i et den Gang nyoprettet Brand-Societet, Hovedbygningen for 1600 Rdl. og Ladegaardens Bygninger for 3000 Rdl.

Der indtraf en Del Dødsfald mellem Gaard- og Husmænd. Op- gørelserne over Dødsboerne viste som Regel den samme sørge- lige Tilstand, som før er omtalt. Eksempelvis skal nævnes, at ved Skiftet efter Laus Hansen i Vendet, der foretoges den 20. Decem- ber 1748, fandtes Aktiver til Værdi 205 Rdr., men Passiver til Værdi 240 Rdl., altså alt i alt Gæld 35 Rdl. Paa den passive Side i Boopgørelsen var, at man overfor Herskabet skulde svare til Besætning m. m. paa

2 gode Vognheste	Saasæd Rug	7 Td.	2 Skp.
6 gode Plovheste	Byg	10 Td.	11 Skp.
1 beslagen Vogn	Havre ..	5 Td.	8 Skp.
1 Plov med Tilbehør	Ærter ..		4 Skp.
1 Jernharve			
1 Tromle			

hvilket tilsammen regnedes til Værdi 171 Rdl. 5 M. 8 Skp.

Mærkeligt at se i øvrigt, at skønt der i Fru Jacobas Tid døde 11 Gaardmænd og Husmænd, er der kun udstedt eet Fæstebrev, nemlig det foran nævnte til Vented Mølle. Og Gaardene maa dog formodentlig være blevet besat i Henhold til de kongelige For- ordninger.

Det er ikke ganske klart, hvem Fru Jacoba har haft til at hjælpe sig med Godsstyrelsen, men formodentlig har det været den senere Landsdommer v. Bergen, der i 1750 blev hendes Svingersøn ved Giftermaalet med Catharina Maria Catsenschiold, der den Gang var 15 Aar.

Fru Jacoba Castenschiold døde paa Knabstrup den 4. December 1751, men fandt først den 29. Juni 1752 sit endelige Hvilested i St. Marie Kirke i Helsingør. Foruden den nylig gifte Datter efterlod hun sig Børnene Carl Adolph (12 Aar), Jørgen (10 Aar), Holten (8 Aar) og Margrethe (7 Aar). At alle Børnene blev sammen paa Knabstrup var jo kun naturligt.

Ved kongelig Forordning blev, foruden Landsdommeren, tre Herrer indsat som Skiftekommissærer og Curatorer for Børnene, nemlig Hr. Bartolin Eichel til Aastrup og Herrerne Schrøder og Aagaard.

Det var jo nærmest en Selvfølge, at Landsdommeren slog sig ned paa Knabstrup, og at han herfra styrede Ejendommen.

Der var i Godsstyrelsen sket den Forandring i Johan Lorenz Castenschiolds, Fru Jacobas og Landsdommeren v. Bergens Tid, at Fodernødene, d. v. s. Landgildeafgift af stort Kvæg, var afskaffet. Derimod var der indført Ugedage for Husmændene, hvilket ellers først blev befaleet ved Forordning af 1769.

Hvad angaar Avlingen af selve Hovedgaarden, da var denne i J. L. Castenschiolds Tid og i Fru Jacobas drevet for Ejerens egen Regning, men Landsdommer v. Bergen har aabenbart fundet det mere praktisk at forpagte den ud til en Postmester Heug i København. Denne har ladet Gaarden bestyre af en Hr. Balgum — efter Navnet at dømme en Sønderjyde — der var gift og ogsaa havde Folkeshusholdningen. Afgiften af Hovedgaarden samt Indtægt af Kirketiende var 2006 Rdl. aarligt.

Det synes som om Hr. v. Bergen har ønsket, at hans Navn skulde mindes paa Stedet ogsaa efter at han selv havde forladt det, thi han har ladet sit Navn indgravere i den lille Alterkalk, som Børge Trolle havde skænket og som var blevet repareret, samt i den fra Castenschiolds Tid stammende Lysekrone i Sdr. Jernløse Kirke.

I Formynder-Styrelsens Tid er der i alt udstedt 10 Fæstebreve, 6 til Gaardmænd og 4 til Husmænd. Blandt disse er et Hus i Dramstrup, der er givet til Landsoldat Hans Larsen. Det fremgaar dog ikke, om han har overtaget Huset under Trusel om at blive

afgivet til den lejede Hær efter Forordningen af 1741. Han fik Huset, fordi den foregående Beboer var flyttet til Bennebo.

Af de andre Fæsteres Forgængere var 2 døde, 1 var afgaaet paa Grund af Alder, 1 var flyttet til Tornved, og 2 var sat ud på Grund af Efterladenhed, Udygtighed og slet Husholdning. Nøjere Forklaring paa sidstnævnte fandtes ikke i Fæstebrevene.

Administrationen synes i det hele taget at være foregaaet noget slæbende, uden at jeg har kunnet finde anden Grund dertil end en almindelig Træghed i Forbindelse med daarlige Tider og anden Modgang.

Som Eksempel paa, hvad et Dødsbo havde at svare til, er i Bilag 1 angivet Enkeltheder ved Opgørelsen af »Udgæld og Besvær« i »Stervboet« efter Gaardmand Anders Ibsen, Dramstrup, der døde den 2. Marts 1759. Den viser Udgæld og Besvær til Beløb 223 Rdl. 2 M. 10 Sk. imod »Indgæld og Formue«: 173 Rdl. 2 M. 19 Sk., altsaa alt i alt en Gæld paa ca. 40 Rdl.

Som det fremgaar af Bilaget fik Enken og andre Arvinger udbetalt 10 Sletdaler sam »en kiærlig og godvillig Gave til Erintring« om afdøde, og Enken fik Lov til at blive ved Gaarden. Dog er hun kun blevet der et Aars Tid, thi den 30. April 1760 er der udstedt nyt Fæstebrev til Jørgen Bentsen for den Gaard, som Anders Ibsen har beboet. Men maaske har han giftet sig med Enken.

Det fremgaar ikke af noget forefundet Papir, at der har fundet nogen formel Optælling og Aflevering Sted, men en saadan blev ogsaa først lovbefalet i 1784.

Formynderstyret varede til 1760, da den ældste Søn, Carl Adolph, blev 21 Aar.

Han blev den 5. Maj 1760 gift med Dorothea Augusta de Bröen, Datter af Cancelliraad de Bröen og Hustru Ingeborg van Boefcke. De har haft et Barn, der døde i meget spæd Alder og blev begravet i Sdr. Jernløse.

De andre Søkende Castenschiold, der efter Forældrenes Død havde boet paa Knabstrup, fløj efterhaanden af Reden; den sidste af dem var den yngste Søster, Margrethe, der i 1762 blev gift med Kammerjunker Pfuhl, hvis Afstamning jeg ikke har fundet.

Den 15. April 1760 blev hos Justitsraad Hans Nicolai Nissen, København, afholdt en Familieauktion, hvor Carl Adolph Castenschiold fik Ejendommen tilstaaet for den Sum af 42.430 Rdl.

I Følge Jordebogen hørte til Hovedgaarden i alt 81 Td. 3 Skp. 1 Fdg. 2 Alb. Ager og Eng Hartkorn og 6 Td. 2 Fdg. 2 Alb. Skovskyld.

Til Godset hørte 40 Bøndergaarde, der gjorde Hoveri, og 35 Huse. Jordebogsindtægten udgjorde 219 Rdl. 1 Mrk. 12 Sk. Penge samt 2 Td. Rug, 275 Td. Byg, 4 Td. Havre, 70 Lam, 70 Gæs, 80 Høns og 40 Snese Æg samt 19 Ugedage.

Alt blev overdraget i den Stand, hvori det nu fandtes, alle Herligheder, Skov, Jagt, Tørveskær, Fiskeri o. s. v. intet undtaget. Alt Inventar efter optaget Register, der desværre nu er gaaet tabt. Overdragelse straks i fuldt Maal, al fremtidig Drift for Køberens Regning.

Hr. v. Bergen og Frue skulde beholde fornødne Værelser til Mikkelsdag (29. Sept.) 1760. Ved deres Fraflytning skulde deres Møbler transporteres gratis indenfor Sjælland.

Forpagter Heug i København skulde beholde Forpagtningen til 1. Maj 1761 og svare aarligt 2006 Rdl. Alle udstedte Fæstebreve skulde blive ved Magt. Skytten skulde have en aarlig Løn på 30 Rdl. og til Opvarmning 20 Læs Tørv. Til at holde Hest skulde han have 10 Rdl. og 10 Td. Havre.

Han boede i Avlehavehuset. Gartneren skulde have i Aarsløn 50 Rdl. og i Maanedspenge 1 Rdl. 2 Mrk. og endvidere 3 Skp. Rug, 3 Skp. Byg eller Malt samt 20 Læs Tørv. Han boede i St. Thomas Hus. Brandforsikringen, 4600 Rdl., skulde Køberen overtage, men han maatte selv om, hvorvidt han vilde vedblive at være i det Forsikringselskab. Det endelige Skøde blev underskrevet den 11. December 1760.

Det synes som om den ny, unge Ejer straks har stræbt at faa Orden i Godsadministrationen, thi allerede en tre Ugers Tid efter, at han har faaet endeligt Skøde paa Ejendommen, har han udstedt 2 nye Fæstebreve, det ene af dem til en Mand, der allerede havde boet længere Tid i det paagældende Hus. I Løbet af Aaret 1761

har han yderligere udstedt 12 andre, af hvilke tre — eller maaske seks — til Folk, der allerede i længere Tid havde boet det paa-gældende Sted, aabenbart uden lovformeligt Fæstebrev.

Hovedgaardens Avling har han igen forpagtet ud efter at den forrige Forpagtning var udløbet i Maj 1761. Tiderne maa imidlertid have været vanskelige, eller det har været svært at finde en passende Mand, thi den ny Forpagter, Hr. Niels Mathiasen, skulde kun svare 1500 Rdl. aarligt.

Jeg har ikke fundet, hvad der muligvis kan være kommet imellem Ejeren og Forpagter Mathiasen, men allerede i 1764 var der kommet en ny Forpagter ved Navn Hans Lange.

Det er ikke meget, man i de forefundne Protokoller og Dokumenter faar at vide om Godsets Styrelse. Der er i Aarene 1762—63 udstedt 4 Fæstebreve, det ene fordi den paagældende Gaards Indehaver var død, men for de andre nævnes Grunden ikke. Et Mageskifte har fundet Sted mellem Brødrene Carl og Holten, saaledes at Carl faar 2 Gaarde og et Hus i Borup mod at give 2 Gaarde i Ulkestrup.

Det synes som om Carl Adolph Castenschiold i Løbet af Aaret 1763 maa have bestemt sig til at forlade Knabstrup. Grunden fremgaar ikke klart af de i Arkivet forefundne Dokumenter, men umuligt er det vel ikke, at Administrationen i Forbindelse med vanskelige Pengeforhold er vokset ham over Hovedet. Han var jo kun 24 Aar og Fru Dorothea Augusta var 19, saa de var jo ikke ret meget mere end et Par Børn.

Det er uvist, hvorledes Formueforholdene stod, da de overtog Godset, men nu var der kommet en Prioritetsgæld I paa 21.000 Rdl. og en Prioritetsgæld II paa 14.500 Rdl., og som nævnt var Forpagtningsafgiften gaaet ned med 500 Rdl.

Hvis denne Gæld, i alt 35.500 Rdl., har skullet forrentes med 5 %, beløber Renten, der skulde svares, sig til 1775 Rdl., hvoraf Forpagtningsafgiften af Hovedgården kun dækkede de 1500 Rdl. De manglende 275 maatte dækkes dels af, hvad Hovedgården i øvrigt kunde give, og dels af Jordebogen. Denne — udarbejdet

med Henblik paa Salget 1764 — udviser en Indtægt i Penge 381 Rdl. 12 Sk. Ejeren har altsaa haft 106 Rdl. + Naturalierne + Resten af Hovedgaardens mulige Overskud at leve af.

Jeg har forsøgt at beregne Pengenes Købekraft i Sammenligning med Nutidens ved at tage Priserne paa 10 forskellige Landbrugsvarer i Datidens Mønt og sammenligne dem med Priserne i Nutidens Mønt og saa tage et Middeltal for disse Varer (Heste, Køer, Faar, forskellige Sædarter). Jeg kom til det Resultat, at 1 Rdl. skulde svare til omtrent 125 Kr. i Nutiden. Selvfølgelig er jeg klar over, at dette ikke dækker Virkeligheden, men det giver dog maa-ske et Fingerpeg. De 106 Rdl. skulde altsaa saa nogenlunde svare til 13.250 Kr. Værdien af Naturalierne skulde efter Vurderingen i Skifteprotokollen beløbe sig til 466 Rdl. eller ca. 58.250 Kr. Castenschiold skulde altsaa have haft 572 Rdl. eller 71.500 Kr. at leve af.

Men saa var der jo Skatterne, baade de egne og Fæstebøndernes mulige Restancer. Dette kan ikke ses af Jordebogen; men Skifteprotokollen viser, at der stadig var Gæld paa Fæstegaardene. Kun sørgeligt at der ikke findes et ordentligt Regnskab herover; man maa nøjes med de Fingerpeg, man faar af Beretningerne i Skifteprotokollen, der jo imidlertid tiest melder om de dødes Gæld, men ikke om de levendes og om, hvorledes den afvikles.

Af den i Bilag 1 omtalte Skifteforretning efter Gaardmand Anders Ibsen, Dramstrup, fremgaar det, at han i kgl. Skatter har skullet svare 4 Rdl. 4 Mk. for Januar Kvartal 1759, som han ikke har betalt. Hvis samtlige 50 Fæstegaarde har siddet i lignende Omstændigheder, maa der være gaaet slemt Svind i de 381 Rdl., som samme Fæstere tilsammen skulde betale pr. Aar i Landgilde.

Da Gaardmand Jacob Sørensen, Vendet, døde den 16. December 1760, udviste Boopgørelsen følgende Restancer:

Skat fra Maj 60—Maj 61	13 Rdl. 4 Mk. 1 Sk.
1 Aars Landgilde, 6 Td. Byg	6 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.
Saasæd 1760, 10 Td. Byg à 2 Rdl.	20 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.
Restance Landgilde til 1. Maj 58	8 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.
Restance Landgilde til 1. Maj 60	12 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.

I alt Restance . . 59 Rdl. 4 Mk. 1 Sk.

Dette er kun Eksempler, men jeg synes talende Eksempler. Alt i alt fremgaar det, at Familien Castenschiold ikke kan have spundet Guld paa Knabstrup. Det synes derfor forstaaeligt, at man i Løbet af Aaret 1763 har besluttet sig til Salg, der indledtes i Januar 1764 — Jordebog udarbejdet pr. 30. Januar 1764 — og hvor Overdragelse fandt Sted pr. 1. Juni s. A.

En anden Ting, at Catsenschiold ikke kan have haft særlig megen Orden paa Bøndergodset, siden han i Januar Maaned 1764, altsaa umiddelbart før Salget, har udstedt 41 Fæstebreve, nemlig 16 til Gaarde og 25 til Huse. Af de 41 Breve har de 26 faaet Bemærkning: »som han allerede iboer og i flere Aar beboet haver«.

Der maa have været nogen Uorden i Kontortjenesten et eller andet Sted. Maaske er Holbergs Jesper Ridefoged i denne Periode kommet til fuld Udfoldelse, selv om Holberg havde fremført ham paa Scenen 20—30 Aar i Forvejen.

Af de i alt 114 Fæstegaarde og -huse, der er omtalt i Jordebogen for 1764, hører tre til i Borup, der ikke var under Knabstrup i 1760. De 76 er besat af de samme Mænd, der havde dem ved Carl Adolphs Overtagelse af Godset i 1760, eller af Mænd, der efter Navnene at dømme er Sønner af dem, der havde Fæstet i 1760. De øvrige 35 er besat med nye Mænd. 9 af disse har imidlertid ikke faaet ny Fæstebreve i Tiden 1760—64. Der må altså også på dette Punkt være noget, der har svigtet, thi det fremgaar ikke, hvor disse 9 egentlig er kommet fra, og om de i det hele taget har faaet Fæstebrev. I den lovbefalede Fæsteprotokol findes de ikke.

Efter den opstillede Købekontrakt skulde den nye Ejer, Jørgen Jørgensen, overtage den nøgne Gaard uden Besætning. Af Inventar skulde han kun overtage »de Jern Kakkellovne, som udi Gaarden overalt fandtes, undtagen den hollandske, som staar i den røde Stue«. Dernæst fulgte med i Købet en Sprøjte med Tilbehør og hele »Orangeriet«.

Af en eller anden Grund er dog ogsaa en lille, jernbeslagen Egetræskiste, der syntes at stamme fra Vestindien, blevet på Gaarden; en Makker til den staar paa Hørbygaard.

Køberen skulde overtage 30 Læs Hø, medens Sælgeren beholdt Resten af, hvad der var af Hø.

Sælgeren beholdt 15—16 Favne Brænde, der skulde køres til Holbæk af Hovbønderne, ligesom Fiskene fra den saakaldte »Suppelærersø«, der laa i Kejsersmarken (maaske er det den, der nu kaldes Orebørsøen og som nu er ved at forsvinde i Vejbyggeri).

Samtlige Protokoller og Skrivelser, Regnskabet o. s. v. skulde straks overleveres Køberen. Denne skulde være fri for alle kongelige Skatter til efter Januar Kvartal 1764.

Kirkerne med Jus Patronatus skulde følge med Gaarden. I Sakristiet i Sdr. Jernløse kirke havde Sælgeren et afdød Spædbarn staaende; han forbeholdt sig Ret til at lade det forblive der, til han vilde føre det andetsteds hen.

Købesummen skulde betales i Rater, saaledes at sidste Rate skulde betales 11. December 1764, idet der for Tiden Juni—December 64 skulde betales 5 % Rente.

Skødet skulde betales af Køberen.

Allerede den 4. Juni 1764 kvitterede Castenschiold for hele Købesummen, 50.000 Rdl., og den 17. Juli s. A. er udtaget en Attest af Landstinget, »at Knabstrup findes med ingen Pantegæld behæftet«.

Familien Castenschiold flyttede fra Knabstrup til København. men da C. A. Castenschiold i 1760 havde købt Hagedstedgaard, flyttede han der ud og boede der til Død 14. Juni 1820. Han fik Titel af Etatsraad i 1777 og Kammerherre kort før sin Død.

Der er ogsaa denne Gang ligesom i 1760 fulgt en Forpagter med i Overdragelsen, thi i Arkivet findes en Skatteopgørelse, dateret 19. Januar 1765, omhandlende den Skat, som Forpagter Lange paa Knabstrup skylder »pro 1764, nemlig Ekstraskat for Maanederne Sept., Okt., Nov. og Dec. 1764 og Januar 1765« samt »Consumptions — Familie- og Folkeskat — til Januar 1765, hvortil kommer i Henhold til Forpagtningskontrakten Pkt. 32 Hartkornskat af Sdr. Jernløse og Søstrup Kirketidende for Juli og Oktober Kvartal 1764«, hvilket alt sammen beløb sig til 24 Rdl. 5 Mk.

Ekstraskatten var pr. Maaned 8 Sk. pr. Person, nemlig Forpag-

teren og hans Kone, en Steddatter, Mejersken, Ladefogeden og 2 Piger, samt for de sidste 5 Maaneder en Præceptor.

Consumptions — Familie og Folkeskatten — omfattede de samme Personer samt 1 Ladekarl, 1 Staldkarl, 3 Røgtere og en Mand, hvis Bestilling jeg ikke kunde læse, men den kan ikke have været betydelig, thi medens en Røgter skulde svare 1 Rdl. 1 Mk. 8 Sk., skulde sidstnævnte kun svare 3 Mk.

Da hele denne Skattehistorie gaar til Januar 1765 — og er dateret 19. s. M., kan det maaske betyde, at Forpagter Lange skulde fratræde 1. Februar eller maaske snarere til 1. Maj, der er Skæringsdag for mange andre Forretninger.

Den nye Ejer, Jørgen Jørgensen, var født ca. 1730 som Søn af daværende Forpagter paa Svanholm i Hornsherred Jonas Jørgensen, der efterhaanden havde været Forpagter paa Rosenlund. Vesterbygaard, Thurebyholm og Vemmetofte.

Denne Jonas Jørgensen har aabenbart været en dygtig Mand, der har forstaaet at lægge Penge op selv i daarlige Tider, siden han i 1748 har kunnet købe Svanholm. En vis Jura-Uddannelse maa han vel ogsaa have haft, siden han i 1757 kunde faa Titel af Generalauditor. Han døde paa Svanholm i 1763.

Hans ældste Søn, Niels, arvede Svanholm. Han fik Titel af Cancelliraad og lod sig adle med Navnet de Svanenskiold.

Den yngste Søn, Jørgen, fik — fra en mig ubekendt Dato — Titel af Krigsraad, men fik intet Adelspatent. Han blev i 1764 gift med Mette Marie Terkelsen, Datter af Justitsraad Terkelsen til Birkenæsgaard, Holmstrup Sogn.

Det maa formodes, at Jørgen Jørgensen har anvendt sin Arvepart til Købet af Knabstrup. At denne Arvepart har været temmelig stor, synes at fremgaa af, at Castenskiold den 4. Juni, altsaa 3 Dage efter Overdragelsen, har givet Kvittering for hele Købesummen, 50.000 Rdl., kontante Udbetaling, og at Landstinget 1½ Maaned senere har kunnet udstede den foran omtalte Attest paa, at Knabstrup var gældfri.

Min Bedstefader angiver i sin Knabstrup-Historie, at Jørgen Jørgensen »beskrives som en driftig og retskaffen Mand og meget velvillig«. Hvad den sidste Betegnelse angaar, da fremgaar det egentlig ikke af det første Fæstebrev, som han udstedte den 3. Januar 1765. Saadanne Udtalelser som »forrette Hoveri her paa Gaarden /: uden nogen Slags Modvillighed /: naar han derom til-sagt vorder« og »vise mig som Herskab . . al hørsommelig og tilbørlig Lydighed« tyder egentlig mere paa »Herskab« end paa Velvillighed. Ved Sammenligning med General Dombrocks sidst udstedte Fæstebrev ses, at Tonen hos den gamle Soldat synes mere velvillig end hos den unge Godsejer.

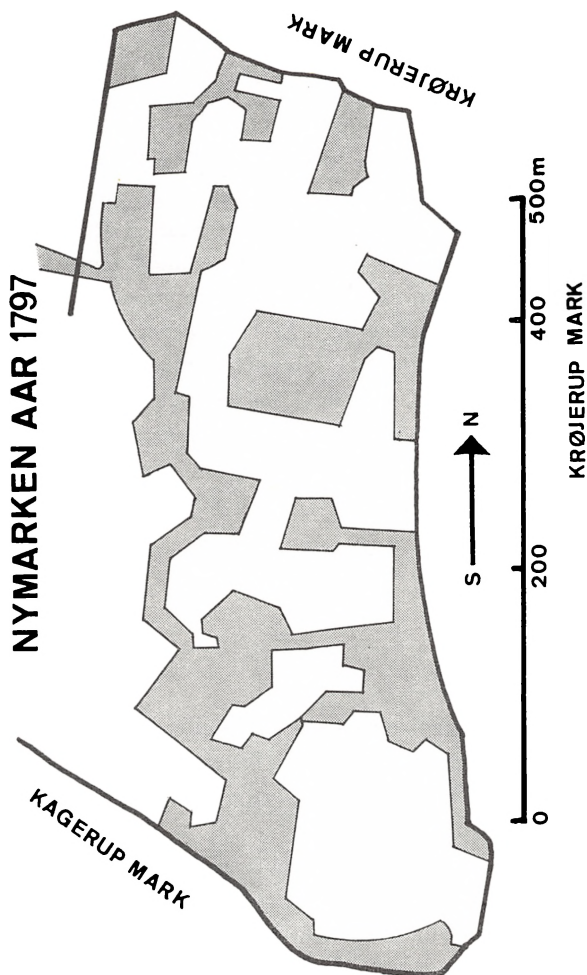
Derimod kan der næppe være Tvivl om, at han har været dygtig og retskaffen. En af de lidt større Handeler, han foretog, var at mageskifte to Gaarde i Hanerup bort mod at faa to i Krøjerup.

Han maa selv have overtaget Driften af Hovedgaarden ved Udløbet af Forpagter Langes Kontrakt, formodentlig den 1. Maj 1765. Den aarlige Jordebog gaar fra 1. Maj til 30. April.

Han forandrede det gamle Tre-Vangs-Brug til en Driftform med 4 Kobler, af hvilke de to aarligt besaaedes, medens de to andre laa ubesaaede eller ubevoksede med det Græs, der vilde gro der, eller de forberedtes til ny Besaaning ved Svinerodning. Brak var ukendt og ligesaa Besaaning med Kløver eller Græsfrø. Valget af Udsæd til de besaaede Marker beroede paa, hvad man mente, at Jorden helst vilde have. Derfor saaedes Rug og Byg ofte jævnsides i samme Mark. Havre saaedes i Regelen kun paa de daarligste Jorder, hvor ingen anden Sædart vilde gro. Hvede nævnedes endnu ikke i Regnskaberne.

Men Jordene selv? Skov og Ager, Eng og Mose løb i den Grad imellem hinanden, at store Strækninger var uegnede til Sæddyrkning, og da Udgrøftning endnu var ukendt — Dræning var der slet ingen, der tænkte paa — stod Vandet i Huller og Lavninger til langt hen paa Sommeren, hvis det da i det hele taget kom væk, før Christian Ditlev Lunn er kvart Aarhundrede senere tog fat paa at grave Grøfter.

Men en Overgang til Fire-Kobbel-Drift har nok alligevel været en Forbedring.

I 1768 er der udgaaet en Skrivelse fra General-Landvæsens-Collegiet, der stillede Spørgsmaal til Godsejerne om:

1. Hvor Bøndergaarde var nedlagt?
2. Fra hvad Tid de havde været det?
3. Om de ligger øde og ej dyrkede?
4. I Fald Avlingen drives, hvorledes den da besørget?

Den 14. November s. A. har Jørgen Jørgensen svaret, at der paa Knabstrup Gods ikke findes andre nedlagte Bøndergaarde end Bonderup By, der blev nedlagt og inddraget under Herregaarden efter Mageskifte med Kongen i 1689. Den er nu i Drift sammen med Gaardens øvrige Jord. Jørgen Jørgensen tilføjer, at Markerne er »overflødig med store og smaa Sten belagt, høje og tørre Banker, rødleret og sansket og stengrundet og udygtigt Sædelandsjord, desligeste er og Knabstrups Gaardmarker og Enemærker, sig selv til Indkneb og Besvær«. Det er derfor ikke underligt, at de er »geraadet i yderlig Fattigdom og desaarsag blevet øde«.

Paa hosstaaende Skitse er indtegnet dyrket og (skraveret) udrykket Land i Nymarken, saaledes som det saa ud i 1797. Det hørte i 1682 med til Bonderups Jord. Jeg indrømmer, at det er det værste Stykke af denne, som jeg har valgt at gengive, men det andet saa ikke saa forfærdelig meget bedre ud som Landbrugsjord befragtet.

Men sikken en Jagt, der maa have været.

Gaardens Bygninger blev forbedrede eller færdigbyggede. Dette gjaldt først og fremmest den store Hestestald*), der laa i Vestsiden af Ladegaarden, hvor nu Vognporten staar, den Hestestald, der brændte i Sommeren 1890.

Jørgen Jørgensen overtog Knabstrup netop paa den Tid, da Stavnsbaandet udvidedes til at gælde fra det 4. til det 40. Aar, men hvor Ideerne om Landboforholdene brødes, og hvor mange

*) Fra denne Stalds nordre Ende var der en Spærremur over til Laden og i Muren en Indkørselsport, over hvilken var anbragt Bogstaverne JJMMT (Jørgen Jørgensen og Mette Marie Terkelsen). Der var i min Bedstefaders Barndom i Muren noget, der lignede Rester af et adeligt Vaabenskjold, men ingen vidste, hvis Vaaben, der havde siddet. Da Muren var upraktisk at have, blev den revet ned, og Bogstaverne blev flyttet hen på Østsiden af Hestestalden. Da Stalden var brændt, blev Bogstaverne sat hen, hvor de nu sidder over Indgangen til den østre Fløj i Borggaarden.

Godsejere paa egen Haand søgte en Løsning paa Vanskelighederne. Da Jørgen Jørgensen først var kommet lidt ind i Forholdene og personligt havde indset, at noget maatte der gøres for at faa det hele til at gaa, synes han at være kommet med i Udviklingen.

I Løbet af Aarene 1764—70 har han udstedt 17 Fæstebreve; af disse er de 5 for Kirkejord, som jo gaar udenfor den egentlige Godsstyrelse.

Af de andre 12 er 1 til en Mand, der ikke før har haft et saadant, og 2 til Eftermænd efter afdøde. Kun een er sat fra Bestillingen paa Grund af Restance, men dette Tilfælde kan maaske anses for at være det første tydelige Tilfælde, der viser hen imod en Nedgangsperiode, hvor Bønderne, der er skuffede i deres Haab om Bedring i deres Kaar, efterhaanden har tabt Modet i den Grad, at de er blevet sløve og ligeglade med det hele.

Kontortjenesten har ikke været passet væsentligt bedre end i forrige Ejers Tid. I hvert Fald er Skifteprotokollen kun ført indtil 13. April 1767. Den næste Skifteforretning indført i Protokollen er dateret 4. Marts 1777, og den er underskrevet »Lunn«. Men det fremgaar af andre Dokumenter, at der har været Dødsfald i Løbet af de paagældende Aar.

Foruden de i Protokollen indførte 6 Skifteberetninger fra Tiden 1765—67 har jeg i Arkivet kun fundet een paa løst Papir, dateret 27. April 1771. Da den falder ganske godt i Traad med de nævnte 6, tager jeg den som et Eksempel paa den almene Tilstand.

Beretningen handler om Skifte efter Gaardmand Christen Andersen, Ulkestrup. Opgørelse og Vurdering foretoges af Ridefoged Lorenz With sammen med Jens Nielsen og Peder Johansen, begge Husmænd i Vendet.

Formue og Værdier blev opgjort til 170 Rdl. Priserne paa de enkelte Genstande var jævnt hen det samme som ved andre Vurderinger nærved samme Tid.

Men Udgæld og Besvær:

Besætning og Inventar, der skal tilsvares	113 Rdl.	0 Mk.	0 Sk.
Saasæd m. m. Korn	40 Rdl.	0 Mk.	0 Sk.
Restance Landgilde Byg	6 Rdl.	0 Mk.	0 Sk.
Kgl. Skatter Okt. Kvartal 1770 en Folkeskat m. m. samt Mestermændspenge og Deliquentpenge*). Skat for Jan., April, Juli 1771. Saltskat 1770 samt Ekstraskat Okt., Nov., Dec. 1771. Kgl. Skat ialt	15 Rdl.	0 Mk.	3 ¹ / ₂ Sk.
»Bekommen Forstærkning« nemlig Sædekorn m. m. 1770—71	51 Rdl.	0 Mk.	3 ¹ / ₂ Sk.
Skader paa Bygninger erstattes	40 Rdl.	2 Mk.	0 Sk.
Nogle løse Gældsposter	21 Rdl.	4 Mk.	0 Sk.
Begravelsesomkostningen	10 Rdl.	4 Mk.	0 Sk.
Skifteforretningen	5 Rdl.	1 Mk.	14 Sk.
Summa Udgæld og Besvær	303 Rdl.	5 Mk.	5 Sk.

Gæld ÷ Formue bliver altsaa ialt Gæld 113 Rdl. 5 Mk. 1¹/₂ Sk.

Det bestemtes, at Enken kunde blive ved Gaarden paa samme Betingelser som hendes sal. Mand — og saa haabede man paa bedre Tider. Ret meget værre kunde det jo daarligt blive. Men kommer der mange af den Slags Regnskabsopgørelser, synes det forstaaeligt, at en vis ligeglad Haabløshed kan brede sig.

Jørgen Jørgensen havde dog ikke noget at gøre med dette Skifte. Han var død den 9. April 1770, og blev begravet paa Sdr. Jernløse Kirkegaard. Han efterlod sig Enke og to Sønner i Alderen 6 og 3 Aar.

Enkefru Jørgensen har fortsat Drift og Bestyrelse af Gaard og Gods. I de 2 Aar, hun sad Enke, har hun udstedt 7 Fæstebreve indenfor Tiden 4. Januar—26. Februar 1771. Et af dem var til en, der allerede havde boet i længere Tid i det paagældende Hus. Fire var til Folk, der overtog Gaarde, hvis Fæstere var sat ud paa Grund af Restance og Gæld (Skatter og Landgilde), de to sidste Gaarde var blevet ledige, fordi de paagældende Gaardmænd var

*) Jeg har ikke fundet nogen Forklaring paa, hvad dette betyder; men en eller anden maa vel have forbrudt sig.

fratraadt »efter Overenskomst«, men det nævnes ikke, hvad denne var gaaet ud paa.

Man undres imidlertid over, at den Gaard, som Christen Andersen var død fra den 27. April 1771, først blev bortfæstet igen den 20. Juli 1773. Og det paagældende Fæstebrev blev først bragt i lovformelig Orden den 24. November 1776 af den ny Ejere, C. D. Lunn. Kontortjenesten har atter været mærkeligt forsømt.

Man får uvilkårligt den Tanke, om ikke Tidernes Elendighed stammede fra manglende Paapasselighed med Tilsyn og Regnskabsføring. Thi paa anden Led var man ellers vaagen nok.

Det er forhen i Indledningen til dette Kapitel Side 41 omtalt, at baade Regeringen og adskillige Godsejere arbejdede med Spørgsmaalet om Landboforholdenes Forbedring, og ved Landbolovene af 1769 var man kommet til, at Bønderne skulde have et fast Hove-
rireglement.

Paa Knabstrup er man aabenbart temmelig straks gaaet i Gang med at udarbejde et saadant. Det er (formodentlig) blevet noget forsinket ved Jørgen Jørgensens Død, men Knabstrups første »General-Hoveri-Reglement« er dateret 21. November 1770, og det afspejler fuldstændigt den Aand, der prægede Landbolovene af 1769.

I en Slags Fortale gøres Rede for, at alt »Gaardens Sædeland i alle Marker, besaaet og ubesaaet og i Hvile eller i Fællede liggende«, er anslaaet til »ohngefehr« 330 Tdr. Land. Det hele er inddelt i 4 Hovedmarker og 2 smaa Overdrev. Aarligt besaaes 2 Marker med Rug, Byg eller Havre. Men da Markerne ikke er lige store, tages Overdrevene med i Driften, naar de smaa Marker er i Tur.

Ved Hovedgaarden avles aarligt 500 Læs Hø.

Bøndergodset bestaar af 364 Tdr. Hartkorn. Herpaa »bor 50 Bønder, 1 Møller og 54 Husmænd. 42 Bønder forretter Hoveri af 40 hele Gaarde«.

I et efterfølgende Skema gøres Rede for, hvor meget hver Gaard er pligtig til at yde, og af de hertil hørende Bemærkninger frem-

gaar, at Herregaardens Marker tænkes delt i »Mandslodder« eller Parter svarende til de hoveripligtige Gaarde.

Hvad selve Arbejderne angaar, da udkræves til Pløjning »en Plov med 6 Bæster bespændt samt nogle Skifte-Par til Hjælp, hvormed følger Mand eller Karl til at holde Ploven og en Dreng eller Pige til at køre, samt en Harve med 2 Bæster bespændt, hvormed følger en Dreng eller Pige til at køre samme«.

»Tromblingen forrettes af en Tromble med 2 Bæster bespændt item 1 Kørebud«.

— Dette minder mig for Resten om, at da jeg var til Tjeneste i Frankrig i 1925, overværede jeg noget Pløjning paa en Bondegaard, hvor 4 Køer samt Mand, Kone og voksen Datter betjente een Plov. Denne havde 1 Plovskær, der bares af en firkantet Jernramme paa 4 Hjul.

Efter de Erfaringer, jeg i øvrigt høstede, fortalte jeg ved min Hjemkomst mine Landmandsvenner, at den Dag, de franske Landmænd vaagnede, vilde de slaa Danmark ud af Markedet. Det er ikke sket endnu i 1963, men der er dem, der mener, at det er på Vej —.

Det var nu et Sidespring.

Det Stykke Land, som en Plov kunde overkøre paa 3—4 Dage, kunde en Harve eller Tromle klare paa een dag.

Hver Mand burde arbejde paa sin Mandslod, naar han var færdig med den, skulde han være fri.

Lignende Regler skulde gælde ved Mejning og Opbinding. Ved Hjemkørsel af Sæden skulde hver Vogn være bespændt med 2 Heste; der skulde være 1 Karl til at køre, 1 til at stikke op og 1 til at tage imod i Laden.

Ved Høavlingen gjaldt en lignende Inddeling i »Mandslodder«, saa »enhver derudi ligeledes med sin Lod og Del kan bestrides med 2 Slaabud eller Karle for hver Mand —«.

Og saa opregnes Antal Manddage for de forskellige Græsarealer, hvorved vi faar en Oversigt over Gaardens Inddeling, nemlig: Dyre - Haugen, Aakrogen, Abelhangen, Vangene, Grønnebjergmarken, Bunnerupmarken, Kaysermarken, Galgemarken og Overdrevene.

Disse og lignende Tanker, Bestemmelser og Forslag er omtrent samtidig sendt ind til en eller anden høj Myndighed. Og naar een Godsejer har indsendt saadanne Forslag, maa man jo formode, at adskillige andre har gjort ligesaa, for det laa jo i Tidens Aand, at noget maatte der gøres.

Det kan derfor ikke overraske nogen, at der allerede den 20. Februar 1771 udkom en kgl. Forordning, der påbød Indførelse af et saadant Reglement.

Man har aabenbart paa højeste Sted villet sikre sig, at disse Bestemmelser førtes ud paa rette Maade til de paagældende Fæstere, thi man har ladet trykke Formularer, hvor Godsejeren kun havde at udfylde meget lidt ud over Fæstebondens Navn og Bolig og sin egen Underskrift samt Dato.

Da Kendskabet til, hvorledes Hoveriet formede sig i den pågældende Tidsperiode ikke er videre udbredt, skal jeg give et Uddrag af de gældende Bestemmelser, saaledes som de kom ud i Livet her. Hver Bonde skulde have sit Eksemplar af Bestemmelserne.

I disse skulde angives, hvor mange Spænddage og hvor mange Gangdage han skulde svare til — i det Eksemplar af de trykte Bestemmelser, der ligger i Arkivet, var det 45 Spænddage og 90 Gangdage. Af Spænddagene skulde de 10 være Pløjedage, til hvilke han skulle møde med forspændt Plov med en Karl og en Dreng. Ved de andre Spænddage skulde mødes med Heste og Køresvend og efter Omstændighederne med Vogn, Slæde, Harve eller andet.

Ved en Gangdag skulde møde en Karl eller tjenstdygtig Pige.

I Pløjetiden skulde man højst gøre 2 Spænddage om Ugen og 2 Gangdage om Ugen.

I Høsttiden skulde gøres 3 Spænddage og 6 Gangdage om Ugen, sidstnævnte fordelte paa 3 Dage.

Naar der kørtes Møg, skulde der gøres 3 Spænddage om Ugen og 3 Gangdage om Ugen. ~

På Side 72 f. findes en Udskrift af Regnskabet over pligtige Spænddage og Gangdage, der viser for hver Landsby, hvad een af Gaardmændene skulde yde. Regner man det hele sammen for hele

Godset, kommer man til, at der alt i alt skulde ydes 2006 Spænd-dage og 4050 Gangdage.

Hvis man regner med 60 Søn- og Helligdage om Aaret, faar man til Rest 305 Arbejdsdage.

Tænker man sig Spænd- og Gangdages Ydelse fordelt jævnt over disse, faar man, at der skulde være raadet over 6—7 Spænd bestaaende af Karl og Dreng samt Heste og Redskaber og ca. 13 andre Folk m. a. o. ca. 25 Mand og 12—14 Heste pr. Dag Aaret rundt.

Til Sammenligning: Jeg husker ikke nøje, hvor meget Mandskab, der var her paa Gaarden i min Barndom, før Opfindelse og Anskaffelse af alt det meget Maskineri, men jeg har Indtrykket af, at her var en Snes Mand, dels Husmænd og dels faste Karle, og omkring 30 Heste til daglig. Men i Høstens Tid laante min Fader ogsaa alle Teglværksarbejderne, d. v. s. en halv Snes Mand til (for Teglværket var ikke saa stort den Gang).

Der var fastsat Bestemmelser for Arbejdsydelsen.

- Een Plov skulde paa een Dag pløje 6 Skæpper Land.
- En Harve skulde i tung Jord kunne overkomme 6 Skæpper Land, i let Jord det dobbelte.
- En Vogn skulde køre 6 Læs Hø à 36—40 Lispund fra en Mark, der ikke laa mere end 2000 Alen fra Gaarden paa en Dag; for hver 1000 Alen større Afstand afkortedes et Læs. For Kørsel med Korn eller Brænde galt lignende Regel.
- En Vogn skulde køre 12 Læs Møg pr. Dag ud indtil 1000 Alen fra Gaarden, for hver 500 Alen længere afkortedes 1 Læs. En Møgvogn skulde være 3 Alen lang, $\frac{1}{2}$ Alen bred i Bunden og for oven $1\frac{1}{8}$ Alen bred, Fjællene $\frac{3}{4}$ Alen høje. Med 1 Læs skulde kunne gødes 175 Kvadratalen Land.
- En Rejse paa 1—3 Mil i godt Føre (ud og hjem) ansaas for 1 Spænddag.
- En Karl skulde paa 1 Dag kunne meje 1 Td. Land, en Pige skulde kunne binde op efter ham. Af godt Græs skulde han kunne slaa $\frac{3}{4}$ Td. Land, af daarligt Græs noget mere.
- En Karl skulde i Dec.-Jan. paa 1 Dag kunne aftærsk 20 Neg

Rug, 2 $\frac{1}{2}$ Alen tykke i Baandet. I de andre Maaneder noget mindre.

- En Karl skulde paa 1 Dag kunne skære 1600 Tørv af Størrelse 9×6×3 Tom. I bekvem Jord skulde han kunne grave 15 Alen Grøft 2 $\frac{1}{2}$ Alen dyb og 1 $\frac{1}{2}$ Alen bred.

De tilsagte skulde i Maanederne Nov., Dec., Jan. og Febr. møde Kl. 8 Morgen og gaa hjem Kl. 16. Der holdtes 1 Time Middagshvil.

I Maanederne Mar., Apr., Sept. og Okt. var de tilsvarende Klokkeslæt 7 og 18, med 2 Timers Middagshvil.

I Maj, Juni, Juli, Aug. skulde man møde Kl. 6, Fyraften Kl. 19 og 2 Timers Middagshvil. Der skulde leveres Græs til Hestene under Hviletiden.

Der skulde føres ordentligt Regnskab over alt Hoveriarbejde med Arbejdssedler og Kvitteringsbog, hvori alt skulde indføres. Sagen skulde afsluttes for hvert Aar, uden at man kunde overføre noget fra Aar til Aar, ligesom det også var forbudt at tage Hoveri paa Forskud.

Hoveriarbejdet skulde udføres »med Hørsommelighed og uden mindste Modsigelse«, da det ellers kunde medføre Straf.

Følte nogen sig forurettet eller uretfærdigt behandlet, kunde han indgive Klage. Sagen vilde blive undersøgt, og hvis den var grundet, vilde Klageren faa sin lovlige og billige Ret.

Det maa vistnok være passende paa dette Sted og paa Grundlag af foreliggende Oplysninger at opstille en Beregning over, hvad en Fæstegaard kunne yde med den anvendte Dyrkning.

Hovedgaarden Knabstrup var jo paa 79 Tdr. Hartkorn og raadede over ca. 330 Tønder Land Sædeland. Af disse var Halvdelen, altsaa 165 Tdr. Land, aarligt besaaede. Med et aarligt Udbytte af 5 Fold, som min Bedstefader omtaler, faar man altsaa en Høst paa 825 Tdr. Korn og 500 Læs Hø.

Regnes Jorden af samme Bonitet alle Vegne, vil en Gaard paa 8 Tdr. Hartkorn — hvilket var den almindelige Størrelse — have haft ca. 35 Tdr. Land Sædejord, hvortil svarer 17 Tdr. besaaet Land med et Foldudbytte paa 85 Tdr. Korn samt 50 Læs Hø.

Heraf skal have:

Saasæd for næste Aar	17 Tdr.
Landgilde	8 -
Et Aars Skat, ca. 13 ¹ / ₂ Rdl., svarende til omtrent 7 Tdr. Byg	7 -
	Ialt .. 32 Tdr.

Herefter bliver der 53 Tdr. Korn samt det avlede Hø til Familie og Husstand at leve af, fodre Besætning, vedligeholde Bygninger og Redskaber o s. v., o. s. v. Men hvis Høsten nu kun giver 3 Fold, bliver det samlede Udbytte kun 51 Tdr. og saa bliver der kun 19 Tdr. til at leve for, fodre Besætning m. m. m.

Naar man selv og Kreaturerne skal leve, og Saasæden skal bevares, er det ikke underligt, at der kommer Restancer i Skatte-regnskaberne, som Herremanden maa betale, men som Fæstebonden saa stadig skylder Herremanden.

Hvordan han saa faar det ind igen, det er en anden Sag. Jeg har, efter hvad jeg har set i Regnskabet og Protokoller, det Indtryk, at her var Anvendelse for det gamle Ord: »Hvor intet er haver Kejseren sin Ret forloret«.

Det kunde være interessant til Sammenligning med Nutids Forhold at opstille en Beregning over, hvor mange Procent af en Gaards Indtægter, der gik med til Skatter og Afgifter, Vedligeholdelse og andet lignende. Dette lader sig imidlertid ikke gøre, fordi man mangler saa mange vigtige Oplysninger om Priser eller Værdier baade paa Varer og paa Arbejdskraft.

Man kan dog beregne, at ved det foran omtalte Tilfælde med 5 Folds Udbytte vil, naar man tager Saasæd ud af Regnskabet, Værdien af Skatter, Landgilde og Vedligeholdelse af Bygninger, beløbe sig til omtrent 26,5 % af Udbyttet af Kornhøsten. Men jeg mangler ganske Oplysninger om (Vinding eller Tab ved) Opdræt af Kreaturer, Svin, Faar og Fjerkræ, der eventuelt kunde give en ekstra Fortjeneste.

Men herefter kommer det store Spørgsmaal om Værdien af Hoveriet omsat i Pengeværdi. Og ikke alene Arbejdet, men ogsaa de med Arbejdsopgivelsen forbundne Ulemper, der til Tider kunde have uoverskuelige Følger.

Tager vi stadig den samme Gaard, som har været Model ved foranstaaende Undersøgelser, nemlig Jørgen Bentsens Gaard i Dramstrup (1770), saa udviser Regnskabet over Hoveridage, at han har skullet undvære Gaardens Arbejdskraft saa meget, som svarer til en Sjattedel af alle Aarets Arbejdsdage. Imidlertid samledes Hoveritjenesten i den store Hovedsag i tre Grupper, nemlig: Pløje- og Saatid, Høsttid og Gødningstid. Og man gør vel i at huske, at Tidspunktet for disse Tider retter sig efter Klima, Vejr og Vind og disses Varighed, men ikke efter Almanakken, og de virker i lige Grad generende og drillende for Herremanden og Bonden. Dette synes de, der har skrevet Lovene, at have været klare over.

Naar der nemlig efter de givne Bestemmelser kun matte gøres 2 Spænddage med Plov om Ugen, i alt 10 Spænddage, kunde det vel hælde, at Herremanden fik nogle af sine Dage ødelagt, og dem havde han ingen Mulighed for at faa Erstatning for, men det havde Bonden.

I Høsttiden og i Gødningstiden, hvor der skulde gøres 3 Spænddage om Ugen, gjaldt noget lignende. Var Vejret ugunstigt, var Spænddagen tabt for Herremanden, medens Bonden paa Dage med ugunstigt Vejr kunde udføre andet Arbejde og saa vente med det væsentlige til Dage med godt Vejr.

Fru Mette Marie Jørgensen sad kun Enke i to Aar. Den 8. September 1772 giftede hun sig med Jørgen v. Hjelmcrone, som den Gang ejede Katstrup.

Min Bedstefader mente, at Jørgen v. Hjelmcrone var Svensker; han var imidlertid Jyde, født den 28. Maj i Liltved, Favsing Sogn som Søn af Hans Adolph Hoeg v. Hjelmcrone til Herningholm og Skaaphus, Hammerum Herred, og Hustru Helene Sofie Lassen. Han var bleven adlet ved Patent af 19. August 1757.

Jørgen v. Hjelmcrone købte Katstrup i 1765, og da Afstanden derfra til Knabstrup kun er ca. 15 km, er det ikke underligt, om han og Familien paa Knabstrup har kendt hinanden.

Hjelmcrone synes allerede et halvt Aars Tid inden Brylluppet

at have hjulpet med ved Godsets Administration, thi der findes et Par Fæstebreve med hans Underskrift fra 16. April 1772, det ene til en Mand, der fik en Gaard i Dramstrup, hvis hidtidige Fæster var blevet sat ud paa Grund af Restancer og Gæld, det andet til den hidtidige Ridefoged, der fik tilfæstet Vendet Mølle. Da der samtidig sluttedes en Kontrakt med Tømrer og Snedker angaaende Reparation af Møllen, kan dette Fæsteforhold maaske nærmest sammenlignes med en Slags Afsked med Pension.

Det har allerede været nævnt, at Skifteprotokollen ikke var ført gennem længere Tid, 1767—77, men nu viser det sig, at Fæsteprotokollen stadig ikke er ordentligt ført.

I denne er under Dato 12. Oktober 1772 indført Fæstebrev for en Gaard i Krøjerup, der er givet til Hans Nielsen, Ungkarl og Soldat, efter at Forgængeren Oluf Nielsen er sat ud paa Grund af Restancer og Gæld. Nedenunder staar:

Forannævnte Fæstebrev er af Hr. v. Hjelmcrone bleven accorderet, og renskreven paa ny udstedt, hvorefter det af mig ratificeret og udstedt.

Knabstrup den 12. September 1777.

C. D. Lunn.

Herefter følger et Fæstebrev dateret den 20. Juli 1773 og med Bemærkning som foranstaaende af 24. November 1777 og derefter 11 andre, daterede mellem 20. April 1774 og 16. Januar 1777, og allesammen forsynede med C. D. Lunn's foranstaaende Paategning i Løbet af 22.—25. Januar s. A.

Det synes som om C. D. Lunn nu er blevet træet af at behandle Fæstebrev-Spørgsmaalet paa denne Maade, thi paa næste Side i Protokollen findes et Fæstebrev begyndende paa reglementeret Maade:

Jeg Christian Ditlev Lunn til Knabstrup o. s. v. fæster til Husmand Peder Christensen det jordløse Hus, som han iboer o. s. v. Underskrevet

Knabstrup den 16. Januar 1777.

C. D. Lunn.

Disse mærkelige Forhold synes saa meget mere mærkelige, som Hr. Hjelmcrone paa anden Maade har været meget omhyggelig med Arkivsager. I hans Bo blev fundet en Pakke med 65 gamle Dokumenter, hvoraf 4 paa Pergament, og desuden en Liste med

Indholdsfortegnelse, alt meget omhyggeligt ordnet og ført, og med en meget smuk og let læselig Haandskrift i Indholdsfortegnelsen, ikke i de originale Dokumenter!

Det maa nu formodes, at de vanskelige økonomiske Forhold er vokset Hr. Hjelmcrone over Hovedet, og at han derfor har forsømt Kontortjenesten og Regnskaberne. Man har jo hørt om lignende andre Steder ved lignende Lejligheder. Det maa formodes, at han i 1775 solgte Katstrup for at rette sine Forhold op økonomisk, men da han skyldte lige saa meget i Gaarden, som han fik for den, hjalp det intet, og han er stadig kommet dybere i Gæld. I Sommeren 1776 gik han fallit paa Grund af Gæld til Boet efter Hr. Christian Lodberg Eilertz i København.

Jeg har ikke i Arkivet fundet noget Regnskab over Status, saa jeg maa tage det, som min Bedstefader har fremstillet det. Ejendommen var behæftet med en Gæld paa 54.200 Rdl., hvoraf de 14.400 var Arvemidler, der tilhørte Jørgen Jørgensens Sønner med den nuværende Fru v. Hjelmcrone. Den gik nu til Tvangsauktion den 13. August 1776, men da ingen bød paa den, blev en ny Auktion fastsat til 5. September samme Aar. Ved denne blev Ejendommen tilslaaet min Tipoldefader Christian Ditlev Lunn for den Sum 54.300 Rdl., altsaa 100 mere end Gælden. Ejendommen skulde overtages straks ved Hammerslaget og derefter staa for Køberens Regning og Risiko.

Men for den ved Auktionen fastsatte Sum fik Køberen kun den nøgne Gaard, men ikke Besætning og ikke Inventar, end ikke indmurede Kedler, Kakkellovne og andet mur- og nagelfast Inventar.

Kvægbesætningen fulgte altsaa ikke med i Købet og måtte derfor købes særskilt. Besætningen var forpagtet ud til en Mand, der hed Albrecht Jensen, som ikke var sagt op til Fraflytning.

Derimod fulgte Restancerne i Skatter og Landgilde godt nok med i Købet. Skatterne skulde Køberen betale. Hvordan han saa kunde faa dem og Landgilden ind igen, det maatte han selv om.

Familien Hjelmcrone skulde kunne blive boende med alle Ejendele i 6—8 Uger efter Auktionen og skulde i den Tid have Have-

sager og Udbytte af Jagt og Fiskeri samt Brændsel og Foder til Hjelmcrones Køreheste, indtil han kunde faa dem solgt. Indenfor samme Tid havde Køberen ikke Ret til andet eller mere end at faa anvist et Par Værelser til sit Ophold.

Naar Familien Hjelmcrone flyttede, skulde Familien med Indbo m. m. transporteres til København på 60 Bøndervogne.

Familien drog til København, men har nok senere slaaet sig ned i St. Jørgensbjerg ved Roskilde. Jørgen v. Hjelmcrone maa have bevaret en Forbindelse eller Interesse for Landbruget, thi i 1786 indsendte han til Rentekammeret en Afhandling med Titel »Vejledning for den danske Bonde i Forbedring af hans Fæavl og Jordbrug«.

Han døde i Roskilde 24. Marts 1798.

Ved Auktionen 5. September 1776 kunde man vistnok sige, at Ejendommen Knabstrup med Hovedgaard og Bøndergods var kommet saa langt ud, som det var nogenlunde muligt at komme.

Maaske faar man et fuldgyldigt Billede af hele Situationen gennem en Skifteberetning, hvor C. D. Lunn aabenbart er optraadt som sin egen Ridefoged — mon han paa det Tidspunkt har haft en saadan? — for at foretage »Skifte og Deling« efter Husmand i Bennebo Jep Hansens afdøde Kone. Familiens Forhold var saa elendige, at Skifteforvalteren — C. D. Lunn — end ikke fandt det Umagen værd at optage nogen Inventarliste. Han nøjedes med at paalægge Manden at sørge for saa vidt muligt at give sine Børn Føde og Klæder og nogen kristelig Opdragelse til Dyd og Guds-frygt.

Skifteberetningen slutter med Ordene: »Hermed blev saaledes dette Skifte sluttet og tilendebragt«.

Hvad det i Virkeligheden var, Christian Ditlev Lunn havde købt, og hvorledes det lykkedes ham at rejse det fra Armod til Velstand ved at følge Princippet i »Naar Bonden er rig, saa er Herremanden det ogsaa«, det hører hjemme i næste Kapitel.

Christian Lunn.

Landsarkivet 20. Septbr. 62.

Skrifteprotokol Nr. 1, Fol. 206 flg.

Som Eksempel paa, hvad et Dødsbo skulde svare tilførn, her Boet efter *Anders Ibsen, Gaardmand i Dramstrup*, † 2. Febr. 1759.

Stervboets Indgæld og Besværing.

1. Gaardens Besætning, der først og fornemmelig bliver at udrede efter Forordningen af 8 Td. 2 Skp. 1 Fg. $\frac{4}{5}$ Alb. Hartkorn, Ager og Eng, hvortil erfordres følgende:

2 Vognheste à 15 Rd.	30
6 dygtige Plovbæster à 8 Rd.	48
1 forsvarlig ? Vogn	24
1 ? Vogn	6
Plov, Harve, Tromle med fuld Behov	8
Gaardens Besætning	116

2. Kongelige herskabelige Fordringer, som hæfter paa Stervboet til Dato, nemlig:

1759 Januarii Quartal kgl. Skat	4	4
Landgilde til 1. Mar. 1757 2 Td. Baag à 10 M., 4 S.	3	2 8
Laanesæd til 1. Mar. 1759 1 Td. Byg	1	4 4
Kgl. og Hersk. Fordringer	9	4 12

3. Til Vaarsæd og Sammes Børde kan fordres følgende Korn-Vætre, nemlig:

Byg — 10 Td. à ? = 7	11	4
Havre 2 Td. à 6 Mk.	2	
Rug til Sommer Skørde 10 Td. à 12 f.	20	
Byg til Ditto 10 Td. à 12 f.	11	4
Vaarsæd og Sammen førde sammen	45	2

4. Gaardens Brøstfældighed, en sidste Vurdering Mændedes ? tager Byen og Forretning anført at vil koste at sætte i forsvarlig bygfærdig Stand paa Tømmer og Tag, nævne Stuelængen 14 Fag à 1 Rd. 14

Den vestre Længe 14 Fag à 4 Mk.	10
Den nordre Længe 15 Fag à 4 Mk.	10
Den østre Længe 6 Fag à 4 Mk.	4
Gaardens Brøstfældighed	37 2

Regnskabet over pligtige

	Hartkorn				Fra Hovedgaarden beliggende	Aarligen	
	Ager og Eng samt Skov- Skyld		Tilsammen			Crangdage	Spænddage
Sdr. Jernløse							
Niels Thomassen	8	7	2	2	$\frac{3}{4}$	55	112
Lle Knabstrup							
Christen Sørensen	8	4	3	$2\frac{2}{3}$	$\frac{1}{2}$	55	110
Krøjerup							
Christen Hansen	7	3	2	$2\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$	51	104
Ulkestrup							
Oluf Larsen	4	3		$\frac{1}{2}$	1	30	61
Dramstrup							
Jørgen Bentsen.....	8	2	1	$\frac{4}{5}$	$\frac{1}{16}$	54	108
Wendet							
Michael Hansen	7	2	1	$1\frac{1}{4}$	$\frac{1}{16}$	51	103
Bakkerup							
Lars Christensen	5	5	2		$\frac{1}{8}$	45	90
Bennebo							
Niels Hansen	5	3	3	$1\frac{1}{3}$	1	42	86
Kagerup							
Jens Christensen	6	4	3		$\frac{1}{4}$	44	88

5. Angav Enken at have anvendt paa den sal. Mands Begravelse og Jordefærd, som hun opregnede og foredrog sig 10
6. Enken påstod herimod Vederlag til sin Begravelse lige imod hendes afdøde Mand, men som det befindes, at Stervboet ikke kan tilstrække til de øvrige fornødne Udgifter, saa kunde Skrifte-Forretninger heller ikke bevilge hendes Paastand i dette Tilfælde.
7. Siden ikke nogen videre Gæld eller fandtes at anførte dette Stervboets Læst, saa følger altsaa Skifteforretning nemlig:

Spænddage og Gangdage

Deraf aarlig		Arbejde for Husbonden ugentlig.									Adskillige Erindringer og Bemærkninger
Spænddage med Plov	Spænddage med Vogn, Slæde el. Harve	Pløje og Sæde Tiden			Hø og Korn Høst		Gødskeagningens Tid		Naar disse Tider ikke er		
		Spænddage med Plov	Spænddage med Harve	Gangdage	Spænddage med Vogn	Gangdage	Spænddage med Vogn	Gangdage	Spænddage	Gangdage	
10	45	2	2	2	3	6	3	3	2	2	
10	45	2	2	2	3	6	3	3	2	2	
10	41	2	2	2	3	6	3	3	2	2	
10	20	2	2	2	3	6	3	3	2	2	
10	44	2	2	2	3	6	3	3	2	2	
10	41	2	2	2	3	6	3	3	2	2	
10	35	2	2	2	3	6	3	3	2	2	
10	32	2	2	2	3	6	3	3	2	2	
10	34	2	2	2	3	6	3	3	2	2	

— For Tillysning ved Birkholm Birketing betalt	1	6	
3 Ark stemplet Papir til dette arveligt Stervboes Skiftebrev à Arket 24 Mk.	4	8	
— Original Skiftebrevet at stadfæstiges og reenskrive, der anføres at vil blive paa 6 Ark. Papir à Arket udi Skriveløn efter Loven 3 Rd.	3		
— Vurderingsmændene for deres Umage og Forretning, saavel ved Registrering og Vurderings-Forretning som Skriftet af bivaane tillagt.	1		
Alt paa Skrifte-Bekostning	4	5	14
Summa Stervboets Udgåeld	223	2	10

Skylder Boets Udgæld og Besværing tre Hundrede Trej og Tyve Rigsdaler 2 Mk. 10 Skill. Naar sammenlignes imod hendes Indgæld og Formue, 183 Rd. 2 Mk. 10 Sk., kan fornemmes, at Summen ikke paa 40 Rd. nær kan tilstrække til Stervboets Udgæld og Besvær, følgelig intet overskydende for Arvingen at arve. Da saavidt var befundet, erklærede Enken med Lavværgen, at hun af Rimelighed fik hendes afgangne sal. Mand og hendes Arvinger ville, endskønt hun saa, Boet ikke kunde tilstrække give dennem i Staade for den sal. Mands Gangklæder, som hun ellers efter deres Paastand vilde forunde dennem, til Deling en kierlig eller godvillig Gave til Erindring efter deres Broder af 10 Sldr., siger 10 Sletdaler, som de kunde til sig tage og dele imellem sig efter Forening, ligesom de derom bedst kunde forenes; Med hvilket Enken gjort Tilbud de i alle Maader fandt sig fornøjet; og de udlovede 10 Sldr. komme til Uddeling betalt og saaledes ikke noget videre dette Stervboettræffende at fordre eller kræve enten for nærværende eller tilkommende Tid, hvilket sidenefter med deres Hænders Underskrift bekræftes. Hvornæst Enken paa Spørgsmaalet erklærede, at hun fremdeles agtede paa Herskabets behagelige Godtfindende, at blive ved Gaarden og fremdeles saalænge hun sidde Enke rette sig efter sin sal. Mands Fæstebrev i alle Maader samt med Flid og Lydighed afdrage de paahæftede Restancer og anden Stervboets Gæld, saa enhver med hende i Tiden skal finde sig fornøjet i alle Maader. Da alt saa ikke noget videre faldt at erindre dette Skrift fortrække kunde, men enhver i alle Maader med dets Behandling fandt sig vel fornøjet, er samme hermed sluttet og i al Venlighed tilendebragt.

Datum Stervboet udi Dramstrup ut supra.

Og saa en Masse Underskrifter.

— — —

Enken har kun siddet paa Gaarden et Aars Tid, thi den 30. April 1760 er udstedt Fæstebrev til *Jørgen Bentsen* for den Gaard, som *Anders Ibsen* har beboet. Det fremgaar ikke af Skifteprotokollen, at der har fundet nogen Optælling Sted ved Overleveringen. Men muligvis har Enken giftet sig med den nye Mand, og i øvrigt blev jo Optælling og Taksation først lovbealet i 1784.

TRÆK FRA UDVIKLINGEN I TØMMERUP SOGN 1802 — 1880

3. DEL

Af PEDER PEDERSEN, *Ubberup*

Jordmoderen.

Distriktsjordmoderen har haft bopæl i Kaastrup, og der påhviler kommunen en årlig pengeydelse til hendes løn på 23 Rdr. 3 Mark og 8 Sk., som indbetales årligt til herredskontoret. Hun har formentlig også følt dyrtiden: Der anføres 25 sept. 1856:

»Oplæstes Skrivelse fra Herredskontoret af 4. August, hvori Sognet opfordres at bestemme, hvad det vil tilstaa Gjerdmoderen i aarlig Godtgjørelse for Vinterfoder til en Ko. Forslaget er 15 Rdr., hvorpaa man uden Modvilje gik ind.«

»Fremlagdes Ansøgning fra Madam Steffensen, hvori anholdes om Tillæg til hendes Bestilling som Gjerdmoder af Jordlod mod Qvittering af Furage og Græsning. Forstanderskabet afslog enstemmigt hendes Begjæring.«

»Det meddeltes Herredskontoret, at man ikke for Øieblikket kunde gaa ind paa hendes Begjæring.«

Det ser dog ud til, at hun siden har fået sit ønske opfyldt med hensyn til jordlod. I 1860 har hun klaget til amtet over, at hun må svare til hartkornskat, og amtet afgør da sagen med henvisning til cancelliskrivelse af 6. dec. 1817, hvorefter jordmoderen ikke betaler skat af hartkorn, men derimod skal hun svare formueskat såvel til fattigkassen som til skolekassen.

Fra gammel tid havde beboerne haft pligt til at yde kørsel og arbejde ved kirkens og kirkegårdens vedligeholdelse efter anfor-

dring fra godsejerne, som jo var kirkeejer. Ved lov af 1856 åbnedes adgang til at få dette afløst, og i 1863 indkaldtes sognets mænd og kørepligtige efter bekendtgørelse af oldermændene til et møde, hvor man blev enige om at tilbyde greven en årlig afgift af 12 Sk. pr. td. hartkorn for afløsningen. Til at gøre hr. godsinspektøren dette tilbud valgtes Niels Olsen i Kaastrup og Anton Nielsen, Ubberup, med fuldmagt til at henvise sagen til afløsningskommissionen i tilfælde af afslag. Sagen endte med et forlig, og afløsningssummen fastsattes til 35 Rdr. Rigsmønt årligt. Denne afgørelse svarer til kirkekassen med 70.- kr. årligt.

Pligtkørsel og pligtarbejde på omgang kunne omfatte adskilligt. I 1865 vedtager sogneforstanderskabet:

»Da N. N. af Kaastrup Mark er idømt 2 Aars Forbedringshusstraf og alt er kommet der, besluttede Forstanderskabet paa Omgang efter Tilsigelse af Tømmerup og Kaastrup Byer at dyrke Jorden for hans Kone i den Tid, Manden er borte, saaledes at hver Mand møder med Heste og et forsvarligt Bud og gjør i det mindste 4 Timers Arbeide med Hestene og de fornødne Redskaber, der behøves.«

Midt i 1850'erne har smeden i Tømmerup grundet på alder afhændet hus og smedie til smed Jens Jeppesen, som har fået stedet i fæste mod at svare aftægt til den gamle smed. Imidlertid må der være blevet røg både fra essen og i køkkenet, for smeden bliver separeret fra konen og forlader egnen, hvorefter hun sidder tilbage med hus og smedie. Den gamle smed får ikke sin aftægt, og byen mangler sin smed.

Præsten som formand korresponderer da med amtet og godset for at få klaret det både med aftægt og fæstets ophævelse, så en ny smed kan komme til. Den 30. sept. 1857 gør han rede til sagens stilling i et møde i forstanderskabet, sålydende:

»Med Hensyn til den gamle Smed i Tømmerup Peder Eriksen havde Sognepræsten corresponderet med Amtet i Anledning af den i det sidste forløbne Aar af Smed Jens Jeppesens fraseparerede Hustru ikke præsterede Aftægt. Men Amtet gjensvarede, at vi m. H. t. denne Restance ikke kunde henvende os til Jyderup Pastorat, hvor hun havde Forsørgelsesret, for derfra at erholde Refusion, da nemlig denne Maade at komme P. Eriksen til Hjælp ikke kan betragtes som almindelig og lige-

frem Fattigunderstøttelse; dette måtte være en Sag, som de 2de paa-gjældende nærmere interesserede Parter afgjorde med hverandre.

Peder Eriksen, hvis han vilde gøre sin Ret gjældende for Debitorinden, da maatte han stævne hende.

Ligeledes havde Sognepræsten for Hr. Lytzhøfts (Godsforvalteren) forespurgt, hvorvidt der af Herlighedsejeren Grev Lerche kunde foretages noget Skridt til at opsigte Jens Jeppesens Enke hendes Fæste af Smedien paa Grund af Efterladenheden i Aftægtens Præstering. Men hertil blev oplyst, at Lehnsgreven ikke er i Stand til ligefrem at opsigte Fæstindens Fæste; at han kun, hvis han selv beslutter sig dertil, kan udstævne hende for Retten for at faa Sagen paakjendt — vi derimod kunde ikke fordrø af Greven, at han gør nogen Skridt, alt beror paa hans Frivillighed. — Sluttelig havde iøvrigt Amtet tilskrevet os, at da de gamle P. Eriksens efter vort Opgivende befandt sig i yderlig Fattigdom, navnlig paa Grund af Aftægtens Udeblivelse, saa var det Communens Sag snarest muligt og saa meget som fornødent gjordes at træde understøttende til. Sognepræsten havde allerede tidligere tilskrevet Greven, om han vilde bevise Sognet den Godhed at opsigte Fæstinden, for at Tømmerup saaledes kunde erholde en Smed og for at de gamle Peter Eriksens af hendes eventuelle Efterfølger kunde faa deres Aftægt, og for at Tømmerup Commune kunde fries for den forøgede Byrde med Peder Eriksens Forsørgelse. Saavel Fæstebrev som Aftægtscontract vare af Sognepræsten forvist for Hr. Lützhøft ved Consultationen. — Besluttedes at tilstaae de Gamle 3 Rdr. maanedlig indtil videre.

Niels Olsen og Peder Jensen lovede paa Communens Vegne at tale med Greven om denne Sag.«

Hvad der er kommet ud af en samtale med lehnsgreven, berettes der intet om. Sagen synes at være trukket noget i langdrag: i mødet den 5. okt. 1858 besluttedes:

»At tilskrive Herredscontoiret med Begjæring om at foretage Execution hos Smed Jens Jeppesens fraskilte Hustru i Tømmerup for Restance af sin Aftægt til Smed Peder Eriksen sammesteds for 1 Td. Rug og 1 Td. Byg. Dette i Henhold til indgaaet Forlig.«

Dog må man have fået en smed i gang, og i 1860 formentlig også fæsteforholdet og aftægten i orden. Protokollen tilføres den 23. maj 1860:

»I Forening med Aftægtsmand, forhenværende Smed Peter Eriksens Arvinger af Tømmerup vedtoges den 14. Maj d. Aa. at Arvingerne forpligtige sig til at bekoste ovennævnte Smed Peter Eriksens Begravelse ved hans Død, imod at de modtog hans efterladte Inventarium, ligeledes

overdrages af ovennævnte Aftægtsmand 7 Fag Hus til Communen, som Vederlag for den Fattighjælp, han nyder. Disse 7 Fag Hus solgtes af Forstanderskabet til den nuværende Smed Conrad Jensen til en Pris af 20 Rdr., som han betaler med 5 Rdr. hvert Halvaar fra Dato.

Ligeledes forpligtede Smed Conrad Jensen af Tømmerup sig til at betale i Aftægt til Peder Eriksen 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og 4 Rdr. i Penge aarlig indtil hans Død.«

Beretningen om smedens hus er jo ikke af de store begivenheder, men giver et ganske godt indtryk af forholdene under fæstevæsenet, hvor både præst og sogneforstanderskab, amt, herredsfoged og lehnsbesidder samt aftægtsyder og -nyder kommer til at optræde i en forholdsvis lille affære.

Spørgsmål om ejendomsretten til den såkaldte gadejord har iøvrigt ofte givet anledning til uenighed med godset, således i 1960'erne, hvor pastor Thisted fører en meget dygtig procedure mod grevskabet. Det drejer sig om nogle grunde i Tømmerup, som før har været bebygget, men som, efter at husene er forsvundet, er tilfaldet sognet for ydet fattighjælp. Trods det, at kommunen har disponeret over dem og betalt grundskat i »mands minde« og efter præstens opfattelse har vundet hævd på dem, ender det dog med, at de må afkøbes godset for 50 Rdr., da man ikke havde skøde. Hvilket iøvrigt heller ikke var tilfældet med skolelodden. Da der i nyere tid skulle tinglyses nogle legater i alderdomshjemmet — den gamle skole — måtte adkomst til ejendommen erhverves ved ejendomsdom.

Folketællinger havde fundet sted siden omkring 1660, men havde nærmest været henvist til præsterne og godserne. I 1660 opgjordes indbyggertallet i sognet til ca. 550 — omkr. år 1800 til ca. 800. Ved en tælling i 1870 var det steget til 970, i 1894 til 1059 og i 1900 til 1130. Ved folkeregistrenes oprettelse i 1925 viste tællingen omkring 1240.

I 1860 foretoges en landbrugstælling, der omfattede alt dyrket og besået areal, og hvad de forskellige afgrøder bestod af. Desuden samtidig en fuldstændig tælling af husdyr. Det synes at have været den første egentlige landbrugstælling i den form, som i udvidet

form er fortsat siden, i hvert fald findes ikke oplysninger i protokollerne om tidligere tællinger.

Den 31. marts 1861 kom loven om brandpoliti på landet og det nærmeste dermed i forbindelse stående bygningsvæsen.

I henhold til et cirkulære af 17. marts 1862 blev sognet inddelt i 4 brandkredse med en brandfoged i hver kreds.

Samme cirkulære påbød anskaffelse af en kommunesprøjte, men forstanderskabet »formente at burde indstille til amtsrådet at blive fritaget for sprøjtens anskaffelse, begrundet på kommunens store byrder og ringe velstand«.

I november 1862 oprettes et fuldstændigt brandværn, og fortegnelse optages over mandskabet, såvel vandkørsel, rednings- og vagtmandskab som slukningsvæsen m. m., altså den ordning, vi har kendt, indtil det moderne brandvæsen med motorsprøjter, fast mandskab o. s. v. dannedes i 1920'erne. Men spørgsmålet om anskaffelsen af sprøjte stod hen. Dog ikke længe. Efter en ny skrivelse af 5. jan. 1863 fra amtet tilføres protokollen:

»I Anledning af Amtets Skrivelse af 5. Jan., hvorvidt Forstanderskabet i Henhold til Brandlovens § 37 har faaet afsluttet en Overenskomst om Benyttelse af en Sprøjte som Kommunesprøjte, maa Forstanderskabet erkjende, at ingen saadan Overenskomst er eller kan afsluttes, men at vi synes, at det er bedre selv at anskaffe en Kommunesprøjte, hvilket bliver at tilmelde Amtet.«

I april samme år bestemmes så at købe sprøjte hos sprøjtefabrikant Rasmussen for 225 Rdr., hvis amtet kan godkende størrelse m. v. Man trækker det dog stadig ud med købet, og først efter fornyet henvendelse fra amtet vedtoges i mødet den 10. dec.:

»Bestemtes, at forhøre Amsraadet om, hvad Størrelse Sprøjten, der skal anskaffes til Sognet, skal have, samt at forespørge, om Herskabet (altså Lerchenborg) vil tillade, at Sprøjten faar Plads i Vaabenhuset ved Kirken.«

Den 4. januar 1864 svarer godsinspektøren på Lerchenborg, at det på forespørgsel tillades kommunen at afbenytte kalkhuset ved kirken til opbevaring af kommunens sprøjte på visse nærmere betingelser. Men først i september 1864 bliver der sluttet accord, men med kobbersmed Petersen i Kalundborg om levering af en sprøjte til en pris af 250 Rdr.

I januar blev sprøjten afleveret og befandt »nogenlunde« at svare til kontrakten, dog var der en fejl ved trækkesøjlet, som det overlodes formanden at få ordnet på hr. kobbersmed Petersens regning.

Stedet at have den i har hurtigt vist sig mindre tilfredsstillende. Det må også have været ubekvem at skulle manøvrere sprøjten over kirkegården i tilfælde af hurtig udrykning, og samme år overlades det til murer Jens Nielsen at opføre et sprøjtehus af kampesten til en pris af 2 V. pr. kvadratalen og leret æltet til dem og frit tilbragt.

Udgifterne til sprøjte og sprøjtehus blev pålignet beboerne efter assurancesum, 17 Sk. pr. 100 Dalers forsikringssum = 250 Rdr. og udgjorde $\frac{2}{3}$ af anskaffelsessummen, 370 Rdr. Den resterende trediedel lignedes på formue og lejlighed.

Man har nødigt villet sætte beboerne i denne udgift, men endnu mere nødigt optage lån. Det var jo et fremskridt, særlig i betragtning af, at man intet brandvæsen havde haft i forvejen.

Om disse sprøjters funktionsevne og effektivitet har folk, der er gamle nok til at have oplevet dem i praksis, forskellige sørgmuntre erindringer. Dog må det siges, at hvis de ellers var i orden, kunne de nok sprøjte, men det var de ikke altid. Ganske vist påhvilede det brandfogeden at lade dem afprøve en gang om året, men det blev vist sjældent overholdt. Til betjeningen var ansat en af de nærmest boende gårdmænd til straks at møde med en mand og et par heste til at befordre sprøjten til brandstedet. Desuden var ansat en sprøjtefører og en strålemester som de fornemste af personalet næst efter brandfogeden. Desuden pumpemandskab. Det skete ved håndkraft af 4 mand. Vandet måtte i almindelighed køres til, ofte trækkes op af en mose, fyldes på tønder, som tømtes i et stort kar ved sprøjten, som sugede det fra karret. Alle kørende var pligtige til at møde med vandtønde i $\frac{1}{2}$ miles omkreds. Der var også tilsagt mandskab til at fylde på tønderne, det var gerne med spande. Det kunne jo tage nogen tid med at få tønden frem og læsset den på vogn og komme af sted. Var det om sommeren, var den ofte slemt utæt. Tilsigelserne havde jo også taget sin tid, det var før telefonernes tid, og skete ved ridende bud. Men folk vidste

ellers besked og kom af sig selv, når det var i nabolaget. Men det hele tog jo sin tid, inden man kom i gang med at kunne sprøjte.

Så var det jo et spørgsmål, om stemplerne var i orden, men mere spændende var det dog, om slangerne havde revner eller revnede, såsnart pumpeværket blev sat i gang. De havde jo ofte hængt i et par år siden sidst og havde i fred og ro samlet mug og fugtighed og var blevet lidt møre. Så havde man skandalen med, at vandet sprøjtede ud til alle sider gennem huller og revner. Så forsøgte man at reparere med bandager, men det kunne være temmeligt håbløst.

Det værste var, at gården eller ofte flere gårde og huse, hvis det var i en by, gerne var brændt, inden man fik samling på det hele og kunne sætte sprøjten i gang.

Det opførte sprøjtehus synes ikke at have været af bedste håndværksmæssige kvalitet. I hvert fald faldt allerede i 1867 en gavl ned, hvorved kommunen bebyrdedes med en uforudset udgift til husets retablering.

Om den ulykkelige krig i 1864 og dens virkninger for sognet indeholder protokollerne i grunden ikke megen oplysning.

Som før nævnt måtte sognet stille to heste ekstra udover den faste distriktshest. I januar 1864 kom en lov om ekstraordinær hjælp til indkaldtes familier. Forstanderskabet vedtager også, at indkaldte husmænd fritages for pligtarbejde vedrørende vejvæsen under indkaldelsen. Det kunne synes at være en selvfølge, da de jo i øjeblikket havde pligtarbejde nok. Iøvrigt var et af forstanderskabets medlemmer, Niels Clausen, Andaks, indkaldt til krigstjeneste. Ligeledes en af sognets brandfogeder, Anton Nielsen i Ubberup.

Man modtager meddelelse om forskellige, vedtagne krigslove, bl. a. om forbud mod trykning af krigsefterretninger og siden hen bestemmelser om det retslige forhold mellem kongeriget og de tabte hertugdømmer m. m. — Men samfundet var jo ikke så kompliceret den gang, og det var jo ikke to jævnbyrdige magter, der var i krig, så afgørelsen faldt hurtigt.

I marts udskrives en betydelig krigsskat, som lignedes på indkomsten efter forudgående udarbejdelse af mandskabslisters og op-

fordring til selvangivelse af indtægterne. Der kom kun 3 selvangivelser. Resten lignedes efter bedste skøn af forstanderskabet.

Opkrævningen skete ret omgående og har for 1. halvår 1864 andraget for:

Tømmerup By.....	75	Rdr.	3	Mark	7	Sk.
Ubberup	104	»	5	»	6	»
Andaks og Istebjerg	57	»	5	»	9	»
Kaastrup	68	»	0	»	1	»

altså dobbelt så meget for hele året.

Nævnte krigsskat forhøjedes i de følgende år, f. eks. i 1867 udgjorde den 1051 Rgdr. og fortsatte i en årrække.

Men ellers fortæller protokollerne intet om stemningen efter nederlaget, der er ikke følelsesudbrud af nogen art. Det kommunale liv går videre og udtrykker sig tørt og sagligt, selvom landet har været i dyb sorg. — Besynderligt nok foreligger der i mødet den 22. juni 1864 en indbydelse fra Holbæk Amts økonomiske Selskab om at vælge en delegeret til at tiltræde selskabets udvalg ved en fest forbundet med bazar, forlystelser m. m. i Stokkebjerg Skov den 25. juli. Men forstanderskabet ønsker ikke at medvirke; måske har man syntes, at tiden og forholdene ikke opfordrede til fest og forlystelser. Om anledningen til festen oplyses intet.

Ved mødet den 19. dec. 1864 tilføres protokollen:

»Allerhøieste Kundgjørelse angaaende den i Wien den 30. Oktober 1864 afsluttede Fredstraktat med tilhørende Protokol om Jyllands Røming.«

I mødet den 15. febr. 1865 forelå:

»Cirkulære fra Centralkomiteen i Kjøbenhavn om Forstanderskabenes Understøttelse ved indtrædende Vacancer at tænke paa de fordrevne Embedsmænd fra Slesvig.«

Den 4. marts 1865 afholdt forstanderskabet et ekstra møde i anledning af et andragende fra hr. premierløjtnant Bagge om tilladelse til at inddæmme og udtørre Saltbæk Vig imod at erholde ejendomsret over det indtørrede og skattefrihed i 20 år. Bemeldte andragende blev af forstanderskabet »anbefalet paa det bedste som et Forehavende, der maa kunne blive til overmaade stor Gavn og Nytte for Sognet«.

Ved mødet den 8. august 1867 forelå: Lov af 6. juli 1867 om landkommunernes styrelse og cirkulære af 16. juli fra indenrigsministeriet om landkommunalvæsenet.

Det vil sige, at sogneforstanderskabernes tid var forbi. I deres sted indførtes sognerådene. Valgmåden var den samme. Der afholdtes i dec. 1867 valg til den større halvdel af rådet, altså af den højstbeskattede femtedel af vælgerne. Der valgtes:

Tømrer Jens Nielsen, Tømmerup.
Gmd. Jens Nielsen, Tømmerup.
Gmd. Niels Olsen, Kaastrup.
Gmd. Jens Olsen, Kaastrup.

Den mindre halvdel af sogneforstanderskabet, som var valgt 3 år før, fortsatte som medlemmer af sognerådet i de næste 3 år. Det var:

Hmd. Jens Nielsen, Istebjerg.
Gmd. Peter Christiansen, Ubberup.
Gmd. Holm, Ubberupgaard.

Sidstnævnte havde været formand siden 1865 og blev også formand for sognerådet.

Forandringen betød en udvidelse af det kommunale selvstyre og samlede hele administrationen under sognerådet. Præstens stilling som født formand for fattigvæsenet ophørte, dog vedblev præsten at være født formand for skolekommissionen.

Alle regnskaber, hvoraf fattig- og skoleregnskabet hidtil havde sorteret under præsten, med særlig ligning for hvert især, medens kommuneregnskabet — de øvrige kommunale udgifter — også havde særskilt ligning og henhørte under forstanderskabet, blev nu samlet i et regnskab med fælles ligning og henlagt under sognerådet. Når skoleregnskabet nævntes som sorterende under præsten, må dog tilføjes, at det vel egentlig påhvilede skolepatronen. Og det ser også ud til, at godsforvalteren på skolepatronens — lehnsgrevens — vegne har gennemgået og underskrevet det indtil 1855, da lehnsgreven beder sig fritaget for hvervet. Men det er sikkert præsten, som har ført det, i hvert fald fra omkring 1850 og efter at en mand fra sognet er blevet skolepatron.

I 1866 pålignedes til fattigkassen af hartkorn 855 Rdr., af formue og lejlighed 325 Rdr., ialt 1180 Rdr. Til skolevæsenet: Af

hartkorn 355 Rdr., af formue og lejlighed 65 Rdr., ialt 420 Rdr. Til kommunekassen 285 Rdr. af hartkorn, men intet på formue og lejlighed. Til alle tre kasser er forskelligt forhold mellem ligningsforholdet. Det kommer muligvis af, at man er gået væk fra at levere fattigsæden in natura, men betaler den i penge. Det kunne tyde på, at dette beløb delvis er indbefattet i formue- og lejligheds-skat for fattigvæsenets vedkommende.

Begrebet »Formue- og Lejlighedsskat« er nærmest at forstå som indkomstskat eller rettere sagt det beløb, enhver især efter det almindelige omdømme efter sine samlede økonomiske omstændigheder og i forhold til andre med ret og billighed kunne anses for at burde betale. Skønnet herom tilkom sognerådet som sognets valgte tillidsmænd, da der ikke fandt selvangivelse sted. Denne ligningsmåde forandredes ikke væsentligt, før de nye skattelove af 1903 kom til virkning.

Efter den nye landkommunallov foretoges altså skatteudskrivningen til dækning af samtlige udgifter under eet efter forudgående budgetbehandling. Der fastsattes et bestemt ligningsforhold, til at begynde med $\frac{3}{4}$ på hartkorn og $\frac{1}{4}$ på formue og lejlighed. Som før nævnt måtte man i disse år svare en overordentlig skat — krigsskat — som lignedes på indkomsten, men i praksis som formue- og lejlighedsskatten, da der som også nævnt ikke indkom selvangivelse udover fra præsten og lærerne.

Hvordan præsterne har set på forandringerne med overgang til sogneråd er ikke så lige at vide, nogle måske som en befrielse, andre har måske savnet den forbindelse med praktiske opgaver og måske især med de fattige, som deres stilling havde givet anledning til. Men det må siges, at præsterne i almindelighed, siden begyndelsen til kommunalt liv kom med fattigforordningen af 1802, har udført et godt og dygtigt arbejde. Og helt ud af det hele er han jo heller ikke kommet, som formand for skolekommissionen var der stadig opgaver til ham i sognets liv, udover hans præstegerning.

☆

I de snart 70 år, der er gået siden forordningen af 1802, er der sket en stor forandring og udvikling. Selvom sognebeboerne endnu

ikke i almindelighed har kunnet »sætte en skrivelse sammen« eller »stille et regnskab op«, som man sagde, har mange været i stand til at skønne sundt om problemerne og drage slutninger med perspektiv om fremtidige opgaver, og enkelte har allerede kunnet beherske både det skriftlige og det regnskabsmæssige arbejde.

Ved gennemgang af de gamle protokoller kan man ikke undgå at komme til at beundre den gamle sognefoged J. P. Nielsen i Kaastrup. Hans protokolførelse er fint arbejde, ikke alene hvad akkuratessen angår, men også sprogligt.

Der er ingen tvivl om, om sogneboerne har lært af præsten. Og i almindelighed har der ikke fundet genvalg sted; når en mand i 6 år havde gjort sin kommunale værnepligt, kom der nye til. Så det var jo ikke så få, der i årenes løb fik et kursus.

Tømmerup præsteembede var lille — præstegården var kun på 35 td. land — så det var unge præster, der sjældent var her over 10 år, før de fik et bedre kald. Det har muligvis været en fordel. I sogne med en stor, fed præstegård fik de ofte ved skifte en ældre præst, der havde lagt sine bedste år andre steder. Og det er vel sandsynligt, at en ung præst har virket mere inspirerende på sogneboerne end en ældre. Alt tyder på, at præsterne i Tømmerup har udført et betydeligt kommunalt arbejde og været på linie med befolkningen, også når det drejede sig om at holde igen på pengedydelser — hvad det ofte gjorde — og hellere foretrak ydelser i naturalier — billigt korn, arbejdsydelser m. m. De gamle minder om en fattig og pengeknapp tid var gået i blodet og huskedes længe.

At præsten heller ikke har villet gå sognemændene for nær med et tilgodehavende, som måske har været lidt tvivlsomt, viser følgende, som Pastor Rønne har tilført protokollen den 5. oktober 1858:

»Skrivelse af 13/9 fra Amtet, hvori tilmeldes, at ingen Refusion tilkommer Tømmerup Sogn for de i Anledning af Jens Jochumsens (Forbryderen) Sjælesorg præsterede Kjørsler til Kalundborg to Gange ugentlig fra 17. Maj d. Aa. indtil medio September. Sognepræsten, som selv har i Sognets Sted og efter Overenskomst med samme foreløbig overtaget sig disse Kjørsler, forlanger for denne Selvbefordring ingen Godtgørelse af sine Sognemænd.«

Om forbryderen eller forbrydelsens art, eller om sjælesorgen har virket efter hensigten, meldes der intet om. — Fra en anden sjællandsk retskreds, også på den tid, det var vist i Præstø — hvor en dødsdømt forbryder også blev forsøgt forberedt af en præst, — tilføjedes retsprotokollen efter sagens afslutning, at præstens indsats desværre havde været »at spille Guds Ord på Balle-Lars«.

Skulle der være et område, hvor der kunne tænkes at opstå uoverensstemmelser mellem præsten og sognets tillidsmænd, kunne f. eks. indberetning om kornpriserne måske være et sådant. Efter at tiendeydelser betaltes efter kapitelstaksten, blev denne udregnet og fastsat af Statistisk Departement på grundlag af månedlige indberetninger fra præsten og en af kommunalbestyrelsen valgt mand. Da præsten jo fik en del af sin løn som præstetiende, og da kapitelshanden repræsenterede yderne, har man hørt om, at der undertiden kunne blive en mærkbar forskel i deres indberetninger, hvis de ikke i venskabelighed — hvad de vist ofte gjorde — talte sammen og blev nogenlunde enige om deres opgivelse. Nå, men der har altså gået historier om, at de har vurderet ud fra »forskellig bedømmelse af kornmarkedet«. — Om en ganske ung præst — københavner — der fik embede i et landsogn, fortaltes, at han var noget tvivlrådig, da han første gang skulle indberette. I stedet for at tale med sin avlskarl eller en god nabo eller kapitelshanden om det, fandt han på at gå til købmanden og købe et fjerdingkar Byg. Ved at multiplicere prisen herfor med 32 fik han, hvad en tønde kostede. At prisen for et fjdk. lå meget højere pr. pund, end når varen afhændedes eller handledes i tøndevis, tænkte han ikke videre over.

Hvad angår indbetalingen af præstetiender havde man i Tømmerup en form, som jeg også har hørt om andre steder. Indbetalingen skete jo til Kyndelmisse, og der averteredes så, at det skete den eller den dag en gang i februar. Og det var en dag, som i hvert fald nogle så hen til med glæde. For der stod dækket bord i præstens spisestue hele dagen, og alle, der indfandt sig for at klare sin tiendetermin, blev budt til bords. For hvem der skulle betale af adskillige tønder hartkorn, kunne det jo ikke rage så vidt med

et traktement, men hvis det kun drejede sig om hartkorn i fjerdingkar eller albumvis, kunne der vist ikke blive meget overskud til præsten, hvis alt toges i betragtning. Men ordningen må vel siges at have været demokratisk.

Udvikling fra fattige forhold i de første årtier til noget bedre livsvilkår fra omkring 1840 og fremefter.

Gennem nøjsomhed og flid, forbedrede driftsformer med kobbeltbrug og brak, kløver i græsblandingen, grundforbedring: som afvanding, stenrydning m. m. samt deltagelse i det begyndende kommunale liv og den vågnende politiske interesse i 1840'erne havde landsbyens beboere langsomt viklet sig ud af gamle fordomme fra fællesskabets tid og i nogen måde lært sig til at handle både enkeltvis og i flok og derigennem forberede sig til at blive ligestillet med landets øvrige borgere under den frie forfatning i 1849. Men særligt må man dog nævne det forbedrede skolevæsen.

Det havde måttet kæmpe sig frem mod en sejglivet mangel på forståelse, som de særligt i de første årtier, men også siden førte forsømmelseslister vidner tilstrækkeligt om. Den almindelige udenadslæsning, katekisering, gav vel ikke de bedste betingelser for tilegnelse og forståelse, hvilket jo dog var formålet. En mere levende undervisning var mærkeligt nok meget længe om at trænge igennem.

Læsning især, men dog også skrivning og regning, fik de fleste lært noget af, nogle helt godt, andre i al skrøbelighed. Forsyndelser med forsømmelser har sin betydelige del af skylden, men trods alt en stor forandring til det bedre fra år 1808, »da ikkun tolv børn fra sognet gik i skole, de fleste fra Tømmerup By«. Men mere om skolevæsenet i næste afsnit.

Besiddelseformen var stadig overvejende fæste.

Bondevennernes Selskab kæmpede i rigsdagssamlingerne i 1850'erne stærkt for en lov om fæsteafløsning. Men rigsdagens flertal mente ikke at kunne antaste godsejerens ejendomsret ved en lov om tvungen afløsning, og spørgsmålet blev da, som i øvrigt også ved udskiftningen, henvist til afgørelse parterne imellem.

En del bøndergods — mest på krongodserne og i stor udstrækning i Jylland — var allerede ved udskiftningen solgt til selveje. Men på øerne og ikke mindst på størstedelen af Sjælland, var fæsteforholdet stadig det almindelige indtil efter 1850. Men efter at den sidste del af hoveriet ved denne tid afløstes, kom der også efterhånden gang i overgangen fra fæste til selveje eller arvefæste, mest det sidste. Salget fra de forskellige godser fandt iøvrigt sted under ret forskellige former. Ved arvefæste forstås en form for selveje, således at godset som 1. prioritet forbeholdt sig en kornafgift — landgilde — som regel i byg, leveret in natura eller at betale efter kapitelstakst. Størrelsen af denne årlige afgift er ret forskellig fra gods til gods og måske også inden for det enkelte gods. Jo større kornafgift, jo mindre købesum og anden udbetaling krævedes ved købet.

På Lerchenborg gods har man først i 1850'erne forsøgt at sælge til selveje — kaldet ren ejendom — og vist nok på skikkelige betingelser. Men det er kun ret få bønder, der har turdet vove dette spring. Den gamle angst for pengeydelse gør sig gældende. Her i sognet er på denne tid kun købt 4 gårde til selveje. Den ene af køberne var en ung mand, som skulle afløse faderen som fæster i 1852. Da han fra godset fik tilbud om køb som selveje, købte han trods det, at hans familie og rådgivere meget kraftigt rådede ham fra. Siden måtte de indrømme, at han havde set rigtigt. Først sidst i 1860'erne kom der rigtig gang i købene, men da blev det som arvefæste. Der synes at være købt efter tre forskellige salgsplaner, idet arvefæsteafgiften har andraget både 3, 4 og 5 tønder byg pr. tønde hartkorn. De fleste fandt dog først sted omkring 1872 og da med en afgift på 4 tønder pr. td. hartkorn.

I fæstetiden fra omkring 1840 har en del udstykninger iøvrigt fundet sted; i reglen på den måde, at en gård er blevet delt til to eller flere søskende, som så hver især er blevet fæstere. Bygningerne må antages at være opført med hjælp fra godset, som har leveret tømmer, medens murene klines op af ler til omkring 1860 med hjælp fra byens folk, formentlig uden vederlag. Det skal have gået meget gemytligt til, særligt for de unge — både piger og karle — var det en spas at arbejde med næverne i det våde ler. Med

lidt fantasi kan man tænke sig, hvordan de har set ud efter en travl dag.

Bagefter sluttedes ofte med et klinegilde med mad, drikke, musik og dans — om man så har »båret til«, som det hed til bryllupper og andre gilder, når de indbudte gæster, som skik og brug var, i dagene før bar sul, smør, æg og andet proviant til gildeshuset, så det økonomiske problem for værtsfolkene i høj grad lettedes — ved jeg ikke, men det er vist mest sandsynligt. Nybyggere var jo ikke velhavere, og det var jo ikke pengeydelse, det drejede sig om.

De nyopførte bygninger og ligeledes, når de gamle fra før udskiftningen måtte fornyes, blev gerne 9—10 alen brede, medens de før ifølge gamle vurderingsforretninger ofte kun var 7—8 alen. Ligeledes opførtes de med højere tagrejsning end de gamle, hvor »overringen« var meget flad. I staldene var båse og gange stenbro, i laderne lergulv. Stuehusene var heller ikke udstyret med nogen komfort. Lergulv i stuerne og brolægning i køkken og bryggers. Det er næppe uden rent undtagelsesvis, at der har været gulve af brædder her på egnen før efter overgangen til arvefæste omkring 1860—70, og ofte noget senere. Nogle steder afløstes lergulvene af »flisegulve« — mursten — for først senere at afløses af bræddegulv. Men jeg husker også et husmandsbrug opført i 1880 med lergulv, som gjorde tjeneste endnu ind i 1900-tallet.

Det politiske liv.

Om begyndelsen til politisk interesse og liv i sognet véd vi ikke meget. Jeg erindrer aldrig, at der er fortalt om, hvorvidt Peter Hansen Lundby eller Rasmus Sørensen fra Venslev i 1840'erne på deres agitationsrejser Sjælland rundt for at rejse gård- og husmænd til kamp for afløsning af hoveri og fæste har besøgt sognet eller egnen her, men det har de jo ellers nok.

Heller ikke om, hvordan man har modtaget det berygtede bondecirkulære af 8. nov. 1845, hvor regeringen forbød bønderne at samles til møder uden politiets tilladelse, eller om der herfra har været deltagere i det store Ulkestrup-møde i 1846. Derimod har Bondevennernes Selskab, som stiftedes samme år og hurtigt fik en meget stor tilslutning, særlig på Sjælland, og også her på egnen,

da Holbæk amt var stærkt i forgrunden, sikkert fået medlemmer her ved starten.

Lokale blade fandtes jo ikke dengang. Først i 1857 kom Kalundborg Avis, som til en begyndelse vel var national-liberal. Hvis et blad som »Fædrelandet« har fundet vej til sognet i 1830'erne og 40'erne, er det nok kun til præsten og dem med »hr.« foran. Derimod har »Almuevennen«, som startedes i 1841 af Rs. Sørensen og J. A. Hansen, og som blev Bondevennernes organ, haft holdere her i 1840'erne. Jeg véd i hvert fald, at man havde det i Ubberup — selvfølgelig flere i fællesskab — og at man ivrigt diskuterede dets indhold. Jeg har for mig liggende et eksemplar af 31. august 1849 med bl. a. en stor artikel med overskrift »Har det frie hartkorns besiddere noget retskrav på erstatning for ophævelse af deres skattemoderation«. — På sidste side findes en liste over døde, sårede og savnede ved udfaldet fra Frederits den 6. juli.

Men bladet har sikkert været læst af interesserede i hele sognet. Jeg véd også, at man efter bondecirkulærets ophævelse allerede i 1846 kørte til politiske møder, bl. a. i Bæks Kro, og formentlig har man også før cirkulærets udstedelse deltaget i møder. Men ellers er overleveringerne sparsomme.

Ved valget til den grundlovgivende rigsforsamling den 5. oktober 1848 valgtes proprietær Jespersen, Grønnebjerggaard, Soderup ved Holbæk. Han var medstifter af Bondevennernes Selskab, men var siden flyttet over til de national-liberale; der blev mærkeligt nok ikke enighed om en modkandidat, men Bondevennerne stemte nej. Ved afstemningen var der 324 jastemmer mod 242 nejstemmer. Det var forresten et mærkeligt valg. Samsingerne skulle den gang til Kalundborg for at stemme, og ca. 250 vælgere havde lejet et par småskibe til befordringen. De kom imidlertid ud i så hårdt vejr, at de ikke nåede frem, før valget var afgjort. Siden klagede de over valget, men uden resultat.

Det næste valg i 1849 blev meget dramatisk. Bondevennerne opstillede Etatsråd Povelsen fra København mod Jespersen, og Povelsen blev valgt med stort flertal. Men derefter opstod der stort spektakel. Byboerne var jo højremænd den gang og gik til aktion. Den nye rigsdagsmand måtte skjule sig hos en god ven, og folk

fra landet kom først hjem efter en del besværligheder. Lignende tumulter fandt iøvrigt sted i flere byer. Ved de påfølgende valg i Kalundborg gik det vist forholdsvis roligt, men folk fra landet var alligevel belavet på lidt af hvert.

Min morfar, Peder Jensen, Ubberup, som var medlem af sogneforstanderskabet i 1850'erne, var valgmand ved det første landstingsvalg i Roskilde i 1849 og har fortalt, at det gik meget fredeligt til. Siden var han af forstanderskabet valgt til sognets medlem af valgbestyrelsen i Kalundborg. Det har ifølge protokollen været i 1854 og 1855. — Men herom har han fortalt, at det gik meget godt, men de belavede dem dog på at have et par slagler (slaglen til et plejlstøj) i vognen, når de kørte hjem, så tilliden til fred og fordragelighed må have været begrænset.

Hvad ellers angår valgene i Kalundborg-Samsøkrederen i tiden 1848—1866 kan jeg henvise til en afhandling i i Historisk Samfunds årbog 1948 af en Sejerøbo, overlærer Rasmus Nielsen, Næstved, hvorfra jeg har tilladt mig at hente enkelte oplysninger.

Hvorvidt »sognets mænd«, som protokollerne gerne udtrykker sig, eller bønderne eller almuen, som de mest nævnes fra de øvrige stænder, har haft forudsætninger for at følge de meget indviklede forhandlinger i 1850'erne om forfatningsforholdene, som forholdene i og til hertugdømmerne afstedkom, kan vel være noget tvivlsomt, hvad ikke er så mærkeligt, når man ser, hvor vanskeligt byernes borgere, som vel iøvrigt ikke var stort meget klogere end folk på landet, såvel som de mere eller mindre intellektuelle i de højere samfundsklasser, havde ved at forstå og bedømme situationen realistisk.

De mere interesserede af sognemændene har jo nok søgt at følge med efter bedste evne. Deres oplysningskilder har været politiske møder og vel særligt bladet »Almuevennen«. Nogen stor og bred politisk interesse kan der dog ikke have været, dertil er stemmetallene ved de hyppige folketingsvalg i 1850'erne alt for lave. Flere gange kun 12—14 % af vælgerne, og i Tømmerup sogn har i forhold til andre sogne forholdsvis få været tilmeldt valglisten.

Ved det første valg efter den ulykkelige krig i 1864, den 30. maj 1865, til rigsrådets folketing, stod kampen om tilslutning til

eller modstand af regeringens forslag til ny grundlov, der gik ud på at indføre en stærkt privilegeret valgret til landstinget. Som tilhænger stillede sig etatsråd Holm, Lerchenfeldt, som modstander cand. jur. Christopher Krabbe. Sidstnævnte valgtes med 958 stemmer, Holm fik 499.

Sognefoged N. Jensen var stiller for Holm, som dog kun fik 10 st. fra sognet, medens Krabbe fik 67. Ved det egentlige grundlovsvalg året efter har Niels Olsen, Kaastrup, været stiller for Krabbe. Sognets mænd har altså ikke været helt enige.

Også tidligere, ved valget 1861, hvor kandidaterne var landmåler Reinholt Jensen og udskrivningschef Skibsted, begge fra København, den første bondeven, den sidste udenfor partierne, har meningene været delte, idet Jensen har fået 31 st. fra sognet, Skibsted 21. At så mange har svigtet Jensen har muligvis haft den grund, at han blev beskyldt for at være hedning, fordi han var borgerligt viet.

Da Frederik VII den 2. dec. 1859 havde udnævnt ministeriet C. G. Rotwitt, der nærmest blev betragtet som støttende sig til Bondevennerne, blev foranstaltet en delegation af bønder, som skulle rejse til København for at takke kongen. Hvordan dette var organiseret, véd jeg ikke, men her fra sognet skal Niels Olsen, Kaastrup, Peter Christiansen, Ubberup Mark, og Peder Jensen, Ubberup, have deltaget. Det må have været først i februar 1860. Men da de kom til København, var konseilspræsident Rotwitt lige død den 8. februar 1860. De blev så derinde til begravelsen, og rejsen varede på den måde noget længere end beregnet. — Da der jo dengang ikke var telefon og ikke alt for regelmæssigt postvæsen, var man hjemme meget urolige for deres udeblivelse, og der gik hver dag bud mellem deres hjem for at få at vide, om de der havde hørt noget fra dem. — De skal have været kørende, hvad der jo skulle både lidt mod og lyst til, især på den årstid, og der fortæltes om røvere og banditter i Borrevejleskovene.

Det åndelige og kirkelige liv 1800—1860.

Om det åndelige og kirkelige liv i sognet fra tiden 1800—1860 haves heller ikke megen oplysning. Provsten og forfatteren Poul

Nedergaard anfører i sit værk: »Dansk Sogne- og Præstehistorie« om sognet bl. a. følgende:

»Biskop Mynster skriver (i 1830'erne): Menigheden her skal være særdeles skikkelige mennesker og fra gammel tid bekendt som flittige kirkegængere, hvorfor den engang i egnen skal have ført navn af den hellige menighed i god betydning. Conventikelvæsen og lignende findes her aldeles ikke. Imidlertid finder jeg, at endnu for 30 år siden have provst og biskop ført megen klage over menighedens vankundighed og dørskhed.«

Noget klart billede af tilstanden kan ovenstående ikke siges at give. Og noget stort åndeligt vejr synes de skiftende præster ikke at have ført med sig eller forårsaget, deres ellers gode egenskaber iøvrigt ufortalt. Heller ikke lægmandsbevægelser, gudelige møder — conventikelvæsen — som biskoppen benævner sådant — har man kendt noget til her.

Ikke som på Fyn, i Sydvestsjælland og andre steder, hvor de gudelige forsamlinger i 1830'erne blev indledningen til et rigt menighedsliv.

Nogenlunde samtidig og jævnsides med den materielle udvikling må være sket en kulturel udvikling, såvel i hjemmenes udstyr som i trang til oplysning. Man har begyndt at interessere sig for ting og begivenheder, som lå udenfor det daglige synsfelt. Med begrebet »almue« må vel forstås en tilstand, hvor man fødes, lever og dør, tager livets besværligheder og fornøjelser som de kommer, men uden nogen indefra kommende trang til personlig udvikling eller udsyn herudover eller ønske om væsentlige ændringer i det bestående eller medvirkning hertil. Altså jævn godtilpashed ved det bestående og utilpashed ved og mistænksomhed overfor reformerende tendenser.

En forfatter har sagt, at det i nyere tid ofte anvendte ord »afstumpethed« dækker begrebet »almue«. Definitionen bør ikke godkendes ubetinget, men hvis den blot er noget hen imod det rigtige, er der vel almue nok endnu, selvom den både kan være motoriseret og i betydelig udstrækning optræder som aftager af, hvad der uge efter uge i let form falbydes på litteraturmarkedet, foruden at den er en stabil og tålmodig konsument af underholdnings- og

forlystelsesindustriens mangeartede produktion til folkets behagelige underholdning.

Med den større læsefærdighed, der fulgte med den mere ordnede skolegang, har det nok i en periode været et problem med at få noget at læse i for dem, der havde læselyst. Der er næppe uden rent undtagelsesvis læst aviser før i 1840'erne og først langt senere lokale. Og bøger udover bibel og salmebog har man vel ikke haft meget af udover enkelte religiøse skrifter. Salmebogen var den rationalistiske »Christelig og evangelisk Salmebog«, hvorom er sagt, at den hverken var kristelig eller evangelisk. Måske har der enkelte steder stået eksemplarer af Kingos Salmebog, som var brugt før den rationalistiske tid. Der var udgivet enkelte landbrugsfaglige skrifter, men de har næppe haft større udbredelse.

H. C. Andersens eventyr, de siden meget læste og elskede Inge-manns historiske romaner, Blicher's noveller og den såkaldte guldaldertids digtning er næppe i almindelighed nået ud og er blevet læsning i landsbyerne, før højskolernes påvirkning og indflydelse kom ud i sognene gennem de første elevhold i 1860'erne. Men der har åbenbart været trang til læsning.

Forfatteren Anton Nielsen, der allerede som dreng var meget læselysten, fortæller, at han i bondehjem omkring 1840 fandt og læste bøger med mærkelige titler som »Morkolfus« og »Robertus von Agerkål«. Deres indhold omtaler han ikke. Det er muligvis bøger, der er solgt af kolportører, som ofte rendte omkring med viser o. l.

De første almanakker som Wisbechs og Flinchs, der indeholdt en del populært stof, særlig fortællinger fra det daglige liv, var en meget yndet læsning og blev hvert år imødeset med forventning, men de bundede jo ikke dybt og strakte ikke langt for læselystne.

Omkring 1860 og i en årrække efter udkom en række fortællinger og folkelivsskildringer fra livet på landet af forfattere som sjællænderen Anton Nielsen, den lidt ældre jyske forfatter C. A. Thyregod, læreren Jacob Nielsen i Sjelle ved Aarhus, som skrev under pseudonymet Knud Skytte. Emanuel Henningsen, som var født på Lolland, men virkede som lærer, først i Nordjylland. se-

neri i Sæby ved Tissø. Alle var de fortrolige med livet på landet. Senere i 70'erne kom flere til som Zacharias Nielsen, Jens Skytte, Peder R. Møller m. fl. Deres, som det før omtaltes, produktion blev siden fra højere litterære kredse med lidt velvillig nedladenhed, men alligevel med både nogen sympati og respekt betegnet som skolelærerlitteraturen, da de fleste af forfatterne var landsbylærere.

De første fortællinger fra gård- og husmandshjem kom, som nævnt, i almanakker og lignende, men ret hurtigt i små ugeblade og i bogform. De var gennemgående fortrinlige skildringer af livet, som det levedes på landet i med- og modgang, i glæde og sorg og på godt og ondt. De gik vel ikke altid så meget i dybden, men kaldte på det ægte og gode i folkets sind, revsede den vel almindelige tendens til at lade hensynet til penge og velstand veje for meget til, når afgørelser skulle træffes, ikke mindst, når de ved de ældres — vel i øvrigt velmente — fremtids- og især giftemålsplaner for de unge ofte kom i konflikt både med følelser og andet værdifuldt, som ikke kunne vejes op med penge. Handlingen var derfor ofte problemet med den fattige karl og den rige pige — eller omvendt.

Og de kom på et tørt sted. For det var det første, der blev fortalt om livet på landet, som det virkelig levedes.

Og så var de stuerene. Det egentlige kunstneriske i sprog og karakterskildring var ikke altid deres stærke side, men de betød i virkeligheden noget af en folkelig mission og kom til at virke som sådan.

Også efter — eller rettere samtidig med, at ungdommen efter 1864 især gennem højskolerne kom i mere levende forbindelse med litteratur. Holberg, Oehlenschläger, Grundtvig, Ingemann, Bjørnson, Hostrup, Blicher, Chr. Richardt, Chr. Winther o. s. v. og samtidig med, at skytteforeningerne virkede som en art folkelige ungdomsforeninger, vedblev den før omtalte folkelige litteratur at have stor betydning. Det var jo heller ikke alle unge, der kom på højskole, og så var der jo alle de ældre. I 1872 begyndte ugebladet »Husvennen« at udkomme fra N. C. Ravns forlag. Det var et udmærket blad, der fik stor udbredelse og stor betydning for

landsbysamfundet. Foruden oplysende stof, rejsebeskrivelser m. v. bragte det i en årrække en række udmærkede fortællinger om og fra dagliglivet. Her finder man f. eks. de første fortællinger fra senere så betydelige forfattere som Zacharias Nielsen, Jens Skytte m. fl. Ofte blev bladet opbevaret og indbundet, et bevis på, at det virkelig har været en husven.

Omkring 1880 skrev en af datidens folkelige forfattere, jeg husker desværre ikke bestemt hvem, men har Peder R. Møller stærkt mistænkt, et lille skuespil, »Nye Tider«. Det vakte ikke litterær opsigt eller bevægelse, havde ikke premiere på det kongelige eller på andre egentlige scener, men blev i al beskedenhed opført flinkt ved en dilettantforestilling i et af de nye forsamlingshuse. En af personerne, som repræsenterede den gamle tid, gav sit syn på tiden udtryk i følgende strofer, som jeg tilfældig kan huske:

»Og den Gang var vi fri for al den Højskolesnak
for Skyttevrøvl og Valg og alt det andet,
vi passed' vort Arbejd', vi aad og vi drak,
og den Gang var der Fred og Ro i Landet.«

Hvordan tanken om oprettelse af et sognebibliotek for Tømmerup sogn er opstået, er noget uklart. Forudsætningen derfor må have været, at der har været trang til læsning. Og det er fortalt, at brugsforeningen, som oprettedes i 1869, skal have foranlediget eller have oprettet eller påbegyndt biblioteket. Det kan dog ikke være tilfældet. Sognerådets protokol er nemlig den 5. nov. 1868 tilført under punkt 5: »Skrivelse fra Pastor Thitsel angaaende Sognebibliotheket«, og den 19. dec. samme år: »Til Medhjælper for Bestyrelsen for Sognebibliotheket valgtes Gmd. Jens Nielsen, Tømmerup«. Jens Nielsen var medlem af sognerådet.

Derudover indeholder protokollen ingen oplysninger før i 1871.

Det tyder på, at det er pastor Thitsel, som var præst her i årene 1862—70, der har fået oprettet biblioteket, altså begyndelsen til det nuværende. Det er naturligt nok, da han selv havde udfoldet en ret omfattende forfattervirksomhed, dels af religiøs art, men også romaner og digte. Hvad biblioteket har indeholdt ellers, vides ikke. Dog er det rigtigt, at brugsforeningen efter dens oprettelse

har givet tilskud til biblioteket. Holm, Ubberupgaard, var medstifter af brugsforeningen og dens første formand. Den ydede også tilskud til den senere oprettede alderdomsunderstøttelsesforening, og der er vist ingen tvivl om, at han har været virksom også med starten af biblioteket. I 1860'erne var Ubberupgaarden samlingssted for en række folkelige og kristelige møder, hvori ikke så få af beboerne deltog. Holm var desuden sognerådsformand og stærkt interesseret i alt liv på egnen, både materielt, men vel i særlig grad åndeligt og kulturelt. Oprettelsen af biblioteket har sikkert haft hans varme interesse. Han var altid med, når der skete noget. Ved sognerådets møde 16. jan. 1871 fastsattes medlemskontingent til sognebiblioteket således: 3 Mark for en gårdmand, 2 Mark for en husmand, 1 Mark for en indsidder eller tjenestekarl.

Biblioteket har formentlig virket efter hensigten, men ingen véd, hvor det har haft lokale eller hvordan det er blevet betjent, ej heller hvem der har forestået indkøb af bøger i den første tid til omkring 1886. Da blev der bygget forsamlingshus, hvor det da blev anbragt, iøvrigt under noget primitive forhold, men dog med en efter forholdene ret betydelig bogbestand.

Først efter 1930, da der oprettedes kommunekontor, fik biblioteket samtidig særdeles gode lokaleforhold og betjening — det er stadig selvejende og omfatter nu ca. 4.500 bind. Lokale-tilskud ydes af kommunen, brugsforening, mejeri og arbejderorganisationerne samt af en kreds af medlemmer.

Skytteforeningen — Holbæk Amts 8. Kreds — oprettedes 1869, iøvrigt med medlemmer fra nogle af de omliggende sogne. Da foreningens formål også omfattede legemsøvelser — gymnastik m. m. — byggedes snart efter et øvelseshus på Langebjerg omtrent på grænsen mellem Tømmerup og Vørslev Sogne. Det var vist opført af bindingsværk med $\frac{1}{2}$ -stens mur og nok ikke særlig komfortabelt i nogen henseende. Opvarmning fandt ikke sted, men det blev brugt med glæde i gymnastikkens barndomsår. Man tog tøj på efter behov, det med at være barbenet og klare sig med tricot eller lignende ved øvelserne brugtes ikke dengang, og kvindegymnastik kendtes ikke før 20 år efter.

Inden mange år kom gymnastikken til at stå højt i kurs i sog-

net; desuden blev der stor trang for et samlingssted til folkelige møder med foredrag, oplæsninger m. m.

Og i 1886 samledes man om at bygge Tømmerup Forsamlingshus, og man var så forudseende at bygge det betydeligt bedre, større og rummeligere end forsamlingshusene ellers byggedes dengang. Det viste sig snart, at det ikke var for stort. Forsamlingshusets ledelse tog hurtigt initiativet til samling om en betydelig foredragsvirksomhed. Her må det vist være på sin plads at nævne mænd som Jens Cl. Nielsen, Tømmerup, Chr. Clausen, Kaastrup, og gamle friskolelærer Niels Thomsen, Ubberup. I 1890'erne og en årrække frem holdtes store 2-dages efterårsmøder med deltagelse fra hele egnen. Siden kom Ungdomsforeningen ind i billedet, men det er i så frisk minde, at nærmere omtale er uforuden.

Derimod et par ord om gymnastikken, som i 1890'erne tog et opsving og fik en tilslutning, som var ud over det almindelige. Fra en gang i 90'erne og et godt stykke ind i det nye århundrede kunne Tømmerup møde med et karlehold på omkring 70 deltagere og altid i topform. Det var ikke så let for os, som var fra nabosognene, at komme på linie der.

Æren derfor må tilskrives især tre ualmindeligt dygtige ledere, der alle havde evne til at samle og vist ligefrem begejstre de unge for sagen. Det var Anders P. Nielsen, Istebjerg, Vilh. Antonsen og ikke mindst Jens Jensen, Ubberup. Deres indflydelse kan vist betegnes også som karakterdannende.

Omkring 1900, måske lidt senere, blev gymnastikken skilt fra Skytteforeningen og er siden blevet til Ungdoms-, Gymnastik- og Idrætsforeningen.

Skønt jeg ikke har tænkt mig at fortælle om den sidste tids foretelser, bør dog vist idrætspladsens tilblivelse i 1930'erne omtales. I korthed sagt skete der det, at Gymnastik- og Idrætsforeningen fik en del af kommunens gamle skolelod overdraget til anlæg af pladsen. Jordstykket var en bakkedråning, som krævede flytning af ca. 3300 m³ jord + fjernelse af en mængde jordfaste sten. Arbejdet udførtes af de unge selv, for en stor del med trillebøer. Dog fik de en betydelig hjælp fra næsten samtlige sognets beboere. Hvem, der havde heste og vogn, udførte »spanddage«, andre stil-

lede sig til rådighed med »gangdage« — hjælp til pålæsning af vogne eller tøm med trillebøren. — Arbejdet tog et par år, men det blev udført. — Ånden over det, eller det er måske bedre at sige fællesskabet, kan måske minde lidt om de gamle klinegilder. Men man kan ikke sige, at de unge kom sovende til deres idrætsplads, for det havde alligevel været et slid.

Den betydeligste drivkraft i dette store, frivillige sammenskudsarbejde var nu afdøde gårdejer Poul Nielsen, Tømmerup — tidligere gymnastikleder og idrætsmand både med sjæl og krop. Uden hans energi og lederevne havde det vanskeligt kunnet lade sig gøre at få hele sognet til at trække sammen, som det skete. Han vil altid blive mindet for sin indsats for skabelsen af den udmærkede og smukt beliggende idrætsplads.

MEDLEMSLISTE 1964

Hvis De ikke kan finde Deres venner og bekendte på denne liste, kan De gå ud fra, at de ikke er medlemmer.

Gør derfor et forsøg på at få en større kreds til at interessere sig for Historisk Samfunds arbejde, dets møder, udflugter og dets årbøger.

Jo flere, vi bliver, jo mere kan vi sætte i gang.

Styrelsen håber, at den meddelte medlemsliste vil appellere til hvervning af nye medlemmer.

Styrelsen.

Ny medlemmer anmeldes til Historisk Samfunds ekspedition: Prokurist Vind, Holbæk Amts Sparekasse, Postgården, Holbæk, telefon Holbæk 1515, hvortil også rettelser i listen med tak modtages.

Redaktøren.

A

- Prokurist E. Aagerschau. Tranebjerg, Samsø.
- Akademiska Bokhandeln, Tidsskrifts-afdelningen, Helsingfors, Finland.
- Alderdomshjemmet, Onsbjerg, Samsø.
- Lærer Andersen, Grevinge.
- Teglværkbestyrer Andersen, Asnæs.
- Rentier Anders Andersen, Braade Forskole pr. Braade.
- Lærerinde frk. Antonnina Andersen, Winkelvej 11, Nykøbing Sj.
- Apoteker C. H. Andersen, Holbæk
- Elefant-apotek, Holbæk.
- Gårdejer Carl Anker Andersen, Nr. Eskildstrup pr. Tølløse.
- Gårdejer Chr. Andersen, Lottershøj, Løve, Jerslev.
- Bogholderske Ella Quade Andersen, Algade, Nykøbing Sj.
- Sognepræst Flensted Andersen, Skamstrup, Mørkøv.
- Boghandler R. Rostgaard Andersen, Svinninge.
- Fru Holmegaard Andersen, Gislinge.
- Uddeler Johs. Andersen, Kundby pr. Sandby.
- Pantefoged K. H. Andersen, Klosterstræde, Holbæk.
- Værkfører K. M. Andersen, Vester-gade 6, Holbæk.
- Gårdejer Knud Andersen, Dalbo, Ugerløse.
- Ingeniør Svend Aage Andersen, Stenstrups Allé 3, 3., København V.
- Vejassistent Andreasen, Gislinge.
- Blomsterhandler Biliidt Andreasen, Algade 15, Holbæk.

Grosserer Erik Albeck, Holbæk
Tømmerhandel, Holbæk.
Bogholder Niels Henry Aldrich, Val-
lekilde, Hørve.
Programsekr. Palle Alsfelt, Skov-
vej 24, Gentofte.
Asnæs Sogns Folkebibliotek, Asnæs.

B

Gårdejer Vagn Bager, Thorslunde,
Svinninge.
Redaktør Hans Bagge, Slagelse.
Gårdejer Jens Peter Bahn, Tuse pr.
Maarsø.
Sognepræst E. Bavnhøj, Ritavej 5 g,
Ll. Værløse.
Fotograf S. Bay, »Solbakken«, As-
næs.
Styrmænd Otto Bentsen, Vallekilde.
Gårdejer T. Bergstedt, Høng.
Gårdejer B. E. Bertelsen, Ballen,
Samsø.
Kontorass. Orla Bertelsen, Trane-
bjerg Samsø.
Hotelejer K. Beyer, Nordby, Samsø.
Biblioteket i Nordby, Samsø.
Biblioteket for Silkeborg og Omegn,
Silkeborg.
Samsø Bibliotek, Tranebjerg, Samsø.
Bankdirektør Fr. Bierbum, Banken
for Holbæk og Omegn, Holbæk.
Forstander Ejvind Bjerre, Kalund-
borgvej 90, Holbæk.
Forretningsfører Bjørn, Kolby Kaas,
Samsø.
Lærer Bjørnekær, Kundby, Sandby.
Lærer Johs. Blach, Jorløse pr. Sve-
bølle.
Hoteldirektør O. Black, Onsbjerg,
Samsø.
Enkefru Blom, Grevinge.
Bankdirektør J. Boch, Tranebjerg,
Samsø.
Braade Folkebogsamling, Braade
skole, Braade.
Gårdejer Vagn Brandt, Tranebjerg,
Samsø.
Fabrikant Eli Jensen Bruun, Nyvej
2, Høng.
Sognepræst Einar Brønno, Vørslev
pr. Vørslev.
Lærerinde fru Buch, Pillemark,
Samsø.

Landsretsagfører C. Bunde-Nielsen,
Algade 58, Holbæk.
Hr. R. Busschou-Rasmussen, Sdr.
Jernløse, Regstrup.
Butterup-Tuse Sognebibliotek, gård-
ejer S. Hermansen, Tuse pr. Hol-
bæk.
Karen Bøgelund, Trapsallé 12, Kø-
benhavn K.
Dommer O. Bærentzen, Sofievej 4,
Holbæk.

C

Bankfuldmægtig Bent Calov, Kor-
dildgade, Kalundborg.
Gårdejer Ejner Carlsen, »Nordgård«,
Svinninge.
Centralbiblioteket for Hjørring Amt,
Hjørring.
Cykelhandler Christensen, Ørby,
Samsø.
Kæmner Christensen, Kystvejen 42,
Kalundborg.
Frk. A. Christensen, Havnevej 16,
Kalundborg.
Direktør Aage M. Christensen,
D.D.P.A., Parallelvej, Holbæk.
Smedemester Axel Christensen, Ha-
gested pr. Maarsø.
Apoteker Dencher Christensen, Tra-
nebjerg, Samsø.
Overpostbud Ernst Christensen,
Blegstræde 17, 2., Holbæk.
Entreprenør Hans Christensen,
Bjergby pr. Mørkøv.
Købmand J. P. Christensen, Spangs-
bro pr. Kalundborg.
Frk. Kristine Christensen, Mørke
Enge, Knabstrup.
Overlærer S. Christensen, Billesvej,
Nykøbing.
Murerm. Tage Christensen, Kundby
pr. Sandby.
Boelsmand Thorvald Christensen,
Torslunde, Svinninge.
Gårdejer Øster Christensen, Brund-
by, Samsø.
Gartner Christiansen, Ugerløse.
Gårdejer Christiansen, »Rødegård«,
Vindekilde pr. Hørve.
Fhv. smedemester Jens Christiansen,
Ugerløse.

Lektor Niels Christiansen, Dronning Margrethesvej 22, Roskilde.
 Preben Christiansen, Parallelvej, Holbæk.
 Skoleinspektør E. Nysted Christophersen, Sdr. skole, Holbæk.
 Portner Poul Christoffersen, Svane-stræde 3 B, Nykøbing Sj.
 Anders Clausager, Havrebjerg.
 Fru Johanne Clausen, Solvangsgården pr. Føllenslev.
 Amtmand M. J. Clausen, Amtsgården, Holbæk.
 Proprietær O. G. Clausen, Stubberupholm, Faarevejle.
 Stud. theol. Peter Clausen, Ollerup Præstegård, Ollerup.

D

Sognepræst Aage Dahl, Klosterkirken, Horsens.
 Skovrider C. Dalgas, Enemærket, Ruds Vedby.
 Fru M. Dalgas, Kalundborgvej 120, Holbæk.
 Civiling. Christiansen Damgaard, N.V.E., Svingninge.
 Amtsvejsinspektør Knud Danø, Sofievej 1, Holbæk.
 Gårdejer Ejner Davidsen, Asminde-rup pr. Vipperød.
 De gamles Hjem, Kundby pr. Sandby.
 Fabrikant Edv. Degn, Besser, Samsø.
 Det nordjyske Landsbibliotek, Aalborg.
 Dianalund Bibliotek, hr. H. Schnell, Dianalund.
 Læderhandler A. Duetoft, Brogade 1, Holbæk.
 Museet, A. Duetoft, Brogade 1, Holbæk.
 J. Dybvads boghandel, Oslo, Norge.

E

Bankfuldmægtig Ø. Eir, Rebæk Allé 33, Hvidovre.
 Parcellist Martin Eliassen, Stestrup pr. Kirke Eskildstrup.
 Lærer Aage Ellebæk, Lundemarken 27, Kalundborg.

Boghandler Poul Elling, Kordilgade, Kalundborg.
 Fru Enevoldsen, Sibberup Alderdomshjem pr. Tølløse.
 Radiobestyrer T. Engquist, Kalundborg Radio, Kalundborg.
 Erhvervsarkivet, Universitetsparken, Aarhus.
 Murerm. Eriksen, Nordby, Samsø.
 Gårdejer Herlov Eriksen, Faarevejle.
 Dyrslæge Jørgen Erri, Højby Sj.
 Hofjægermester, kammerherre Jacob Estrup, Kongsdal, Mørkøv.
 Hofjægermester, cand. jur. N. R. Estrup, Fjeld pr. Pindstrup.

F

Mejeribestyrer Forsingdal, Uby pr. Jerslev Sj.
 Finderup Sogns Bibliotek, Høng.
 Gårdejer P. Flinch, Tranebjerg, Samsø.
 Købmand N. Flinch, Tranebjerg, Samsø.
 Førstelærer Thorvald Foglmann, Gislinge.
 Lærer N. C. Fokdal, Kolby, Samsø.
 Folketingets Arkiv og Bibliotek, folketingsbibliotekar og arkivar Magnus Sørensen, Christiansborg, København K.
 Godsejer Orla Fønnesbech-Wulff, Vesterbygård pr. Jerslev.
 Fuldmægtig Erik Forsberg, Breidablik Allé 9, København S.
 Landinspektør E. Forsberg, Jernbanevej 18, Holbæk.
 Kioskejer E. Frederiksen, Orøvej 6, Holbæk.
 Pastor Niels Johan Frederiksen, Uby, Jerslev.
 Gårdejer Rasmus Frederiksen, Ugerløse.
 Egon Friborg, Engesvang, Jylland.
 Gårdejer Hans Hansen Trier, Vallekilde.
 Lærer Friismose, Besser, Samsø.
 Organist Fruergård, Tranebjerg, Samsø.
 Købmand I. C. Frølund, Ahlgade 21, Holbæk.
 Føllenslev-Særslev Bogsamling, Føllenslev.

Faarevejle Sognebogsamling, Faarevejle.

G

Jul. Gjellerups boghandel, Sølvgade, København K.

Højskoleforstander Gjerrild, Højskolen, Tølløse.

Sognepræst R. Glenthøj, Nordstensvej 9, Hillerød.

Kommunelærer Børge Glinsvad, Kystvejen 70, Kalundborg.

Parcellist Vald. Gommesen, Nordby, Samsø.

Snedkermester Carl Gottschalck, Nykøbing S.

Møller Jakob Graves, Undløse pr. Tølløse.

Fuldmægtig H. Greisen, Kreditkassen for Landejendomme, Anker Heegaardsgade 4, København.

Husejer L. S. Grodal, Alléhuset, Gislinge.

Fhv. højskoleforstander Uffe Grosen, Vallekilde.

Kammerherre M. Grüner, »Sæbygård« pr. Høng.

Forfatter M. E. Gulddall, Eghøj, Vinde Helsing, Gørlev.

Lærerinde Ellen Gundersen, Skolegade, Vig.

Overlærer Henrik Gødert, Trunnevangen 9, Charlottenlund.

Gørlev Bibliotek, Gørlev.

H

Hagedsted Sognebogsamling (lærer Tosgaard), Hagedsted pr. Mårsø.

Købmand N. B. Halby-Nielsen, Ringstedvej 26, Holbæk.

Kontorchef Halby-Nielsen, Banken for Holbæk og Omegn, Holbæk.

Læge Hallager, Jyderup.

Lærer Hamre, Gørlev.

Mejeribestyrer Hansen, Asnæs.

Hoteldirektør Hansen, Tranebjerg, Samsø.

Postbud Hansen, Kaasen, Kolby, Samsø.

Hørby Bibliotek, v. førstelærer Alfred Hansen, Hørby skole pr. Holbæk.

Gårdejer fru Alma Hansen, Kundby pr. Sandby.

Mejerist Arne Hansen, Torslunde pr. Svinninge.

Carl E. Hansen, Jernbanevej 15, Jyderup.

Grevinge Sognebogsamling, førstelærer E. Hansen, Gundestrup pr. Grevinge.

Ejner Hansen, Bjergsted pr. Jyderup.

Forpagter Erik Hansen, Kundby, Sandby.

Postassistent F. Hansen, Postkontoret, Holbæk.

Forsøgsassistent Frode H. Hansen, Lille Frydendal pr. Maarsø.

Redaktør H. S. Monrad Hansen, Venstrebladet, Ahlgade, Holbæk.

Sognerådsformand Holger Hansen, Ulstrup pr. Gørlev.

Lærer J. Meyer Hansen, Søholt skole, Østervraa.

Gårdejer Johs. Hansen, Gl. Svebølle pr. Svebølle.

Manufakturhandler Johs. Hansen, Nansensgade 23, København K.

Postbud Johs. Hansen, Marievej 22, Holbæk.

Lektor Jørgen Hansen, Gl. Stenhusvej 12, Holbæk.

Førstelærer K. Hansen, Onsbjerg, Samsø.

Installatør K. G. Hansen, Algade 52, Holbæk.

Tobakshandler Knud Hansen, Algade 22, Holbæk.

Adjunkt Marius Hansen, Nakskov.

Gårdejer Martin Hansen, Brundby, Samsø.

Esben Poulsen Hansen, Kasernen, Randers.

Parcellist Ole Sigurd Hansen, Torup, Samsø.

Gårdejer Sven Hansen, Bakkendrup pr. Gørlev Sj.

Haslev folkebibliotek, Haslev.

Baron Haxthausen, Slagelsevej 23, Jyderup.

Pens. førstelærer J. Hegelund, Keltisvej 34, Bagsværd.

Forvalter Esben Heinrichson, Knabstrup.

Fru Kristiane Helgogaard, Kundby
pr. Sandby.

Gårdejer, sognefoged Edm. Hem-
mingsen, Svinninge.

Boghandler Hemmingsen, Trane-
bjerg, Samsø.

Købmand Henriksen, Torslunde pr.
Svinninge.

Læge Bjørn-Henriksen, Tranebjerg.
Samsø.

Prokurist, frk. E. Henriksen, Trane-
bjerg, Samsø.

Hjembæk Sognebogsamling, Hjem-
bæk pr. Jyderup.

Lærer Hjorth, Onsbjerg, Samsø.

Gårdejer P. Hjulmand, Tranebjerg,
Samsø.

Holbæk Erhvervs- og Turistkontor,
Nygade 6, Holbæk.

Holbæk Seminarium, v. lektor Georg
Ulrich, Lærkevej 42, Holbæk.

Hr. A. Holm, Pillemark, Samsø.

Gårdejer Buhr Holm, Onsbjerg,
Samsø.

Gårdejer Jacob Holm, Stavns pr.
Tranebjerg, Samsø.

Konsul C. Holmen, Bysøstræde 8,
Holbæk.

Arkivar, cand. mag. Jens Holm-
gaard, Kongsbjergvej 17, Virum.

Bankdirektør H. Hooge, Jyderup.

Frk. Agnes Hornhaver, Sofievej 14,
Holbæk.

Ingeniør Høegh-Jørgensen, N.V.E.,
Svinninge.

Høst & Søns boghandel, Bredgade
35, København K.

Fyrmester Høyer, Vesborg, Samsø.

Bestyrerinde Louise Høyer, Real-
skolen, Tølløse.

Kommunelærer Kr. J. Højby,
Strandstien, Kalundborg.

I

Fru direktør Ibsen, Holbækvej-
Strandstien, Kalundborg.

Bogtrykker O. Illemann, Jernbane-
gade 6, København V.

Importbokhandeln, Stockholm, Sve-
rige.

Brugsuddeler Viggo Iversen, Nr.
Jernløse, Regstrup.

J

Politibetjent Folmer Jacobsen, An-
navej 6, Holbæk.

Fru Gerda Jacobsen, Bakkekammen
40, Holbæk.

Gårdejer J. A. Jacobsen, Onsbjerg,
Samsø.

Overlæge O. Jacobsen, Statshospita-
let, Nykøbing Sj.

Lærer R. Jacobsen, Skamstrup skole
pr. Mørkøv.

Direktør A. Holst-Jensen, Kalund-
borg.

Overpolitibetjent Aa. Jensen, Svin-
ninge.

Fru Agnes Jensen, Clemenshøj,
Tømmerup pr. Kalundborg.

Gårdejer Bent Jensen, Ubberup, Ka-
lundborg.

Fru Bertha Jensen, Valentin Jen-
sensvej 9, Kalundborg.

Carl Jensen, Besser, Samsø.

Fru Carla Jensen, Skovmosegård,
Undløse pr. Tølløse.

Møller Chr. Illermann Jensen,
Haunsø pr. Føllenslev.

Gårdejer Chr. Jensen, Kvanløse pr.
Holbæk.

Christian Jensen, Torpelund, Eske-
bjerg.

Snedkermester Clemen Jensen, Al-
gade 62, Holbæk.

Direktør Dalhoff-Jensen, Munkholm-
vej 14, Holbæk.

Lokomotivfører E. Jensen, Henrik
Tottsvej 2, Holbæk.

Erik Jensens boghandel, Kordilgade
26, Kalundborg.

Gårdejer Ernst Jensen, »Lundsmin-
de« pr. Svehørlø.

Skovejer Frede Jensen, Jyderup.

Maskinfabrikant Frøe Jensen, Sla-
gelsevej, Høng.

Købmand G. Kargaard Jensen, Al-
gade 74, Holbæk.

Mekaniker Gerhard Jensen, Høng.

Gårdejer Hans Jensen, Bakkendrup
pr. Gørlev Sj.

Murer Hans Jensen, Tranebjerg,
Samsø.

Sognerådsformand Herman Jensen,
Sandby.

- Sognerådsformand J. Jensen, Kr. Eskildstrup.
- Murermester J. J. Jensen, Tranebjerg, Samsø.
- Gårdejer J. R. Foged Jensen, Maarup pr. Nordby, Samsø.
- Sagfører Jacob Jensen, Nykøbing S.
- Gårdejer Jens Jensen, Kolby Kaas.
- Gårdejer Jens Jensen, Østerby, Samsø.
- Gårdejer Jens P. Jensen, Rye, Gørlev.
- Bogholder Johs. Jensen, Handelskompagniet, Algade 38, Holbæk.
- Tømremester Johs. Jensen, Klovby, Værsløv.
- Frugtavlér Johs. Jensen, Alstrup, Samsø.
- Kunstmaler Johs. Lembecke Jensen, Spangs Bro, Kalundborg.
- Lærerinde Kirsten Meyer-Jensen, Markedsgade 30, Holbæk.
- Snedker Knud Jensen, Teglværksvej, Jyderup.
- Gårdejer L. Bech Jensen, Pillemark, Samsø.
- Urmager Mads Jensen, Algade 17, Holbæk.
- Lærer Martin Jensen, St. Fuglede.
- Lærer Meyer-Jensen, Gundsemagle pr. Roskilde.
- Overpostpakmester Niels Jensen, Jyderup.
- Gårdejer Olav Jensen, Ubby, Jerslev Sj.
- Civilingeniør P. E. Jensen, Skærbækværket, Fredericia.
- Fru Sander Jensen, Bakkekammen 12, Holbæk.
- Forstander Sven Jensen, Undløse Drengehjem pr. Tølløse.
- Højskoleforstander Jørgen Jessen, Vallekilde pr. Vallekilde.
- Malermester Jermer, Nykøbing S.
- Toldforvalter J. K. Jervøe, Toldkontoret, Holbæk.
- Gårdejer Hans Jespersen, Odstrup pr. Grevinge.
- Fru Birthe Johansen, Kundby pr. Sandby.
- Gårdejer Claus Johansen, Nr. Eskildstrup pr. Tølløse.
- Bibliotekar F. Johansen, Gøgevej 3, Glostrup.
- Mejeribestyrelse Gunnar Johansen, Svinninge.
- Kommunelærer Johs. H. Johansen, Tværvej 2. 2., Glostrup.
- Installatør Sv. Aa. Johansen, Svinninge.
- Skoleinspektør S. Juhl, Jyderup.
- Organist Johs. Juul, Amtsstuegården, Nykøbing S.
- Belysningsinspektør, civiling. Sven A. Jungløv, Gl. Carlsbergvej 6, København, Valby.
- Jyderup Folkebogsamling, Jyderup.
- Overlærer A. K. Jørgensen, Diget 32, Holbæk.
- Gårdejer Chr. Jørgensen, Syvendekøb pr. Mørkøv.
- Landsretssagfører Filip Jørgensen, Nykøbing S.
- Hans Jørgensen, Vig Lyng, Vig.
- Inspektør Helge Jørgensen, Amtssygehuset, Kalundborg.
- Sognefoged, gårdejer Karl Jørgensen, Sejerby, Sejerø.
- Sognepræst O. Bruun Jørgensen, Undløse pr. Tølløse.
- Lærerinde Sandra Jørgensen, Kolby, Samsø.
- Museumsinspektør, dr. phil. Svend Jørgensen, Frederik VI's allé 1, København F.
- Gårdejer Th. Jørgensen, Lundgære, Samsø.
- Sognepræst H. Aaberg-Jørgensen, Viskinge, Svebølle.

K

- Fru Meta Knudsen, Vald. Sejrsvej 27, Holbæk.
- Adjunkt A. Kolding, Stenhus, Holbæk.
- Forvalter K. R. Madsen Kongshjelm, Islands Brygge 97, København S.
- Lærer Kragh-Müller, Tranebjerg, Samsø.
- Tømmerhandler Aksel Kristensen, Lindevej 14, Holbæk.
- Fabrikant Frede Kristensen, Algade 61, Holbæk.

Gårdejer Gustav Kristensen, »Søbjerg«, Skellebjerg.
 Landinspektør J. Kristiansen, Holbæk.
 Førstelærer H. Kristoffersen, Brundby, Samsø.
 Boghandler L. Kuhlmann, Algade 61, Holbæk.
 Kvanløse Sognebibliotek, Kvanløse, Holbæk.
 Gartner Kæmpe, Tranbjerg, Samsø.
 Køge Centralbibliotek, Køge.
 Automobilforhandler J. Kølback, Hafnia, Holbæk.

L

Gårdejer J. S. Ladefoged, Lange-mark, Samsø.
 Gårdejer Troels Ladefoged, Brundby, Samsø.
 Realskolelærer K. Lamberg, Tranebjerg, Samsø.
 Landsarkivet for Fyn, Odense.
 Landsarkivet for Sjælland, Jagtvej 10, København N.
 Dyr læge Følmer Larsen, Tranebjerg, Samsø.
 Kontorchef Helge Larsen, Hotaco, Holbæk.
 Købmand T. B. Larsen, Munkholmvej 143, Holbæk.
 Smedemester Larsen, Klovby, Værsløv.
 Købmand Alfred Larsen, Sørslev pr. Snertinge.
 Gårdbest. Theodor Larsen, Nyby, Tølløse.
 Sognefoged Johs. Larsen, Frimandsgården, Sibberup, Tølløse.
 Gårdejer Johs. G. Larsen, Kelleklin-te, Værsløv.
 Snedkermester Albert Larsen, Ordrup, Fårevejle.
 Køkkenbestyrerinde A. Ørslev Larsen, S.N.S., Nykøbing S.
 Tømrermester Chr. Larsen, Sdr. Jernløse pr. Regstrup.
 Gårdejer Ejner Larsen, Hønsinge Nørreremark pr. Nr. Asmindrup St.
 Tømrer Ejnar Larsen, Bakkerup pr. Knabstrup.
 Snedker Ejner Larsen, Aarby Lyng, Kalundborg.

Civilingeniør E. Søgård-Larsen, Hellerupvej 1, Hellerup.
 Overlærer Fr. Larsen, Jellingvej, Vejle.
 Gårdejer Frede S. Larsen, Jorløse, Svebølle.
 Kontorass. Gunnar Larsen, Nørreallé 59, Kalundborg.
 Ejendomshandler Frederik Larsen, Jyderup.
 Gårdejer Henrik Larsen, Hestebedgård, Orø.
 Husmand Johs. Larsen, Flakkebjerg.
 Grosserer Kaj Larsen, Vodroffsvej 41, 1., København V.
 Parcellist Kristoffer Larsen, Borup pr. Kr. Eskildstrup.
 Gårdejer Lars Mejnert Larsen, Jyderup.
 Rentier Lauritz Larsen, Svebølle.
 Bestyrer Otto Larsen, Brugsforeningen, Høng.
 Manufakturhandler Svend Larsen, Jyderup.
 Poul Larsen, Skelbæk, Svinninge.
 Gårdejer Niels Larsen, Birkelygård, Gislinge.
 Forpagter Laursen, Vognserup, Regstrup.
 Redaktør J. H. Laursen, Tranebjerg, Samsø.
 Adjunkt, cand. mag. Andreas Laustsen, Esbern Snaresvej 27, Kalundborg.
 Forpagter Hans Lawaetz, »Asnæs-gården« pr. Kalundborg.
 Murermester C. Lehmann, Pillemark, Samsø.
 Baronesse Lerche, Hagedstedgård pr. Maarso.
 Lolland Falsters historiske Samling, redaktør Verner Hansen, Museumsgade 3, Maribo.
 Lolland Falsters historiske Samfund, lærer Svend Jørgensen, Torrey Søllested.
 Lektor H. Lund, Stenhusvej 10, Holbæk.
 Ejendomskommissær A. N. Lundgaard, Kordilgade, Kalundborg.
 Sognefoged N. Lundgaard, Ubby, Jerslev.

Tagdækker Lundholdt, Gundestrup pr. Grevinge.

Sognepræst Aug. Chr. Lundsten, St. Taastrup pr. St. Merløse.

Oberst Lunn, Knabstrup.

M

Gårdejer Alfred Madsen, Tolsager, Asnæs.

Lærer H. C. Madsen, Eskildstrup pr. Vig st.

Stud. mag. Helge Brinch Madsen, Artillerivej 63 st. 62, Amager.

Journalfører J. Madsen, Kløvermarksvej 27, Holbæk.

Gårdejer Jacob Madsen, Kundby pr. Sandby.

Sagfører Kirkegård Madsen, Tranebjerg, Samsø.

Direktør Niels Erik Madsen, Kordilgade 69, Kalundborg.

Lærer O. C. Madsen, Mørkøv.

Tandlæge Thora Madsen, Kordilgade, Kalundborg.

Fhv. stadsingeniør L. Malchow-Møller, Algade 42, Holbæk.

Otto Markussens boghandel, Gl. Kongevej 132, København V.

Rektor Otto Marstrand, Holbæk Seminarium, Holbæk.

Købmand Jacob Mathiesen, Algade 3, Holbæk.

Direktør K. Mathiasen, Kordilgade 58, Kalundborg.

Dr. Therkel Mathiasen, Nationalmuseet, København K.

Sognefoged Tage Mejnertsen, Kundby, Sandby.

Fotograf Chr. Meldgaard, Algade 13, Holbæk.

Gartner S. Melkær, Tølløse.

Sygeplejerske Ellen Meyer, Pillemark, Samsø.

Provst Mikkelsen, Roskilde.

Hr. A. Mikkelsen Bryggervænget, Jyderup.

Grevinge Else Moltke, Kr. Zartmanns Plads 77, København F.

Gymnasieforsøger H. Monrad, Høng.

Kontrollør Knud Morsby, Lyngby Radio, Lyngby.

Statsskolefoged Mortensen, Sonnerup skov, Lumsaas.

Fru Astrid Tvevad Mortensen, St. Bjergerby pr. Mørkøv.

Gårdejer Hans Mortensen, »Eskemosegård«, Eskerbjerg.

Hr. Lauritz Mortensen, Pillemark, Samsø.

Politiassistent Olav Mortensen, Badensgade 2, København S.

Gårdejer Moustgaard, Sørslev pr. Storeklinte.

Ejnar Munksgaards boghandel, Nørregade 6, København K.

Pastor R. Munch-Andersen, Kolby, Samsø.

Fabrikant Billy Mucke, Grøndalsvej 21, København F.

Overlærer A. Myrhøj, Adelgade, Kalundborg.

Møens Folkebibliotek, Stege.

Provst C. E. Møller, Tranebjerg, Samsø.

Malermester Henning Møller, Tølløse.

Civilingeniør, driftsbestyrer Jørgen Møller, Elektricitetsværket, Svinninge.

Stud. art. Michael Dons Møller, Skodborg J 326, Nærum.

Arkitekt Sten Møller, Solsortevej, København F.

Mørkøv Sognebibliotek pr. Knabstrup.

Fhv. postmester Paludan-Müller, Hareskovbo, Bagsværdvej 246, værelse 219, Bagsværd.

Amtsskolekonsulent S. Møller-Pedersen, Brogade 9, Holbæk.

N

Redaktør Neerup, Sjællands Tiden-
de, Nykøbing S.

Malermester Nielsen, Asnæs.

Direktør Nielsen, slagteriet, Ballen, Samsø.

Lærer Aage Nielsen, Hegnet 28, Holbæk.

Gårdejer Albert Nielsen, Trehøje, Asnæs.

Kirkebetjent G. Nielsen, Præstegade, Kalundborg.

Gårdejer Chr. Nielsen, Hønsinge Nr. Mark pr. Nr. Asmindrup.

Isenkræmmer Claus Holmgård Nielsen, Frederikssundsvej 323, Brønshøj.

Ringer Ejner Nielsen, Ubby pr. Jerslev.

Bogbindermester Ejner Nielsen, Torvestræde 4, Holbæk.

Kontorist Erling Nielsen, Biblioteket, Holbæk.

Sadelmager Helvig Nielsen, Jerslev.

Tandlæge Herbert Nielsen, Grundtvigsvej 2, Nykøbing S.

Lærerinde Ingeborg Nielsen, Skt. Jørgensbjerg, Kalundborg.

Gårdejer Jens Nielsen, Vinde Hølsinge pr. Gørlev.

Lærer Jes Nielsen, Holmegårdsvej 8 st. tv., Ordrup pr. Charlottenlund.

Boelsmand Johs. Nielsen, Ugerløse Bro pr. Ugerløse.

Malermester Johs. Nielsen, Mørkøv.

Kontorass. Jørgen Nielsen, Søndersted pr. Tølløse.

Gårdejer Jørgen Nielsen, Ugerløse.

Forvalter Kaj Nielsen, Hessicator Station Tissø pr. Jerslev Sj.

Frk. Karen Nielsen, Tatol, Sme-lundsgade 51, Holbæk.

Boghdl. Karen Nielsen, Vallekilde.

Depotejer Knud Aage Nielsen, Riffelhøvej 31, Holbæk.

Hr. L. Nielsen, »Emiliesminde«, Højsted pr. Føllenslev.

Ass. Marius Nielsen, Valby Lang-gade 90, 3., København, Valby.

Overofficiant N. C. H. Nielsen, Mel-dahlsvej 2, st., Holbæk.

Sparekassedirektør O. Blinkenberg Nielsen, Hillerød Amts Spare- og Lånekasse, Hillerød.

Gårdejer Peder Nielsen, »Lykke-bjerg« pr. Ruds Vedby.

Hr. Th. Nielsen, Bernh. Bangs Allé 55, 3., København F.

Murermester Peter Nielsen, Nykø-bingvej 4, Vig.

Lærer Poul Nielsen, Trautnersvej 22, Sorø.

Kommunelærer, cand. phil. R. Niel-sen, Ivar Hvidtfeldtsvej 1, Næs-tved.

Læge Schwartz Nielsen, Snertinge.

Bogholderske Thora Nielsen (Irs. Poulsen, Jernbanevej 3), Holbæk.

Gårdejer Tyge Nielsen, Thuegård, Sandby.

Forstander V. A. Nielsen, »Bane-gården«, Høng.

Niløse kommunes Folkebibliotek, Stenlille.

Nr. Asmindrup Biblioteksforening, Nr. Asmindrup St.

Rådgivende ingeniør J. Edvard Ny-bjerg, Gl. Kongevej 152 A, Køben-havn V.

Amtsrådsmedlem William Nybjerg, Højby Sj.

Forstander Nylev, Ubby, Jerslev.

Gartner Sigurd Nylev, Ubby, Jers-lev Sj.

Læge Ebbe Næsted, Ubby pr. Jers-lev.

Købmand Nørby, Asnæs.

O

Odsherreds Folkemuseum, Nyk. S. Skomagermester Thorvald Olesen, Tårnvang 12, Holbæk.

Proprietær Ollendorff, Dragerup, Holbæk.

Slagtermester A. Olsen, Hovedgaden, Høng.

Landbrugskandidat Arne Olsen, Val-lekilde.

Aug. Olsen boghandel, Strandvej 189, Hellerup.

Gårdejer Børge Geert Olsen, Kelle, Klinte pr. Jerslev.

Viktualiehandler Brangstrup Olsen, Hovedgaden 103, Glostrup.

Sognerådsformand, gårdejer Carl Ol-sen, Rørvig.

Hr. Chr. Olsen, Gurede Mark pr. Holbæk.

Gårdejer Ejner Olsen, Sandby.

Hotelejer Frode Olsen, Brundby, Samsø.

Gårdejer Børge Geert Olsen, Kelle-klinte pr. Jerslev.

Hr. Gylling Olsen, Færgeskroen, Kol-by Kaas, Samsø.

Købmand H. C. Olsen, »Jysk Uld-vare«, Nygade, Holbæk.

Læge J. Chr. Olsen, Tranebjerg, Samsø.
 Købmand J. P. Olsen, Svinninge.
 Gårdejer Laurits Olsen, »Nordgården«, Skaverup pr. Nr. Asmindrup St.
 Gårdejer Laurits Olsen, Råbehøjgård, Alleshave St.
 Overpostbud Leif Olsen, Tidemandsvvej 2, Holbæk.
 Boelsmand Magnus Olsen, Jorløsegavn pr. Jerslev St.
 Arkitekt Vagn Sander Olsen, Bysøstræde 10, Holbæk.
 Fabrikant Vald. Olsen, Tølløse.
 Fabrikant Wolmer Olsen, Tølløsevej 27, Tølløse.
 Boghandler Georg Oppermann, Algade 23, Holbæk.
 Førstelærer Viggo Ougaard, Svinninge.

P

Forstanderinde Pedersen, Amtssygehuset, Tranebjerg, Samsø.
 Gårdejer Aage Petersen, Kundby, Sandby.
 Lærer Axel Pedersen, Nostrup, Kalundborg.
 Fru Betty Petersen, Askegård pr. Skelskør.
 Gårdejer Carl Pedersen, Ll. Gislinge pr. Gislinge.
 Gårdejer Carl Petersen, Enggård, Bjerre, St. Fuglede.
 Gårdejer Emil Petersen, Oksenmosegård, Aarby pr. Kalundborg.
 Redaktør Erik Petersen, Nykøbing Sj.
 Erik Pedersen, Holbækvej 28, Jyderup.
 Gårdejer Eskild Petersen, Algestrup pr. Tølløse.
 Arkitekt G. Pedersen, Møllevangen 6, Holbæk.
 Lærer H. Petersen, Toroslunde, Svinninge.
 Hr. H. E. Pedersen, Gudmanstrup pr. Svinninge.
 Ingemann Petersen, Glumsø.
 Murermester J. Petersen, Jyderup.
 Gårdejer Jens Petersen, Uggerløse, Kalundborg.

Forpagter Jens Petersen, Snevre pr. Regstrup.
 Fisker Jens Fr. Petersen, Sejerby, Sejerø.
 Pens. lærer Jul Petersen, Vipperød.
 Skolebestyrer Just Petersen, Blegdammen, Holbæk.
 Landbrugskandidat Jørgen Petersen, Thorsgård, Gislinge.
 Arkitekt Lehd Pedersen, Kærangervej, Holbæk.
 Hotelejer M. Fæster Pedersen, Afholdshotellet, Ruds Vedby.
 Lærerinde Manna Petersen, Gislinge.
 Ægtsamler Marius Pedersen, Skelbæk pr. Snertinge.
 Arkitekt Marius Pedersen, Bakkekammen 45, Holbæk.
 Gårdejer Niels Fr. Petersen, Ubbymark, Jerslev Sj.
 Gartner Oluf Petersen, Kundby pr. Sandby.
 Barbermester Oskar Petersen, Bregninge, Eskebjerg.
 Gårdejer P. Petersen, Ubberup, Kalundborg.
 Blikkenslagermester P. Chr. Pedersen, Labæk 21, Holbæk.
 Speditør P. S. Pedersen, Ballen, Samsø.
 Dr. Svend Pedersen, Dep't. Agr. & Biol. Chem., The Penna, State Univ., University Park, Pa.
 Landmand Thorkild Petersen, Lille Egebjerg pr. Vig st.
 Maskinforhandler Vagn Petersen, Ugerløse pr. Ugerløse.
 Manufakturhandler Walther Petersen, Ugerløse.
 Kommunesekretær Villy Petersen, Gørlev.
 Mejeribestyrer Pfeiffer, Brokilde, Roskilde.
 Murermester fru Poulsen, Strandmøllevvej 104, Holbæk.
 Handelsrejsende J. Pihl-Poulsen, Gisselørevej 12 A, Kalundborg.
 Landsretssagfører Johs. Poulsen, Jernbanevej 3, Holbæk.
 Kitty Pihl-Poulsen, Klosterparkvej 12, Kalundborg.
 Politibetjent Porse, Tranebjerg, Samsø.

R

Redaktør Knud Rasch, Nykøbing Sj.
 Isenkræmmer Carl Rasmussen, Kor-
 dilgade, Kalundborg.
 Boghandler Gunner Rasmussen, Ny-
 købing Sj.
 Støberibestyrer Jørgen Rasmussen,
 Kundby, Sandby.
 Mekaniker Lindemann Rasmussen,
 Aarby Lyng pr. Kalundborg.
 Peter Rasmussen, Braade.
 Fhv. købmand R. L. Rasmussen,
 Labæk 8, 1., Holbæk.
 Redaktør S. Rasmussen, Kalund-
 borg Folkeblad, Kalundborg.
 Vagn Rasmussen, Ulstrup Friskole,
 Refsnæs pr. Kalundborg.
 Tømrermester Vagn Rasmussen,
 Mørkøv.
 Reerslev Sogns Bogsamling, Reers-
 lev Skole, Ruds Vedby.
 C. A. Reitzels boghandel, Nørregade
 20, København K.
 Rigsarkivet, København.
 Entrepn. A. Riis, Kundby, Sandby.
 Direktør K. S. Rosbjerg, N.V.E.,
 Svinninge.
 Roskilde Bibliotek, Roskilde.
 Grosserer A. Runde, Drivsåtvej 17,
 Jyderup.
 Landinspektør S. Rud-Petersen,
 Grønnehavestræde, Nykøbing Sj.
 Christiane Rützou, Torpelund, Eske-
 bjerg.
 Lærer N. E. Rytto, Ulstrup Skole
 pr. Kalundborg.
 Røsnæs Sogns Bibliotek, lærer Ryt-
 to, Ulstrup Skole pr. Kalund-
 borg.
 Købmand Jørgen Rysser, Trane-
 bjerg, Samsø.

S

Gårdejer fru Salomonsen, Asminde-
 rup, Vipperød.
 Ingeniør Samson, Svinninge.
 Sandby Folkebibliotek, Sandby.
 Kammerherreinde E. Saxild, Livjæ-
 berggade 23, 3., København Ø.
 Baronesse Schaffalitzky de Mucka-
 dell, Bjergsted pr. Jyderup.
 Pastor E. A. Scheller-Nielsen, Sct.
 Paulsplads 8, København K.

Tandlæge Th. Sestoft, Kalundborg.
 Kristine Severinsen, Enghaven 9,
 Vig.
 Gartner Sigurdson, Jyderup.
 Statshospitalet, Nykøbing Sj.
 Bankbest. E. Skafdrup, Svinninge.
 Prokurist Poul Skanning, Trane-
 bjerg, Samsø.
 Fuldmægtig Vagn Skou, N.V.E.,
 Svinninge.
 Overlærer fru Skoubo, Fjordvej,
 Kalundborg.
 Bogholder Zukunft-Schouby, Algade
 12, Holbæk.
 Bankdirektør Hugo Skovgaard, Ban-
 ken for Holbæk og Omegn, Hol-
 bæk.
 Gårdejer P. Skytt, Østerby, Samsø.
 Direktør Jokum Smidt, Igelsøgård,
 Igelsø.
 Proprietær J. F. Smidt, Hallebygård
 pr. Jerslev Sj.
 Gårdejer Ove Solvang, Evinninge.
 Statsbiblioteket, Aarhus.
 Statens Lærerhøjskoles Bogsamling,
 Emdrupvej 103, København NV.
 Stenhus Kostskole, Holbæk.
 Herreekviperingshdl. Johs. Stenfeldt,
 Ugerløse pr. Ugerløse.
 St. Taastrup Sogns bibliotek.
 Niels Chr. Stoltenberg, Amaliegade
 35, København K.
 Boghandler Ella Storkfelt, Algade
 31, Holbæk.
 Strubes boghandel, Ll. Triangel,
 København.
 Svinninge Folkebogsamling, første-
 lærer Ougaard, Svinninge.
 Kunstmaler Sigurd Swane, Maler-
 gården, Plejerup pr. Grevinge.
 Kommunekasserer P. Sønder, Tofte-
 bjerg pr. Tranebjerg, Samsø.
 Lærer E. Søndergaard, Nordby,
 Samsø.
 Uddeler Sørensen, Ørby, Samsø.
 Overpakkemester A. Ingemann Søren-
 sen, Højen 4, Holbæk.
 Kunstmalerinde Andrea Sørensen,
 Grandløse pr. Holbæk.
 Gårdejer Frede Sørensen, Kragerig,
 Ruds-Vedby.
 Gårdejer Harald Sørensen, Ubby pr.
 Jerslev.

Sognerådsformand Henrik Sørensen, Besser, Samsø.
 Parcellist J. O. Sørensen, Tranebjerg, Samsø.
 Bager Jens Sørensen, Kundby pr. Sandby.
 Entreprenør Kæthius Sørensen, Tranebjerg.
 Gårdejer Ole Sørensen, Kærby, Kalundborg.
 Købmand P. Sørensen, Hørve.
 Stud. polyt. Poul Sørensen, Mørk Hansensvej 6, 1., København F.
 Overrevisor Povl Sørensen, Jersløves Tvervej 22, st. th., Charlottenlund.
 Pastor Rønn Sørensen, Butterup, Regstrup.

T

Godsejer fru Teisen, Vognerup pr. Regstrup.
 Godsejer Groth Theisen, Severinsminde pr. Regstrup.
 Civilingeniør A. Tholl, Hærvigsgade 13, Kalundborg.
 Læge A. Thomsen, Randbøl.
 Snedker M. Thomsen, Tranebjerg.
 Snedkermester Martin Thomsen, Tranebjerg, Samsø.
 Herman Thorsen, Munkholmvej 123, Holbæk.
 Fotograf Thranum, Tranebjerg, Samsø.
 Sygeplejerske Kirstine Thuesen, Engelstrup pr. Grevinge.
 Førstelærer Aage Thure, Undløse pr. Tølløse.
 Hofjægermester S. A. Timm, Aggersvold, Jyderup.
 Sekretær Erik Tjalve, Slotsvej 35, Charlottenlund.
 Godsejer Chr. Treschow, Orelund pr. Mørkøv.
 Godsejer Fritz Treschow, Torbenfeldt pr. Mørkøv.
 Kunstmaler Ernst Trier, Vallekilde.
 Kunstmaler Niels Holmer Trier, Vallekilde.
 Friskolelærer Tudvad, Høve, Asnæs.
 Tølløse Folkebogsamling, Tølløse.
 Tømmerup Bogsamling, Tømmerup, Kalundborg.

Dyrlæge Folmer Taarning, Kirke Hyllinge.

U

Førstelærer Oscar Udsholt, Starreklinte Skole, Vallekilde.
 Ugerløse Sognebibliotek, frk. J. Nielsen, Ugerløse.
 Farvehandler S. Uldall, Algade 57, Holbæk.
 Universitetsbiblioteket, Utl. Avdeln., Uppsala, Sverige.

V W Z Ø

Vallekilde-Hørve Folkebogsamling, Grethe Killelose, Vallekilde.
 Landinspektør K. Vallentin, Svinninge.
 Boghandler Karen Vedde, Nykøbing Sj.
 Bogtrykker Volmer Vejlø, Slagelsevej 127, Kalundborg.
 Købmand Poul Vejsager, Bregninge pr. Eskebjerg.
 Oversygeplejerske Vig, Sindssygehospital, Viborg.
 Valdemar Villadsen, Havnsø, Føllenslev.
 Fru Vilstrup, Gilleleje.
 Konsulent J. Vind, Tuse pr. Holbæk.
 Overdyrlæge Vinding, Nykøbing Sj.
 Viskinge-Aunso Folkebibliotek, hr. J. H. Jensen, Svebølle st.
 Vordingborg kommunes bibliotek, Vordingborg.
 Museumsinspektør Chr. Waagepetersen, Algade 7, Kalundborg.
 Læge Otto Weng, Nygade 4, Holbæk.
 Bogtrykker Stoltze-Mikkelsen, Algade 20, Holbæk.
 Gårdejer Ivar Westergaard, Stavns, Samsø.
 Manufakturhandler V. Westergaard, Mørkøv.
 Sognepræst Wiberg, Faarevejle.
 Stationsforstander Aage Windeløv, Nykøbing Sj.
 Læge H. H. Worm, Svinninge.
 Sognepræst Zwergius, Kundby pr. Sandby.

- Overlærer Øer, Raklevgården pr. Kalundborg.
- Gårdejer Jens Øster, Sandby.
- *
- Aarhus Kommunes Biblioteker, Mølleparken, Aarhus.
- Bornholmske Samlinger, lektor Lind, Rønne.
- Kalundborg Museum, bankfm. B. Calov, Landmandsbanken, Kalundborg.
- Centralbiblioteket, Eskilstuna, Sverige.
- Centralbiblioteket, Holstebro.
- Det danske Sprog og Litteraturselskab, Den danske ordbog, Det kgl. Bibliotek, København.
- Det kgl. Bibliotek, P. Haase & Søns Boghandel, Løvstræde 8, København K.
- Det Kongelige Norske Videnskabelige Selskab, Biblioteket, Trondheim, Norge.
- Folklivsarkivet, Finngatan 8, Lund.
- Folklivsarkivet, Lunds Universitet, Lund.
- Fortid og Nutid (Dansk historisk Fællesforening), arkivar Hvidtfeldt, Viborg.
- Frederiksborg Amts historiske Selskab, museumsdirektør Klem, Helsingør.
- Fyns Stifts historiske Samfund, Landsarkivet, Odense.
- Göteborg Stadsbiblioteket, Göteborg, Sverige.
- Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg, Helsingør.
- Godsejer H. Hansen-Nord, Svinnindegård, Svinninge.
- Hembygdsförbund, Centralbiblioteket, Eskilstuna, Sverige.
- Historiske Meddelelsesnævnen København, Stadsarkivet, Rådhuset, København V.
- Historisk Samfund for Præste Amt, arkitekt Tidemann Dahl, Næstved.
- Historisk Samfund for Randers, Centralbiblioteket, Randers.
- Historisk Samfund for Skive og Omegn, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive.
- Historisk Samfund for Sorø Amt, Kongelyset 104, Slagelse.
- Sjællands Tidende, Nygade, Holbæk.
- Holbæk Amts Avis, Lindevej, Holbæk.
- SP-Aktuelt, Smedelundsgade, Holbæk.
- Holbæk Amts Venstreblad, Algade, Holbæk.
- Institut for Dansk Dialektforskning, St. Kannikestræde 13, 1. sal, København K.
- Institutet for nordisk Etnologi, Abo Akademien, Abo, Finland.
- Kalundborg Bibliotek, Kalundborg.
- Kalundborg Folkeblad, Kalundborg.
- Apoteker H. Kielgast, Lindegade, Kalundborg.
- Højskolelærer Killemoser, Højskolen, Vallekilde.
- Skovrider Vilh. Kjelby, Bjergsted pr. Svebølle.
- Eksportør Anthon Knudsen, Østerskalle, Faarevejle.
- Uddeler J. Knudsen, St. Merløse pr. St. Merløse.
- Inga Kruhøffer, Mørkøv.
- Mette Kristensen, Hørtsgård, Nr. Kundby pr. Sandby.
- Smedemester Osmund Kristiansen, Aarby pr. Kalundborg.
- Maler Osvald Kristensen, Høve Borrevang pr. Assnæs.
- Læge Aa. Kristensen, Odinsvej, Høng.
- Kungl. Vitterhets Historiske och Antikvitets Akademie, Stockholm, Sverige.
- Kungl. Universitetsbiblioteket, Lund, Sverige.
- Lærer Børge Kyed, Ørslev Skole pr. Slagelse.
- København Amts historiske Samfund, direktør A. Fang, Roskilde.
- Hofjægermester, greve Ahlefeldt Laurvig, Eriksholm, Vipperød.
- Cand. jur. Povl Lund, Dalen 7 A, København, Søborg.
- Malmö Museum, Malmö, Sverige.
- Nordiska Museet, Stockholm NO, Sverige.
- Norske Folkemuseum, Bygdøy, Oslo, Norge.

- Fabrikant P. Kingo-Pedersen, P. Bangsvej 279, København Valby.
 Sjællands Tidende, Slagelse.
 Thisted Amts historiske Samfund, Hald, Thisted.
 Universitetsbibliotekets 1. afd., Fiolstræde 1, København K.
 Varbergs Museum, Varberg, Sverige.
 Vejle Amts historiske Samfund, organist H. C. F. Hansen, 6. Julivej 58, Fredericia.
 Viborg Amts historiske Samfund, apoteker O. Løye, J. H. Wesselsvej 16, Viborg.
 Askov Højskoles Bibliotek, Askov pr. Vejen.
 Biblioteket for Vejle Amt og By, Kirketorvet 22, Vejle.
 Buerup og Omegns Folkebibliotek, lærer Jørgensen, Bro Mølle pr. Jyderup.
 Centralbiblioteket, Esbjerg.
 Centralbiblioteket, Odense.
 Dansk Folkemindesamling, Det kgl. Bibliotek, København K.
 Dansk Folkemuseum, Nationalmuseet, København K.
 Holbæk Amts Folkebogsamling, Holbæk.
 Kalundborg Bibliotek, Kalundborg.
 Ladelund Landbrug- og Mejeriskoles Bibliotek, Ladelund pr. Brørup.
 Toldklarerer Hakon Madsen, Sønderengen 151, Søborg.
 Nationalmuseet, 2. afdeling, København K.
 Skoleinspektør Strange Nielsen, Toksværd, Holme Olstrup.
 Nykøbing Folkebibliotek, Nykøbing Sj.
 Købmand Bent Rasmussen, Ballen, Samsø.
 Vig Sognebogsamling, fru Svenstrup, Vig.
 Højskolelærer Oluf Andersen, Tommerup, Fyn.
 Aarhus Stifts historiske Samfund, Aarhus.

Historisk Samfund i 1963

Årsmødet afholdtes den 24. marts 1963 på Hotel Skarridsø i Jyderup.

På valg til bestyrelsen var tandlæge Thorkil Gestoft og forstander Uffe Grosen. De pågældende genvalgtes.

Efter generalforsamlingen holdt professor dr. phil. Stensberg foredrag: „Dagligliv i Danmark i forrige århundrede“.

Årets sommerudflugt gik til Tamdrup kirke og Jelling.

Sammendrag af Historisk Samfunds regnskab 1963

DRIFTSREGNSKAB:

Indtægt:

Tilskud:

Staten	kr. 1.460,00	
Amtsråd og kommuner	„ 1.335,00	
Pengeinstitutter	„ 500,00	
		kr. 3.295,00
Kontingenter	„ 6.316,00	
Betaling fra abonnenter.....	„ 5,00	
Indtægt ved salg af årbøger	„ 221,00	
Renteindtægter	„ 148,44	
Andre indtægter	„ 1.075,00	
		<u>kr. 11.060,44</u>

Udgift:

Årbogens fremstilling:

Trykningsudgifter	kr. 5.358,29	
Forfatter- og redaktionshonorar	„ 1.588,00	
		kr. 6.946,29
Årbogens udsendelse	„ 1.525,00	
Afholdelse af møder	„ 873,95	
Andre udgifter	„ 399,52	
Overskud	„ 1.315,68	
		<u>kr. 11.060,44</u>

Aktiver:

STATUS:

Indestående i sparekasser og på postkonto m. v.	kr. 6.374,23	
Lagerbeholdning	„ 1,00	
		<u>kr. 6.380,23</u>

Passiver:

Formue	kr. 6.380,23	
		<u>kr. 6.380,23</u>

Holbæk, den 13. marts 1964.

K. G. Kaaber.

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Godsejer, kammerherre **J. Estrup**, Kongsdal, formand, fhv. forstander **Uffe Grosen**, Vallekilde, gårdejer **Jakob Madsen**, Kundby, forstander **Eskild Nylev**, Ubby, æresmedlem, redaktør **Bent Rasmussen**, Tranebjerg, landinspektør **S. Rud-Petersen**, Nykøbing, tandlæge **Thorkil Sestoft**, Kalundborg, sognepræst **O. Bruun Jørgensen**, Undløse, og sparekassedirektør **K. G. Kaaber**.

Redaktør: Sognepræst O. Bruun Jørgensen, Undløse pr. Tølløse, telf. Undløse 130.

Ekspedition: Kontorchef S. Vind, Holbæk Amts Sparekasse, Postgården, Holbæk, telf. 1515, lokal 22.

TILLIDSMÆND

som hver i sin kreds varetager Historisk Samfunds interesser.

Aarby: snedkerm. Ejnar Larsen, Aarby lyng.

Eskebjerg: proprietær P. Taarning.

Fårevejle: elektromontør Oluf Nielsen, Stubberup.

Forsinge: tømrermester R. Kristiansen.

Føllenslev: gårdejer Vilh. Larsen.

Gislinge: husejer Grodal.

Højby: amtsrådsmedlem V. Nybjerg.

Høng: fru Edith Benth Frederiksen.

Jyderup: postpakmester N. Jensen.

Kalundborg: tandlæge Thorkil Sestoft.

Kallerup: frk. Bodil M. Jørgensen.

Kundby: gårdejer Jakob Madsen.

Nykøbing: landinspektør S. Rud-Petersen.

Reerslev: lærer C. R. Hansen.

Refsnæs: førstelærer Vagn Rasmussen.

Ruds Vedby: postmester Stæhr Larsen.

Rørby: gårdejer Bøje Pedersen, Uggerløse.

Svinninge: førstelærer V. Ougaard.

Sæby: købmand A. Justesen.

Tranebjerg: redaktør Bent Rasmussen.

Tømmerup: frk. Olsen.

Tølløse: fabrikant Vald. Olsen.

Ubby-Jerslev: forstander Eskild Nylev.

Ugerløse: gartner Christiansen.

Vørslev: murermester Thorvald Jacobsen.

Publikationer til salg

De anførte priser gælder kun for Historisk Samfunds medlemmer og abonnenter.

Arbøger („Fra Holbæk Amt“):

Argangene 1907—08—10—11—12—19—22—23—24—25—26
samt 1927 til 1962 inkl. å kr. 8,00

Andre publikationer:

H. V. Clausen: Fra Holbæk Amt, topografisk-historiske Skil- dringer, II udgave, 1.—6. hefte	å 5,00
J. S. Møller: Fester og Højtider bind I—IV, rigt ill., 1055 s.	30,00
Otto Smith: En dansk Købstadshavns Historie (Holbæk) 130 s.	5,00
Povl Hansen: Lammefjorden, 96 s. ill.	5,00
J. P. Jensen: Holbæk Amts Valgkredse og deres valgte Mænd 1848—1918 I (Ruds Vedby og Svinningekredsene), 236 s.	5,00
Johs. C. Jessen: Løve Herreds Skolehistorie indtil ca. 1850, 120 s.	5,00

Bøgerne fås ved henvendelse til kontorchef S. Vind,
Holbæk Amts Sparekasse, Holbæk.